

Óvodától a munkahelyig

Tartalom

Összefoglalás	2
Demográfiai háttér	4
Az oktatás gazdasági környezete	8
Az oktatás társadalmi környezete	13
A népesség általános iskolázottsága	13
A gyermekek körülményei, életmódja	14
Gyermekszegénység, anyagi depriváció a gyermekes háztartásokban	14
A pénzügyi válság közvetlen hatásainak kitett gyermekes háztartások	18
Gyermekek élelmezése	19
A gyermekek időbeosztása az iskolában és otthon	21
Közoktatás	22
Pedagógusok	22
Óvodai nevelés	25
Alapfokú nevelés, oktatás	30
A középfokú oktatás	36
Intézményi háttér, tárgyi feltételek	37
Tanulók és képzésük a nappali oktatás különböző szintjein	43
Végzettek	48
A tanulók szakmai képzés szerinti összetétele	49
Felsőoktatás	51
Intézményi háttér	51
Jelentkezők és felvettek	54
Hallgatók	56
Oktatók	62
Munkaerőpiac	63
A fiatalok beilleszkedése a munkaerőpiacra	63
Gazdasági aktivitás és az azt befolyásoló tényezők	63
A keresetek alakulása	67

Összefoglalás

Magyarországon a hosszú távú demográfiai folyamatok a fejlett világ országaihoz hasonlóan a népesség apadásához, a születések számának csökkenéséhez és a korstruktúra öregedéséhez vezettek. A jelenlegi trendek ismeretében a fiatalok száma és népességen belüli aránya tovább csökken, egyes becslések szerint 2050-re a 25 év alattiak aránya a mostanihoz képest negyedével lesz kevesebb. A népesedési folyamatokat a következetes szakmapolitikai döntések is csak hosszú távon képesek befolyásolni, így a jelenlegi folyamatok iránya előreláthatóan nem fog változni, csupán kismértékű korrekciójuk képzelhető el. Ennek megfelelően az oktatási rendszert, annak szervezeti kereteit befolyásolni fogja a gyermekek létszámának várható jelentős csökkenése.

A 2011. évi adatok alapján folyó áron 1212 milliárd forintot fordítottunk oktatásra, az összes tervezett költségvetési kiadás mintegy 9%-át. Az oktatás jelenlegi infrastruktúrájának fenntartása az állam részéről a megtermelt GDP valamivel kevesebb mint 5%-át emészti fel, ami valamivel alatta marad annak, amennyit az EU 27 tagállama átlagosan oktatási célokra költ. Ugyanakkor hazánkban az egy főre jutó GDP kevesebb az EU-27 átlagánál, és a tagországokban változó az állami szféra szerepvállalásának mértéke. Mindez egyúttal azt jelenti, hogy bár az ország teljesítőképességét figyelembe véve hazánk nagyjából hasonlóan költ az EU országaihoz, volumenét tekintve oktatási kiadásaink jócskán elmaradnak az európai átlagtól.

A csökkenő gyerekszámot az oktatás intézményrendszerének változása csak lassan követte, mivel a fenntartók (különösen a kisebb településeken) törekedtek az iskolák megtartására, mindaddig (illetve sokszor azon túl is), ameddig a gazdasági racionalitás nem teszi szükségessé az intézmények összevonását, bezárását. Mindez az utóbbi években az oktatási rendszer fajlagos kiadásainak emelkedéséhez vezetett.

A tanulók számának csökkenése elsősorban az alapfokú oktatást érintette, így főként az óvodák és általános iskolák esetében kényszerültek a fenntartók az intézmények összevonására, vagy intézmények, feladatellátási helyek megszüntetésére. Ez különösen a kisebb települések intézményeit érintette érzékenyen. Az alapfokú oktatásban a gyermekek létszámának csökkenése ugyanakkor nem járt együtt a pedagógusok leterheltségének vagy a csoport- és osztálylétszámok csökkenésével, sőt, az növekedett.

A területi szempontból koncentráltabb középfokú oktatást a gyermekszám apadása mindeddig nem érintette jelentős mértékben. Az intézmény összevonások ugyan a középfokú oktatást sem kerülték el, ám az ezredforduló óta a feladatellátási helyek száma folyamatosan emelkedett. A szakiskolák, speciális szakiskolák helyzete a középfokú oktatáson belül különleges, az elmúlt években a szakmai képzést végző intézmények számának, tanulói létszámának bővítését a képzések színvonalának emelését – a munkapiaci igényekre reagálva – a szakpolitika támogatta.

Az elmúlt évtizedben az iskolák fenntartásában az állami szerepvállalás mértéke folyamatosan csökkent, ezzel párhuzamosan viszont nőtt az egyházi alapítványi és egyéb fenntartók részaránya.

A gyermeknevelés ma is nagy terhet ró a családokra és a háztartásokra. Magyarországon a gyermekeknek majdnem negyede él a szegénységi küszöb alatti jövedelemből. A szegénység átörökítésének veszélye magas, hiszen amint az a legutóbbi háztartási felmérésből is kitűnt, szoros a kapcsolat a szülők iskolai végzettsége, társadalmi státusa és gyermekeik jövőbeni életkörülményei között. Az sem véletlen, hogy a gyermekeknek 11%-a idő előtt hagyta abba tanulmányait, és a korai iskolaelhagyók¹ aránya a szegénységgel leginkább sújtott Észak-Alföld, Észak-Magyarország és Dél-Dunántúl megyéiben volt a legmagasabb.

¹ Korai iskolaelhagyók: a 18–24 évesek közül azok aránya, akik legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkeznek, és a felmérést megelőző 4 hétben nem vettek részt sem iskolarendszerű oktatásban, sem felnőttképzésben. A mutató az oktatásból, képzésből való lemorzsolódást méri.

Az oktatás szakmai hátterét biztosító pedagógusok létszámának 10%-os visszaesése az óvodai és általános iskolai nevelők és oktatók számának csökkenéséből származott, köszönhetően az intézmény-összevonásoknak és -megszüntetéseknek. A pedagógusi hivatás egyre kevésbé vonzó, a pedagógusok korstruktúrája folyamatosan idősödik, valamint a közoktatás egészében a pedagógusoknak már csak 18 százaléka férfi. A tendenciák változatlansága mellett bizonyos intézménytípusokban a csökkenő gyermekszám mellett is elképzelhető, hogy hosszú távon pedagógushiány. A szakma elnőiesedése a gyermekek fejlődésére (így későbbi életükre, szemléletmódjukra) is negatív hatást gyakorolhat, hiszen a nemi szerepek tanulásában nemcsak az otthoni, hanem az iskolában szerzett tapasztalatok is segítenek.

A közoktatással ellentétben a felsőoktatásban a tanulói létszámok gyorsan növekedtek, amit követett az intézmények és karok számának bővülése is. Egyedül az egyetemi oktatók számában következett be visszaesés az évtized eleje óta. A felsőoktatás intézményeinek fenntartói között valamelyest csökkent az állami szerepvállalás, ugyanakkor a hallgatók döntő többsége ma is állami egyetemeken tanul.

A nappali tagozatos hallgatóknál az összes képzési szintet figyelembe véve az államilag támogatott képzésben részesülők aránya 2011-ben 73% volt, több mint tizedével kevesebb, mint az évezred elején, míg a tanulmányi ösztöndíjban, illetve a pénzbeli szociális támogatásban részesülők aránya a felére csökkent.

2011-ben a felsőoktatásba jelentkezők még mindig a közgazdasági és jogi képzéseket preferálták leginkább, azokat követték a mérnöki szakok. A 2011-ben felsőfokú alap- és mesterképzésen végzettek egyötöde a gazdaság és irányítás képzési területhez tartozott, ami után a műszaki tudományok, a társadalomtudományok és a humán tudományok képzési területek következtek.

Az oktatási rendszer változásai, a felsőoktatásban végzettek számának ugrásszerű növekedése ellenére a népesség iskolázottsága még ma is elmarad az unió 27 tagállamának átlagától. Az elmaradás különösen a diplomások népességhez viszonyított arányában érzékelhető. A fiatalok továbbtanulási ambícióinak, a felsőoktatás kapacitásbővülésének eredményeképpen a 20–29 évesek körében az érettségizettek aránya 1998 és 2010 között 38%-ról 50%-ra, a felsőfokú végzettséggel rendelkezőké 9%-ról 17%-ra nőtt.

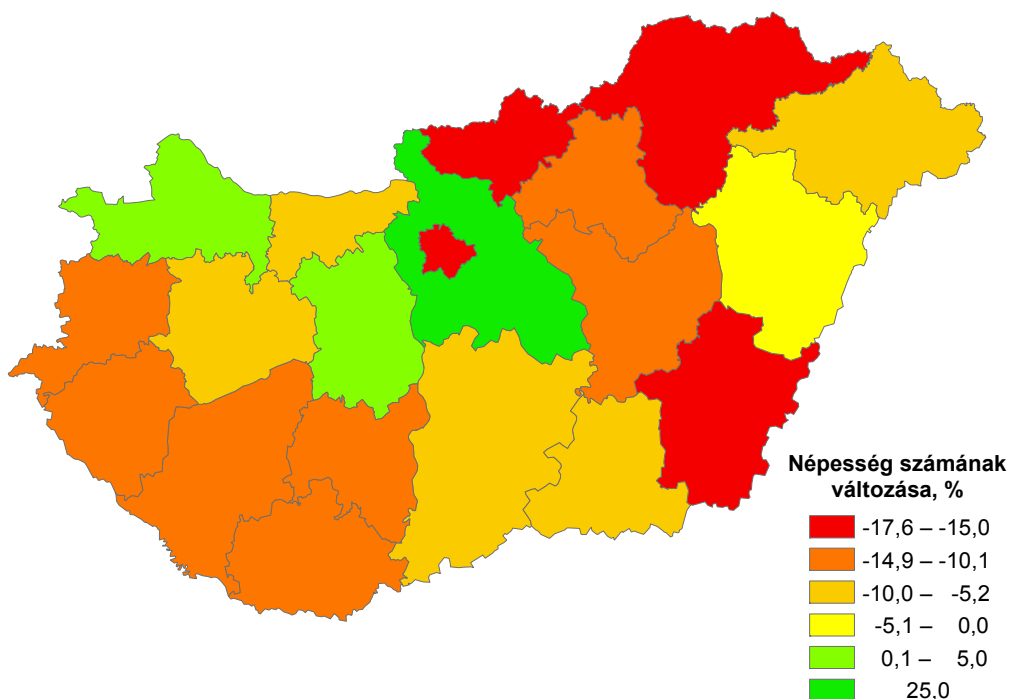
A fiataloknak egy, viszonylag magas munkanélküliség és alacsony foglalkoztatás jellemezte, strukturális problémákkal terhelt munkaerőpiacon kell érvényesülniük, munkát találniuk iskoláik elvégzését követően. A fiatal 25–29 éves korosztály gazdasági aktivitása magas, több mint háromnegyedük keres munkát, vagy dolgozik. Közülük különösen a középfokú vagy annál alacsonyabb végzettségűek aktivitása haladja meg a teljes 15–64 éves népességre számított értéket. A növekvő munkaerő-piaci versenyben az elhelyezkedésnek legfontosabb feltétele a minél magasabb szintű szakképzettség. A fiatalok elhelyezkedési lehetőségei nagyban függenek az iskolai végzettségtől. A 25–29 éves korosztályban (amikor a fiatalok már többségében túl vannak tanulmányaikon) az alapfokú vagy annál alacsonyabb végzettségűeknek csak egynegyede, a felsőfokú végzettségűeknek már négyötöde dolgozott.

Demográfiai háttér

Magyarország jelenlegi területének népességszáma 1980-ban érte el csúcspontját (10 millió 709 ezer fő), azóta folyamatosan csökken. 2010-ben az ország lakóinak száma a 10 milliós lélektani határ alá esett, és a 2011. évi népszámlálás időpontjában 9 millió 938 ezer fő volt.

1. ábra

A népesség számának változása, 1980–2011

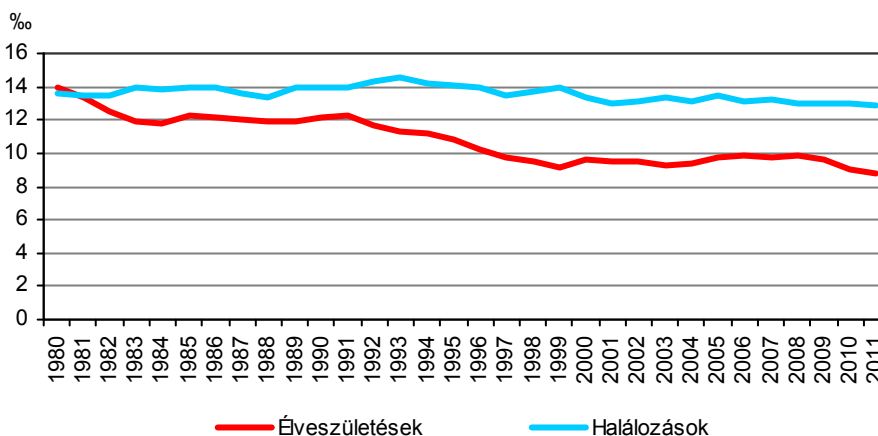

A lélekszám csökkenésének legfőbb oka – az európai mércével magas szinten állandósuló halandóság mellett – az alacsony **termékenység**.

Magyarországon 1980-ig a születések száma meghaladta a halálozásokét, az ezt követő évtizedekben azonban a születésszám fokozatosan – a halálozásokat meghaladó ütemben – csökkent.

2. ábra

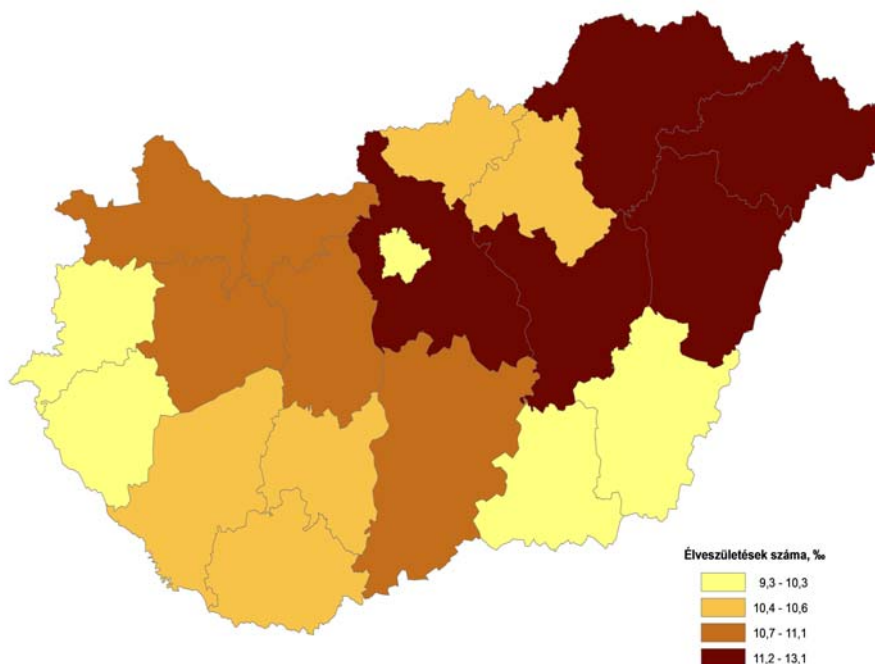
Az ezer lakosra jutó éveszülések és halálozások száma

1998 volt az első olyan év, amikor 100 ezernél kevesebb újszülött jött a világra. 2011-ben már kevesebb mint 90 ezer gyermek született, ez a legalacsonyabb születésszám a hazai népmozgalmi statisztika elmúlt 136 éves történetében. Ebben az évben a születésszám lakosságszámra vetített értéke 8,8 ezrelékes – eddigi – mélypontra esett.

3. ábra

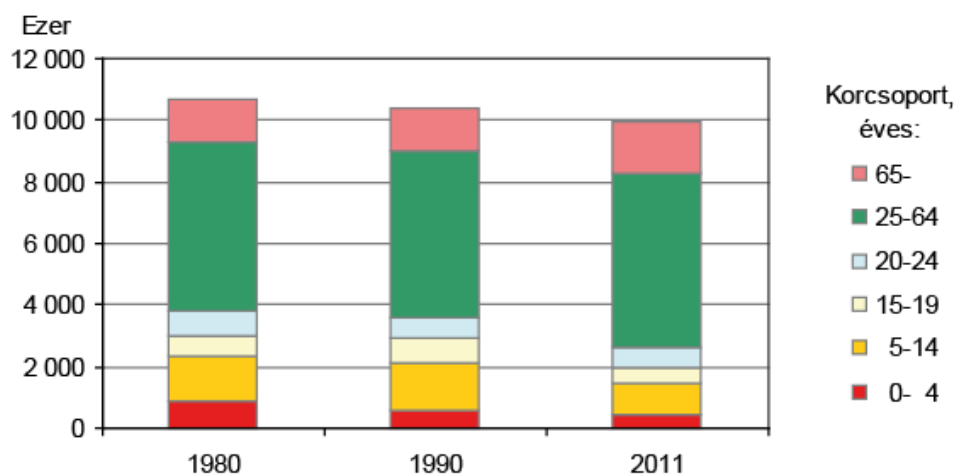
Az éveszülések 1000 lakosra jutó száma, 1980-2011

Az alacsony születésszám – a várható élettartam növekedése mellett – természetesen jelentősen befolyásolja a **népesség korstruktúráját**: emelkedik az idős (64 év feletti) korosztály aránya, miközben a gyermek- és fiatal korúaké folyamatosan csökken. A népesség öregedésének folyamata a kilencvenes évektől gyorsult fel. A 2011. évi népszámlálás adatai szerint az ország lakóinak valamivel több mint mintegy negyede, 2 millió 659 ezer fiatal tartozik a 25 év alatti korosztályhoz, 1980-ban részesedésük 35% volt, ekkor 3 millió 806 ezren voltak.

4. ábra

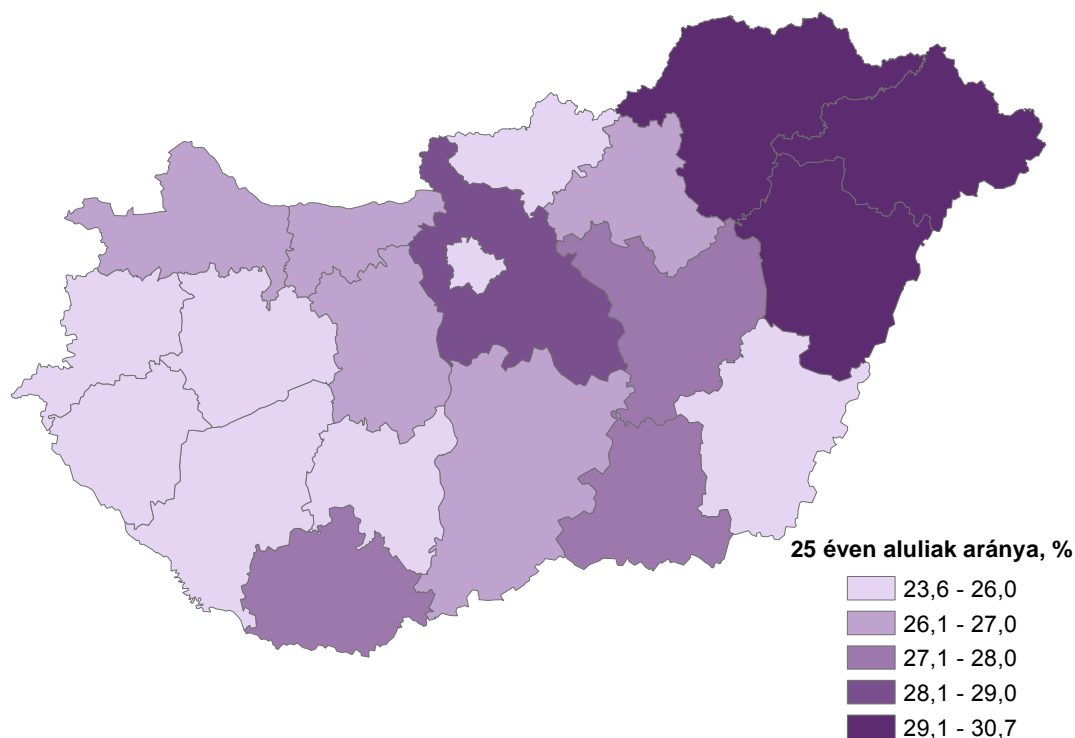
A népesség korcsoport szerint

Az átlagosnál magasabb, mintegy háromtized a fiatalok aránya Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar és Pest megyében, ugyanakkor a fővárosban, valamint Vas és Zala megyében 24% körüli. Az ország középső régiójában, Budapesten és Pest megyében él a fiatalok háromtizede.

5. ábra

A 25 éven aluliak aránya, 2011,* %

* A 2011. évi népszámlálás adatai.

Becslések szerint a következő évtizedekben a **25 év alattiak** népességben belüli arányának további csökkenése várható: 2050-re az e korosztályhoz tartozók létszáma az 1980. évi felére fog, de 2012-höz viszonyítva is több mint negyedével lesz kevesebb.

1. tábla

A népesség száma és várható alakulása

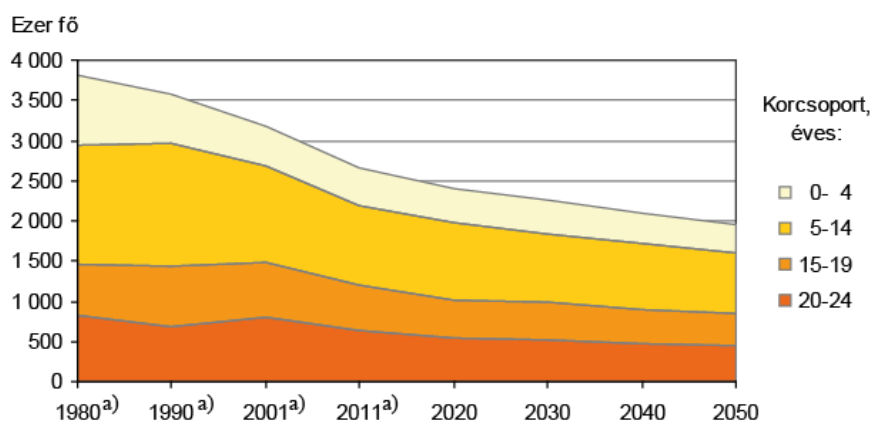
(ezer fő)

Korcsoport	1980 ^{a)}	1990 ^{a)}	2001 ^{a)}	2011 ^{a)}	2020 ^{b)}	2030 ^{b)}	2040 ^{b)}	2050 ^{b)}
0– 4	866	617	488	475	434	408	377	350
5–14	1 475	1 513	1 206	972	946	868	811	753
15–19	650	767	669	594	491	459	436	405
20–24	814	679	809	618	530	519	465	439
25–64	5 454	5 425	5 479	5 601	5 436	5 176	4 808	4 271
65–	1 449	1 374	1 546	1 677	1 942	2 095	2 318	2 663
Összesen	10 709	10 375	10 198	9 938	9 778	9 525	9 214	8 881

^{a)} Népszámlálások adata. ^{b)} A Népességtudományi Kutatóintézet becslése.

A 25 évesnél fiatalabbak létszámcsökkenése az egyes közbülső korosztályokat eltérő mértékben érinti: várhatóan az óvodás- és általános iskolás korúaknál lesz a legmarkánsabb visszaesés, a középiskolás korúaknál ennél mérsékeltebb lesz.

A 25 évesnél fiatalabbak száma és várható alakulása

a) Népszámlálások adata

A demográfiai változások az ország egyes térségeit és az eltérő népességnagyság-kategóriájú településeket eltérően érintették.

2. tábla

A népesség területi egység és népességnagyság-kategória szerint, 2011. október 1.

Területi egység, népességnagyság-kategória	Települések száma	Lakónépesség, ezer fő	A lakónépességből az 5–24 évesek aránya, %	Lakónépesség az országos %-ában
Budapest	1	1 729,0	19,0	17,4
Többi város	327	5 174,8	22,4	52,1
Községek	2 826	3 033,8	23,0	30,5
Ország összesen	3 154	9 937,6	22,0	100,0
Ebből:				
50 000–99 999	10	649,9	21,6	6,5
30 000–49 999	21	652,3	21,8	6,6
20 000–29 999	24	584,4	21,6	5,9
15 000–19 999	26	497,7	22,0	5,0
10 000–14 999	55	628,4	22,9	6,3
5 000 – 9 999	127	934,8	22,8	9,4
3 000 – 4 999	197	735,3	23,1	7,4
2 000 – 2 999	281	676,1	23,1	6,8
1 500 – 1 999	268	469,0	23,4	4,7

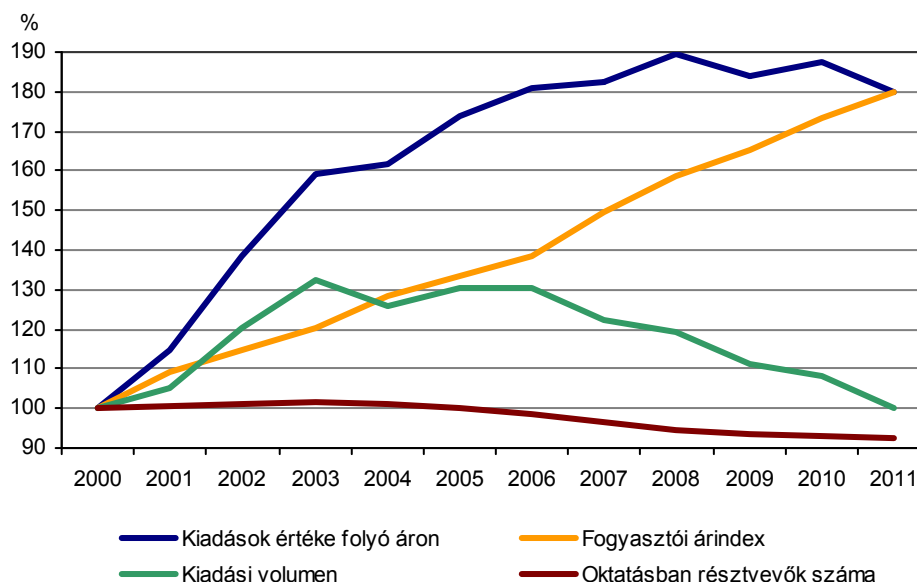
Az oktatás gazdasági környezete

Az oktatási rendszer hatékony működésének egyik alapfeltétele a megfelelő anyagi feltételek biztosítása, aminek keretösszegeit az oktatáspolitikai elképzelések mellett elsősorban az egyes térségek mindenkor gazdasági állapota, a fiatal korosztályok létszáma és az iskolázottság mértéke határozza meg. Ennek vizsgálatára a hazai statisztikában a költségvetési kiadási adatok állnak rendelkezésre, melyek közé kizárólag az állami (települési, megyei, fővárosi önkormányzat, illetve a központi költségvetési szervek által fenntartott) intézmények részére a központi költségvetésből folyósított összegek tartoznak, így nem tartalmazzák ezen intézmények saját bevételeit, az egyházi és magánintézményekre fordított állami kiadásokat és ezen intézmények oktatásra fordított saját bevételeit sem.

A 2011. évi adatok alapján **folyó áron** 1212 milliárd forintot **fordítottak oktatásra**, az összes tervezett költségvetési kiadás 9,6%-át. Az oktatási kiadások 1990-es évektől jellemző dinamikus bővülése 2006-ban lassulni kezdett, 2009-ben és 2011 pedig már csökkenés volt tapasztalható.

7. ábra

A költségvetési oktatási kiadások értékének és volumenének alakulása, valamint a fogyasztói árak és a köz- és felsőoktatásban részesülők számának változása, 2000 = 100,0

A **kiadások volumenének** alakulásában lényegesen változatosabb tendenciák érvényesültek. Az oktatási kiadások volumene a 2000-es évek elejét jellemző dinamikus bővülést követően 2003-ban érte el csúcspontját, amely elsősorban az ez évben végrehajtott közalkalmazotti béremelés következménye. A személyi kiadások nagymértékű bővülését követően a 2004 és 2006 közötti időszakban stagnált az oktatási kiadások volumene, majd 2007-től évről évre egyre nagyobb mértékű csökkenésbe váltott át. Ebben a tanulói létszám fogyásának gyorsulása mellett jelentős szerepe volt az alapszabványok átalakításának és a normatív támogatási jogcímek csökkentésének is.

A kiadási volumen alakulásához hasonló, azonban ennél lényegesen kisebb szélső értékek között ingadozó tendenciák érvényesültek a **GDP-arányos oktatási kiadások** értékének alakulásában. Ez a hányados a humán tőkébe befektetett állami beruházások változását méri, azaz azt, hogy az ország gazdasági lehetőségeihez képest hogyan alakulnak az oktatásra fordított összegek. A mutató értékét a 2000-es évek elején bekövetkezett rövid növekedési szakasztól eltekintve stagnálás, illetve csökkenés jellemezte, melynek következményeként az oktatási kiadásoknak a GDP-hez viszonyított aránya a 2000. évi 5,0%-ról 2011-re 4,3%-ra apadt.

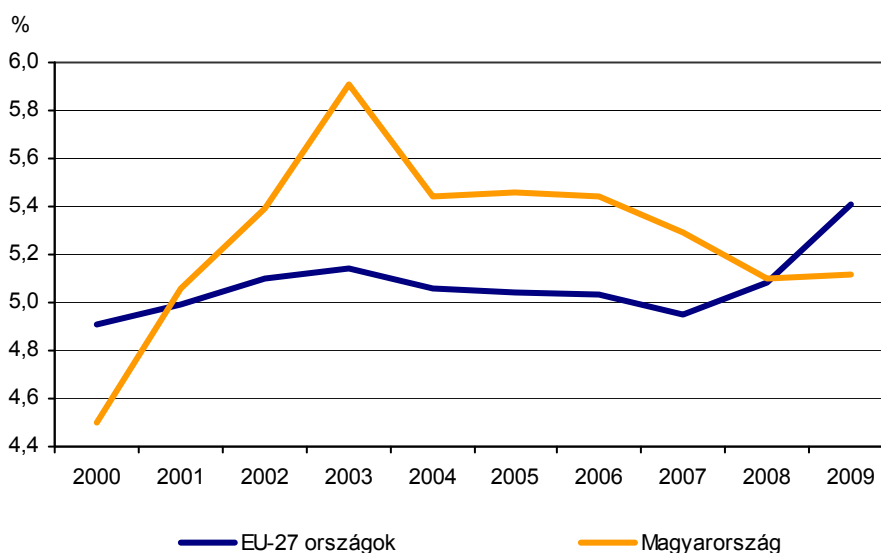

A hazai és a nemzetközi statisztikai gyakorlatban a költségvetés oktatási kiadásainak fogalma módszertanilag, így számszakilag is valamelyest eltérő adatokat takar, azonban a nemzetközi gyakorlat alapján számított GDP-arányos oktatási kiadás² alakulása tendenciájában azonos a hazai számításokon alapulóval.

Az Európai Unió statisztikai hivatala (Eurostat), adatai alapján Magyarország **nemzetközi módszertan által számított GDP-arányos költségvetési kiadásai** a 2000-ben kezdődött dinamikus bővülés hatására 2003-ban megközelítették a 6%-ot, ami változó dinamikájú csökkenést követően 2009-re 5,1%-ra apadt. A vizsgált időszak jelentős részében tapasztalható csökkenő tendencia ellenére a hazai mutató értéke 2001-től kezdődően egészen 2008-ig meghaladta az EU 27 tagországának átlagát, ami a magyar államnak az uniós átlagnál aktívabb részvételét jelzi az oktatási rendszer finanszírozásában. Érdeemes megjegyezni, hogy az oktatásra fordított kiadások túlnyomó többségét valamennyi tagországban közpénzből finanszírozzák, az unió egészét tekintve e részarány 2008-ban 86% volt.

8. ábra

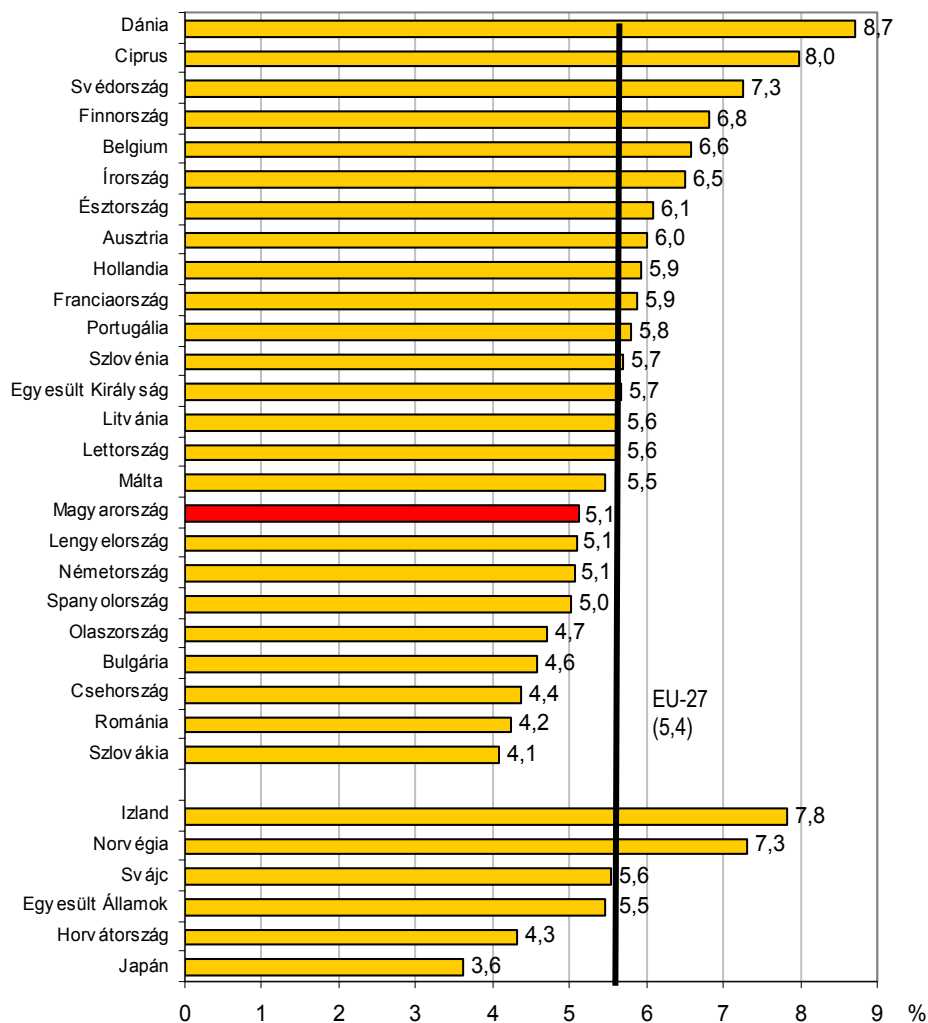
A költségvetés oktatási kiadásainak alakulása a GDP %-ában

A rendelkezésre álló legfrissebb nemzetközi adatok alapján a GDP-arányos költségvetési oktatási kiadások hazai értéke 2009-ben az uniós átlag alá csökkent. Magyarország mutatóértéke a 17. a tagországok rangsorában Lengyelországgal és Németországgal holtversenyben. (Az említett két országban az adott évben az összes kiadás sorrendben 9,5, illetve 15%-a magánforrásokból származott, hazánkban a magánforrásból származó oktatási kiadásokra nem állnak rendelkezésre adatok.) Magyarországon a költségvetési oktatási kiadásoknak a GDP %-ában kifejezett értéke az Egyesült Államokban métrnél is alacsonyabb, annak ellenére, hogy ott az oktatási terület finanszírozásának nagyobb részét magánforrásokból biztosítják.

² A magyar statisztikákban ezen adatokat kizárólag a költségvetési beszámolókból és az oktatás valamennyi szintjén szakfeladatok szerint gyűjtik és publikálják, míg a nemzetközi szervezetek (Eurostat, OECD stb.) az adatokat a közoktatásnál (óvoda, alapfokú és középfokú oktatás) szakfeladat, a felsőoktatásnál szakágazat szerint kérik be a nemzeti statisztikákat előállító intézményektől, és a mutató a nevével ellentétben a költségvetési kiadásokon kívül néhány nem állami kiadást is tartalmaz.

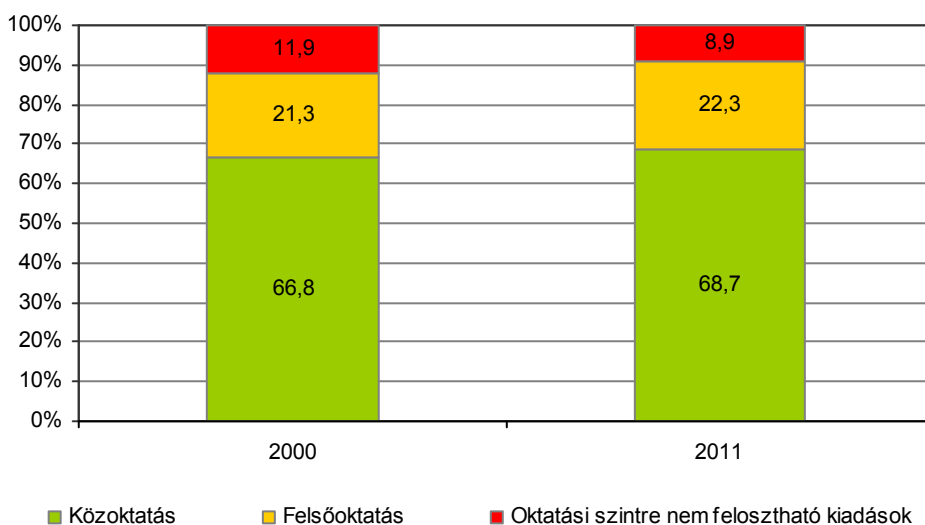
A költségvetés oktatási kiadásai a GDP %-ában, 2009

A költségvetés oktatási kiadásainak oktatási alrendszer szerinti összetétele alig változott a vizsgált időszakban. 2011-ben az oktatási kiadások 69%-a a közoktatásban (óvoda, alapfokú és középfokú oktatás) koncentrált, mindegy 2%-kal nagyobb hányada, mint 2000-ben. A felsőoktatási és az oktatási szintre nem felosztható kiadások³ részaránya 21%-ról 22%-ra nőtt illetve 12%-ról 8,9%-ra csökkent a 2000 és 2011 közötti időszakban.

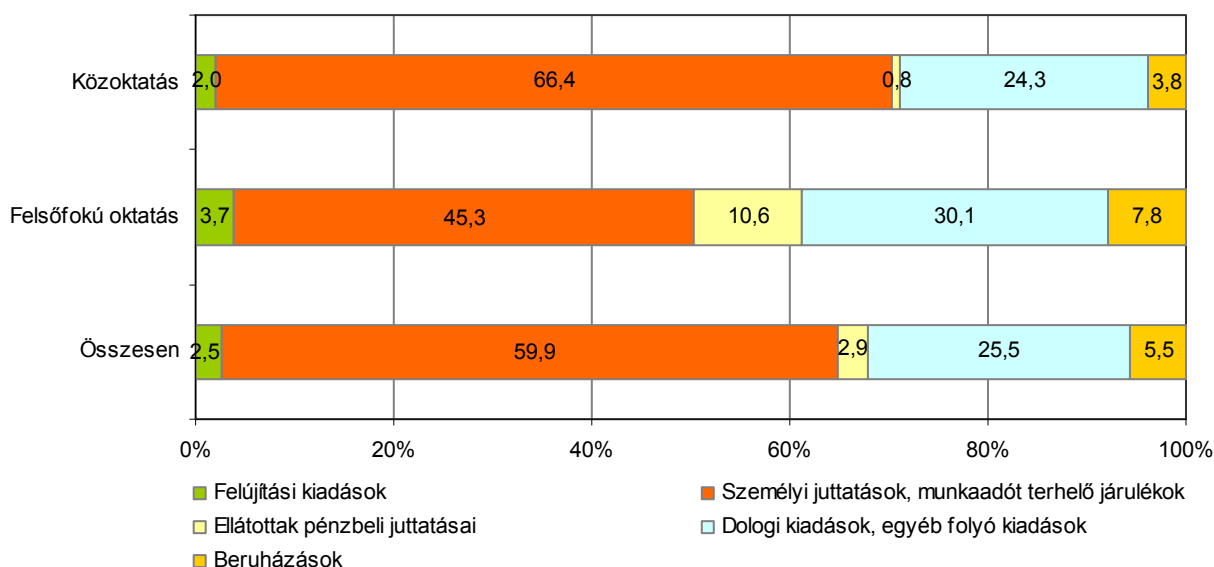
³ Az alapfokú művészetoktatás, a sport-, szabadidős képzés, a kulturális képzés, a járművezető-oktatás, az egyéb felnőttoktatás, az iskolarendszeren kívüli OKJ-s képzések, a pedagógiai szakszolgálat, a pedagógiai szakmai szolgáltatás, a szakképzési és felnőttképzési támogatások, a munkaerő-piaci felnőttképzéshez kapcsolódó szakmai szolgáltatások és az egyéb oktatást kiegészítő tevékenység adatait tartalmazza.

A költségvetési oktatási kiadások összetételének alakulása

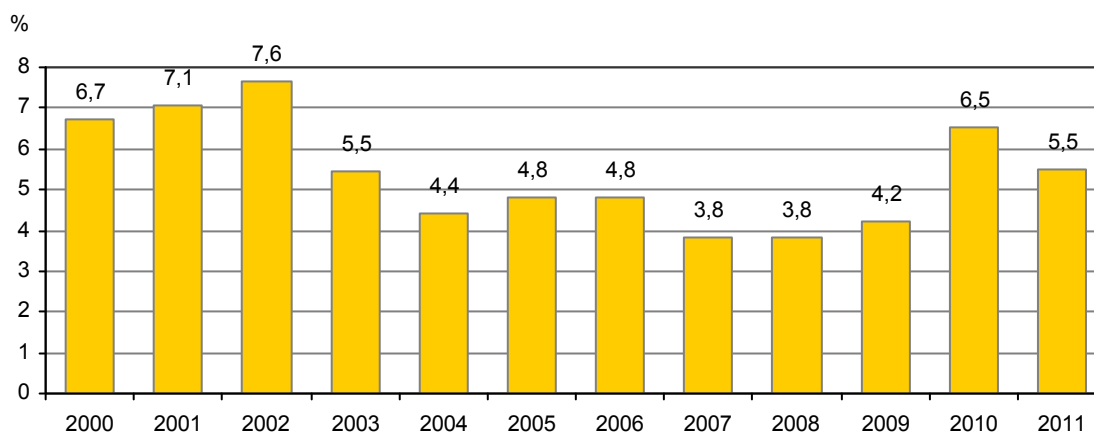
Az **oktatási kiadások szerkezetét** a vizsgált időszak egészében a működési célú (folyó) kiadások túlsúlya jellemezte, mely kategóriában a személyi juttatások, a munkaadót terhelő járulékok, a dologi és egyéb folyó kiadások valamint az ellátottak pénzbeli juttatásai kerülnek elszámolásra. 2011-ben az összes költségvetési kiadás 88%-át fordították a működés finanszírozására, ezen belül hattizedük személyi juttatásként és a munkaadót terhelő járulékként, 26%-uk dologi és egyéb folyó ráfordításként jelent meg az intézmények beszámolóiban. A folyó kiadások összetételét tekintve jelentősek a különbségek az egyes oktatási alrendszerek között. Míg a közoktatásban az összes kiadás mintegy kétharmadát a személyi juttatások és ezek munkaadót terhelő járulékai teszik ki, addig a felsőoktatásban ez az arány mindössze 45%. Ezzel együtt a főiskolákon, egyetemeken nagyobb anyagi háttérbázisa van a dologi és egyéb folyó kiadásoknak, valamint nagy részben az ösztöndíjak miatt az ellátottak pénzbeli juttatásainak is.

Az oktatási kiadások főbb összetevői az egyes oktatási alrendszerekben, 2011

A felhalmozási célú kiadások az összes költségvetési oktatási kiadás 8,3%-át adták 2011-ben, ezen belül a felújítási kiadások aránya 2,5, a beruházásra fordítottaké 5,5% volt. Lényeges különbség, hogy míg a közoktatásban 2011-ben felújításra az összes állami támogatás 2,0, beruházásra pedig 3,8%-át fordíthatták az érintett intézmények, addig a felsőoktatásban 3,7, illetve 7,8%-át. A vizsgált időszakban a beruházásra fordított összeg és e kiadáscsoport összes kiadásán belüli részaránya mindig magasabb volt a felújításra költöttnél, de míg a beruházások súlya hosszú távon csökkenő tendenciát mutat, a felújításoké némileg növekedni látszik, amiben nagy szerepe van az uniós támogatásoknak.

12. ábra

A beruházások részarányának alakulása

Az oktatás társadalmi környezete

A népesség általános iskolázottsága

A 2011. évi népszámlálás adatai szerint a 25 éves és idősebb népesség 19%-ának volt egyetemi vagy főiskolai végzettsége, ez háromszorosa az 1980. évének. A 18 évesek és idősebbek 32%-a szerzett érettségi bizonyítványt legmagasabb iskolai végzettségként, szemben a három évtizeddel korábbi 17%-kal. A 14 éven felüliek 4,8%-a (1980-ban 34%-a) nem fejezte be az általános iskolát.

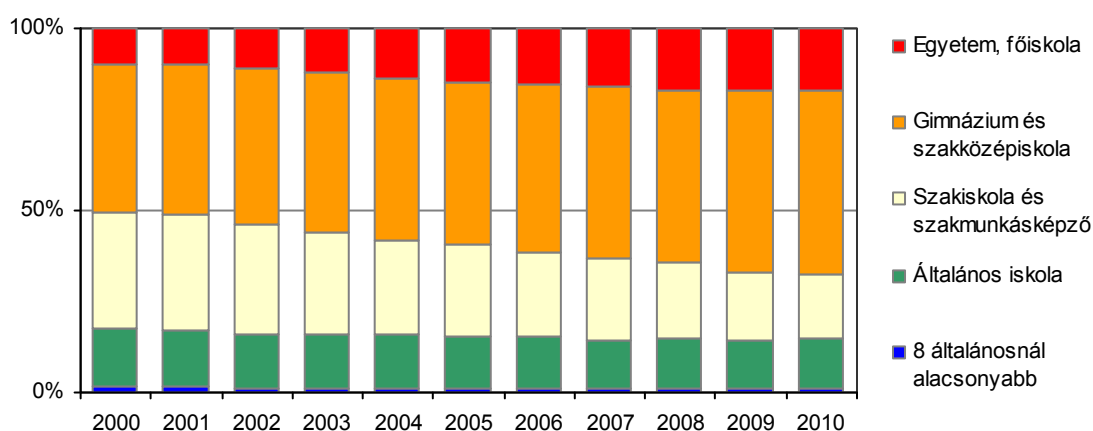
Jelentősen emelkedett a diplomások körében a nők részesedése: 1980-ban ezer diplomás férfira 611 diplomás nő jutott, 2011-ben már 1270.

A lakosság iskolázottsági szintjének folyamatos emelkedése egyrészt a nemzedékváltás következménye, másrészt tükröződik benne annak felismerése, hogy a munkaerő-piaci esélyek, az egzisztenciális biztonság megteremtése tekintetében az egyik meghatározó tényező az iskolai végzettség.

A képzési rendszer átalakításának, a közép- és felsőoktatás expanziójának következményeként mérséklődött az érettségit nem nyújtó szakmunkásképzőt, szakiskolát végzettek dominanciája, helyüket az érettségit adó gimnáziumot és szakközépiskolát végzettek vették át, és jelentősen emelkedett a felsőoktatási intézmények hallgatói létszáma is. A 20–29 évesek körében az érettségizettek aránya 1998 és 2010 között 38%-ról 50%-ra, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya 9%-ról 17%-ra nőtt.⁴

13. ábra

A 20–29 évesek megoszlása legmagasabb iskolai végzettségük szerint, 2000–2010

A KSH munkaerő-felmérésének eredményei alátámasztják azokat a kutatási eredményeket,⁵ amelyek szerint a gyermekek továbbtanulási szándékai összefüggnek a szülők iskolázottságával: az iskolázottabb szülők gyermekei nagyobb valószínűséggel folytatják tanulmányaikat, mint azok, akiknek szülei kevésbé iskolázottak. Az iskolázott szülők jobban fel tudják készíteni gyermekeiket további tanulmányaikra, és sikeresebben adják át gyermekeiknek a tanulás iránti preferenciájukat.

Az általános iskolai végzettségű apák gyermekeinek több mint fele maga is mindössze általános iskolai végzettséggel rendelkezik, az érettségizett apák gyermekeinek szintén több mint fele szerez legmagasabb végzettségként érettségit, és a diplomás apák gyermekeinek 63%-a szerez diplomát. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy kedvező elmozdulás látható a

⁴ A Központi Statisztikai Hivatal munkaerő-felmérés (MEF) felvételének adatai. Részletes módszertant ld. www.ksh.hu/Kiadványtár: A fiatalok munkaerő-piaci helyzete (2012)

⁵ Az oktatás társadalmi és gazdasági környezete, 2009, TÁRKI.

középfokú képzettségeknél a tekintetben, hogy a képzés befejeztével tesznek-e érettségi vizsgát, vagy sem: az apák generációjának még 70%-a nem rendelkezett érettségivel, a gyermekeiknél ez az arány jóval kisebb: 43%.

Az iskolázottságot jelentősen befolyásoló, fontos tényező a lakóhely településtípusa is. Mind a középiskolai érettségit, mind a főiskolai, egyetemi végzettséget szerettek aránya az országos átlagot jóval meghaladja a fővárosban és a megyei jogú városokban, azonban a többi városban, és különösen a községekben az iskolázottságot kifejező mutatók kedvezőtlenebbek.

A 15—29 éves fiatalok körében végzett felmérés tanúsága szerint Budapesten a fiatalok közel kétharmada és az egyéb városokban élőknek is több mint fele rendelkezett diplomával vagy érettségivel, ugyanakkor a községekben élő fiatalok 43%-a mindössze általános iskolát végzett, és 7,6%-uk rendelkezett felsőfokú végzettséggel.

A gyermekek körülményei, életmódja

Az otthoni körülmények, a családi háttér, a szülők (nevelőszülők) iskolázottsága, jövedelmi helyzete nagy hatással vannak a gyermekek testi, lelki és szellemi fejlődésére, későbbi lehetőségeikre és életükre.

Gyermekszegénység, anyagi depriváció a gyermekes háztartásokban

Magyarországon a szegénység által leginkább veszélyeztetett korosztályok a gyermekek és a fiatalok. 2011-ben a jövedelmi szegénységi arány a 18 év alattiak között 23, a 18–24 év közötti pályakezdő fiatalok között 19% volt. A gyermekek és a gyermekes háztartások, családok helyzetét a társadalmi transferek (különböző támogatások, szociális juttatások, gyás, gyed stb.) sokban javítják, hiszen ezek nélkül a gyermekek felére a szegénységi küszöb alatti jövedelem jutna.

3. tábla

Jövedelmi szegénységi arány korcsoportok szerint

Korcsoport	2008	2009	2010	2011
0–17	19,7	20,6	20,3	23,0
18–24	18,1	17,7	17	18,9
25–49	12,5	13	12,7	13,8
50–64	8,5	7,8	8,6	11
65–	4,3	4,6	4,1	4,5
Összesen	12,4	12,4	12,3	13,8

A szegénység a gyermekes háztartásokat sokkal inkább veszélyezteti, mint a gyermekteleneket. A gyermektelen háztartásoknak átlagosan mintegy 8,2%, a gyermekeseknek 19%-a élt a szegénységi küszöb alatti jövedelemből. Különösen az egyszülős és a nagycsaládban, a három vagy annál több gyermeket nevelő háztartások vannak nehéz helyzetben, nagyjából minden harmadik ilyen háztartás számított szegénynek a 2011. évi háztartási jövedelem felvétel alapján.

A gyermekekkel vállalt plusz terhek még akkor is szűkös körülményeket teremthetnek, ha a háztartás összes munkaképes korú tagja teljes munkaidőben dolgozik, ám a munkaintenzitás csökkenésével (ha a háztartásokban részmunkaidős foglalkoztatottak, idényszerűen foglalkoztatottak vagy éppen munkanélküliek vannak) a jövedelmi szegénységi arány ugrásszerűen növekszik. A gyermekes háztartások több mint 60%-a él szegénységben, ott, ahol egyetlen kereső sincs (MI=0), ez az arány csaknem négyszer haladja meg a gyermektelen munkanélküli háztartásokét. (Meg kell azonban jegyezni, hogy a számokban mutatkozó különbséget torzítja az, hogy a gyermektelen háztartások körébe tartozó 65 év alatti korcsoportba soroltak egy

része már nyugdíjas – akik a számításnál 0 munkaintenzitással szerepelnek –, miközben többnyire szegénységi küszöb feletti nyugdíjjal rendelkeznek.)

4. tábla

Jövedelmi szegénységi arány a háztartás munkaintenzitása szerint

		(%)			
Háztartástípus	Munkaintenzitás ⁶	2008	2009	2010	2011
Gyermektelen háztartások	MI=0	14,3	10,9	13,3	16,3
	0<MI<1	8,7	8,5	9,2	9,7
	MI=1	1,9	2,1	1,4	2,2
Gyermekes háztartások	MI=0	60,1	59,9	61,5	61,8
	0<MI<0,5	40,7	45,3	42,7	55,5
	0,5<MI<1	13,3	14,5	11,9	12,6
	MI=1	4,0	4,3	3,2	3,4

A szegénység mérésének egy másik nagyon fontos mérőszáma az anyagi depriváció: megmutatja, hogy az anyagi jólétet és biztonságot jelző fogyasztási javakat hányan, milyen mértékben nélkülözik. A 18 évesnél fiatalabbaknak közel 29%-a olyan háztartásban él, amely nélkülözni kényszerül ezen jóságok⁷ közül legalább négyet. Ez európai viszonylatban is igen magas értéknek számít az uniós országok közül csak Bulgária, Románia és Lettország rendelkezik e tekintetben rosszabb mutatóval.

5. tábla

Súlyos anyagi depriváció által érintettek aránya korcsoportonként, 2010

Korcsoport	Súlyos anyagi depriváció által érintettek aránya, %
Összesen	21,6
<18	28,8
18-64	21,3
65<	14,1

A szegénység nem csupán a gyermekek mindennapjaira, hanem későbbi életükre, egyéni boldogulásukra is hatással van. A háztartásokról és az azokban élők életkörülményeiről készített 2011. évi adatfelvétel önálló kérdésblokkot tartalmazott a hátrányos helyzet generációk közötti átörökítésének témájában. Ennek segítségével bővebb információhoz juthattunk a 25–59 éves korosztály gyermekkori, 14 éves korában tapasztalt, illetve jelenlegi életkörülményeiről, valamint szüleik társadalmi-gazdasági jellemzőiről. Azoknak a megkérdezetteknek az esetében magasabb ma a szegénységi kockázat, akik olyan háztartásban nőttek fel, ahol a szülő (függetlenül annak nemétől) egyedül nevelte a gyermekét. A későbbi szegénységben töltött élet esélye ennél is magasabb azok körében, akiket rokonok, nagyszülők neveltek, illetve azoknál, akik intézetben éltek. Előbbiek esetében a felnőttkori jövedelmi szegénységi arány 21, utóbbiak esetében a 30%-ot is meghaladja.

Hasonlóan meghatározó szerepe van annak is, hogy a családban hány gyermeket neveltek fel: minél több gyermeket nevelnek fel a szülők, annál nagyobb az esélye annak, hogy gyermekük a későbbiekben szegénységben él majd.

⁶ A háztartás összes munkaképes korú tagját számba vevő munkaintenzitási mutató (MI) értéke 0 és 1 közötti lehet (0, ha a háztartásban az adott évben nincs foglalkoztatott; 1, ha minden munkaképes korú személy egész évben, teljes munkaidőben dolgozik).

⁷ Anyagi depriváltak: akik meghatározott 9 fogyasztási tétel közül legalább háromról anyagi okból lemondani kényszerültek: 1. váratlan kiadás fedezése, 2. évi egy hét üdülés, 3. részletek fizetése (lakbér, lakástörlesztés, közműszámlák, részletre vásárolt termékek), 4. megfelelő étkezés, 5. a lakás megfelelő fűtése, 6. mosógép, 7. színes tv, 8. telefon, 9. személygépkocsi.

**Szegénységi arány a gyermekkori szülői háztartás egyes jellemzői alapján
a 25–59 évesek körében, 2011**

Megnevezés	Szegénységi arány	
	%	Elemszám
A háztartás típusa szerint		
Mindkét szülőjével együtt élt	12,8	12 301
Apja egyedül nevelte	14,5	596
Anyja egyedül nevelte	15,4	1 352
Rokon, nagyszülő nevelte	20,9	152
Intézetben élt	31,2	152
Összesen	13,4	14 528
A gyermekek száma szerint		
1	11,0	3 358
2	9,6	6 747
3	15,8	2 699
4 vagy több	30,2	1 596
Összesen	13,2	14 400
A foglalkoztatottak aránya szerint		
0–0,33	21,9	542
0,34–0,66	18,2	3 902
0,67–	11,0	9 953
Összesen	13,2	14 397

A gyermekek későbbi lehetőségeire nagy hatást gyakorol szüleik iskolai végzettsége, társadalomban elfoglalt helyük és foglalkozásuk. Az EU–SILC-felmérés (A jövedelmekre és életkörülményekre vonatkozó nemzetközi adatfelvétel) alapján az alacsony iskolai végzettségű szülők gyermekei az átlagosnál nagyobb szegénységi kockázattal néznek szembe. Az írni, olvasni nem tudó szülők gyermekeinek csaknem harmadára vár szegénység, míg a felsőfokú iskolát végzett szülők gyermekeinek csupán kevesebb mint 5%-a él nehéz körülmények között. A foglalkozás alapján különösen az apák társadalmi pozíciója gyakorol hatást a gyerekek későbbi lehetőségeire, mivel a magyar társadalomban még mindig a férfiak keresete magasabb, így lehetőségeik meghatározóak.

**Szegénységi arány a szülők társadalmi pozíciójának egyes jellemzői alapján
a 25–59 évesek körében, 2011**

Megnevezés	Szegénységi arány			
	apa		anya	
	%	elemszám	%	elemszám
Legmagasabb iskolai végzettsége szerint				
Nem tudott írni, olvasni	28,8	262	29,6	378
Alapfokú vagy annál kevesebb	16,3	8 763	16	9 429
Középfokú	8	3 463	7	3 532
Felsőfokú	4,4	1 283	4,1	878
Összesen	13,1	13 771	13,2	14 217
Foglalkozási csoportja szerint				
Vezető, értelmiségi	4,7	1 459	5,4	132
Adminisztratív szellemi	8,8	1 291	6,6	2 259
Iparos, kereskedő	11,1	323	8,5	132
Szakmunkás	11,5	5 182	9,1	2 746
Betanított munkás	19,5	2 215	13,6	2 204
Segédmunkás	27,8	562	15,3	118
Mezőgazdasági fizikai, önálló	20,6	1 959	17,5	1 338
Összesen	14,1	12 991	10,7	10 729

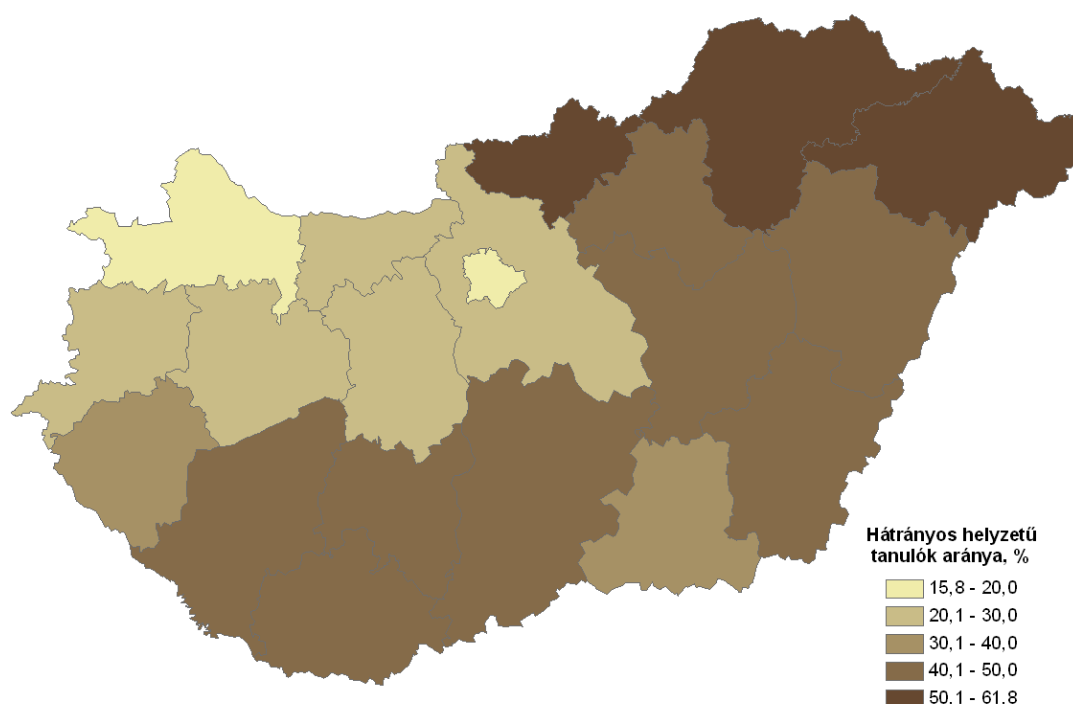

Az otthoni körülmények kiemelt szerepét, valamint az alacsony iskolai végzettségű, deprivált szülők esetében a szegénység átörökítésének kiemelkedő veszélyét a törvényhozásban is felismerték. Az oktatási törvény éppen ezért tartalmazza a hátrányos⁸ és halmozottan hátrányos⁹ helyzet fogalmát, és az ilyen gyermekek felzárkóztatását célzó normatív eszközöket. A hátrányos helyzet természetesen nem hozható közvetlenül összefüggésbe a fentiekben leírt szegénységi statisztikákkal, ennek ellenére közvetett módon rávilágít azokra a területi szabályosságokra, amelyek a gyermekszegénység, a kedvezőtlen otthoni körülmények elterjedését jellemzik.

Az iskolarendszerű oktatásban nappali tagozaton tanulók 29%-a volt hátrányos helyzetű 2011-ben. Az ilyen körülmények között élő gyermekek aránya az óvodások, általános iskolások és a szakiskolai és speciális szakiskolai tanulók között 31–36% országosan. Az érettségi adó képzéseken arányuk már jóval kisebb: 10–16%. Ennek oka, hogy a problémás környezetből érkező gyermekek többsége lemorzsolódik, és nagyobb hányaduk már nem jut el az érettségiig. A hátrányos helyzetből induló gyermekek aránya különösen a keleti országrészben és Dél-Dunántúlon magas. A megyék közül Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Nógrád vezeti a statisztikákat.

14. ábra

Hátrányos helyzetű tanulók aránya a nappali tagozatos általános iskolai képzésekben, 2011

A szülők iskolai végzettsége alapvetően határozza meg a gyermekek sikerességét a tanulmányaikban és későbbi munkapiaci lehetőségeiket is. A halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek szülei nagyjából az általános iskola legfeljebb nyolcadik osztályát végezték el, így gyermekeik is rendkívüli hátrányból indulnak kortársaikkal szemben. A gyermekek 14%-a halmozottan hátrányos helyzetű az alapfokú oktatásban, az érettségi adó képzésekre közülük csak nagyon kevesen jutnak el. A halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek aránya Észak-

⁸ Hátrányos helyzetű gyermek, tanuló az, akit családi körülményei, szociális helyzete miatt rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre való jogosultságát a jegyző megállapította.

⁹ Halmozottan hátrányos helyzetű az a gyermek, az a tanuló, akinek a törvényes felügyeletét ellátó szülője – a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvényben szabályozott eljárásban tett önkéntes nyilatkozata szerint – óvodás gyermek esetén a gyermek három éves korában, tanuló esetében a tankötelezettség beállásának időpontjában legfeljebb az iskola nyolcadik évfolyamán folytatott tanulmányait fejezte be sikeresen; halmozottan hátrányos helyzetű az a gyermek, az a tanuló is, akit tartós nevelésbe vettek.

Alföldön és Észak-Magyarországon a legmagasabb, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Nógrád és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében az óvodásoknak több mint negyedét teszik ki az ilyen családi háttérrel rendelkező gyermekek.

8. tábla

Halmazottan hátrányos helyzetű tanulók aránya a közoktatás nappali rendszerű képzésein, 2011

(%)

Megye	Halmazottan hátrányos helyzetű tanulók, gyermekek aránya a nappali tagozaton tanulók között					
	óvoda	általános iskola	szakiskola	speciális szakiskola	gimnázium	szak-középiskola
Budapest	1,2	2,4	1,7	6,6	0,3	0,4
Pest	4,7	7,1	5,8	6,6	0,1	1,8
Fejér	5,9	8,0	2,4	11,6	0,7	0,9
Komárom-Esztergom	4,4	5,6	1,7	21,7	0,2	0,7
Veszprém	6,0	8,2	3,9	23,5	0,9	1,0
Győr-Moson-Sopron	2,0	3,5	1,9	22,2	0,2	0,3
Vas	5,1	6,1	2,6	3,1	0,3	1,0
Zala	7,9	10,8	8,7	19,5	0,6	2,1
Baranya	13,7	14,3	5,5	13,2	2,5	2,3
Somogy	17,3	19,2	11,7	34,6	1,4	3,8
Tolna	13,7	15,9	12,9	11,7	3,0	5,1
Borsod-Abaúj-Zemplén	26,8	30,5	21,5	19,1	3,1	6,2
Heves	19,7	20,7	8,0	20,4	1,6	1,7
Nógrád	27,0	25,6	16,0	27,3	3,2	4,9
Hajdú-Bihar	18,8	21,5	18,9	19,7	3,6	5,7
Szabolcs-Szatmár-Bereg	30,6	33,3	26,8	10,5	7,8	9,8
Jász-Nagykun-Szolnok	17,4	22,2	20,7	32,2	3,3	5,8
Bács-Kiskun	8,9	13,2	7,8	12,0	1,2	2,4
Békés	12,5	13,8	10,4	12,5	2,1	3,2
Csongrád	5,9	8,0	7,5	8,7	1,2	2,9
Ország összesen	11,1	13,9	10,3	14,5	1,6	2,8

A pénzügyi válság közvetlen hatásainak kitett gyermekes háztartások

A gyermekes háztartások a gyermekneveléssel vállalt többletterhek miatt a világgazdaságban megjelenő problémáknak is jóval kiszolgáltatottabbak, mint a gyermektelenek. Sokan közülük éppen pénzügyi helyzetük, lakáskörülményeik javítása érdekében kényszerülnek hitelfelvételre. Nem véletlen tehát, hogy a jelzáloghitelt felvevő háztartások 68%-a (392 ezer család) nevelt gyermeket. Több mint egynegyedük (27%) rendelkezik lakáscélú hitellel, 14%-uk devizaalapú, 13%-uk pedig forinthitelt vett fel, közülük a kétgyermekes háztartások aránya a legmagasabb. Törlesztési gondokkal a devizahitelt felvevő gyermekes háztartások több mint ötöde küzd, míg a forintban eladósodottaknak a tizede.

A nem lakáscélú jelzáloghitelt felvevő háztartásoknak szintén többsége, 63%-a (94 ezer család) gyermeket nevelő, mely háztartásokban összesen közel 400 ezer ember élt. A rosszabb anyagi lehetőségek között élő három vagy annál több gyermekes háztartások részesedése a legmagasabb, közülük 14,6 ezer család rendelkezett devizaalapú jelzáloghitellel, és további csaknem 2 ezer forintalapúval.

9. tábla

Jelzáloghitellel rendelkező, valamint a törlesztési gondokkal küzdő gyermekes és gyermektelen háztartások száma és aránya, 2011

Hiteltípus és a háztartások gyermekszáma	Lakáscélú jelzáloghitellel rendelkező háztartások száma	Ebből: törlesztési gondokkal küzdők aránya, %	Nem lakáscélú jelzáloghitellel rendelkező háztartások száma	Ebből: törlesztési gondokkal küzdők aránya, %
Devizahitelek	287 172	21,1	110 898	28,6
Gyermekes háztartások összesen	198 304	23,7	72 578	33,2
1 gyermekes	77 083	22,6	31 621	28,3
2 gyermekes	86 940	23,2	26 374	38,3
3 vagy annál több gyermekes	34 281	27,5	14 583	34,6
Gyermektelen háztartások összesen	88 868	15,2	38 320	19,8
Forinthitelek	289 039	11,3	37 537	9,5
Gyermekes háztartások összesen	193 246	12,8	21 688	8,0
1 gyermekes	73 330	11,5	11 034	1,8
2 gyermekes	85 307	10,6	8 826	17,4
3 vagy annál több gyermekes	34 609	21,2	1 828	..
Gyermektelen háztartások összesen	95 793	8,3	15 849	11,7

A mindennapi kiadásaik fedezésére sok gyermekes háztartás kényszerül arra is, hogy jövedelmeiket rendszeresen folyószámlahittel egészítsék ki. Az illet felvevő gyermekes családok közel harmada küzd törlesztési problémákkal, az egy háztartásra jutó átlagos tartozás nagysága 13–19 ezer forint között mozog.

10. tábla

Folyószámlahittel rendelkező, valamint a törlesztési gondokkal küzdő gyermekes és gyermektelen háztartások száma és aránya, 2011

A háztartások gyermekszáma	A háztartások száma, darab	Törlesztési gondokkal küzdő háztartások aránya, %	A felhalmozott folyószámla hiteltartozás átlagos nagysága, forint
Gyermekes háztartások összesen	529 548	31,7	15 216
Ebből:			
1 gyermekes	256 347	30,7	15 756
2 gyermekes	195 614	28,5	12 893
3 vagy annál több gyermekes	77 587	43,2	19 102
Gyermektelen háztartások összesen	453 220	21,4	5 205
Összesen	982 768	27,0	9 056

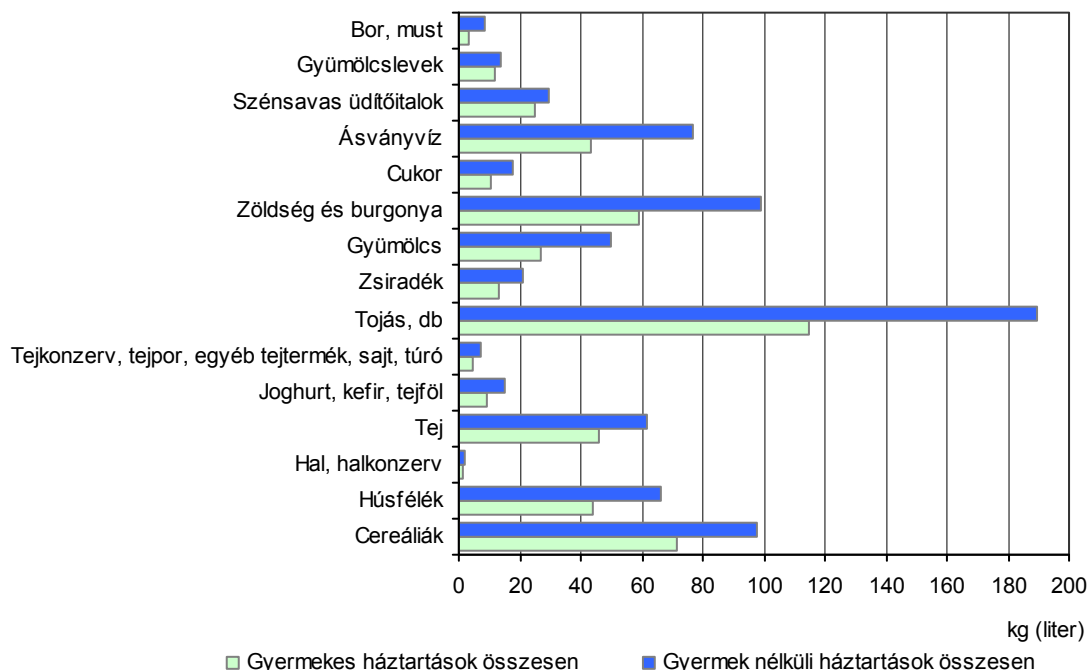
Gyermekek élelmezése

2010-ben a gyermeket nevelő háztartások egy főre jutó élelmiszer-fogyasztása jelentősen elmaradt a gyermektelenekétől, és éppen az egészséges élet szempontjából legfontosabb termékcsoporthoz tartozó esetben jelentkezett a legnagyobb különbség. Az egy főre jutó élelmiszer-fogyasztás vizsgálatakor figyelembe kell venni azt is, hogy a gyermekek tápanyagszükséglete elmarad a felnőttekétől, ez azonban főként az iskoláskorúnál fiatalabb gyermekekre igaz. Az iskoláskortól kezdődően az egészséges gyermekek napi szükségletei egyre inkább a felnőttekéhez hasonlóak, vagy azt bizonyos összetevőkben meg is haladhatják. A gyermekes háztartásokban élők tejtermékekből, zöldségből, gyümölcsből csupán felét vagy kétharmadát fogyasztják annak, mint amennyit a kizárólag felnőttek alkotta háztartásokban élők. A két felnőtt és kettő vagy több gyermek alkotta háztartásokban a legalacsonyabb az egy főre jutó élelmiszer-fogyasztás, és a fogyasztás szerkezete is jóval egészségtelebb, mint az egyéb háztartásokban. Hal ezekben a háztartásokban szinte egyáltalán nem jut az asztalra, zöldségből, gyümölcsből is

igen kevés, az étrendjükben általában a gyengébb minőségű, magas szénhidrát-tartalmú élelmiszerek dominálnak. A rossz minőségű, hiányos táplálkozás a gyermekek teljesítményét, tanulási képességeit és későbbi életkilátásait is negatívan befolyásolja.

15. ábra

Egy főre jutó évi élelmiszer-fogyasztás mennyisége a gyermekes háztartásokban, 2010

A fogyasztás szerkezete nem különbözik jelentősen a gyermekes és gyermektelen háztartásokban, ám az egy főre jutó kiadások a gyermekes háztartásokban számottevően alacsonyabbak (a gyermektelenek kiadásainak kétharmada). A gyermekes háztartások nominálisan az oktatási szolgáltatásokra költenek többet. Ruházatra és lábbelikre nagyjából ugyanannyit költenek, ám ez a gyermekes háztartásokat jobban megterheli, mint a gyermekteleneket. Az összes többi kiadási főcsoportban a gyermekesek nominális kiadásai jelentősen elmaradnak a gyermektelen háztartásokétól. Az élelmiszer-kiadások annak ellenére nagyobb részét teszik ki a gyermekes háztartások kiadásainak, hogy körükben a természetes mértékegységben kifejezett egy főre jutó élelmiszer-fogyasztás jelentősen elmarad a gyermektelen háztartásokban élőkétől.

11. tábla

Az egy főre jutó kiadások COICOP-csoportosítás szerint a gyermekes és gyermek nélküli háztartásokban, 2010

Megnevezés	Gyermek nélküli háztartások	Kiadások megoszlása, %	Gyermekes háztartások	Kiadások megoszlása, %
Élelmiszerek és alkoholmentes italok	215 945	22,7	141 191	23,3
Szeszes italok, dohányáru	31 889	3,4	18 752	3,1
Ruházat és lábbeli (szolgáltatással együtt)	30 971	3,3	29 759	4,9
Lakásfenntartás, háztartási energia	250 809	26,4	139 648	23,0
Lakberendezés, háztartásvitel	39 139	4,1	21 684	3,6
Egészségügy	59 205	6,2	19 192	3,2
Közlekedés	98 047	10,3	73 558	12,1
Hírközlés	55 137	5,8	37 540	6,2
Kultúra, szórakozás	72 083	7,6	49 795	8,2
Oktatás	4 011	0,4	8 685	1,4
Vendéglátás és szálláshely-szolgáltatás	32 357	3,4	26 645	4,4
Egyéb termékek és szolgáltatások	59 951	6,3	39 537	6,5
Háztartások egyéni fogyasztási kiadásai összesen	949 545	100,0	605 987	100,0

A gyermekek időbeosztása az iskolában és otthon

Az időmérleg-felvételek segítenek abban, hogy megismerjük a gyermekek és a családok mindennapi életét. A 2009/2010. évi felvétel szerint nem változott sokat a gyermekek élete az elmúlt évtized során a társadalmilag kötött (munka, gyermekek esetében iskolai elfoglaltság) a fiziológiailag kötött (tisztálkodás, evés, ivás, alvás) és a szabadidős tevékenységekre fordított idő arányát figyelembe véve. A 10–14 évesek 6, a 15–18 évesek 7 órát fordítanak társadalmilag kötött tevékenységekre. Előbbiek esetében ezt szinte kizárólag az iskola és az otthoni tanulás, felkészülés, valamint az utazás teszi ki. A középiskolás korú gyermekek már több feladatot vállalnak a házi, ház körüli munkákban és valamivel több mint tizedük valamilyen kiegészítő jövedelemtermelő tevékenységben is részt vállal. A tanulásra fordított idő 95%-át az iskolarendszerű képzésben való részvétel és az arra való otthoni felkészülés teszi ki, utóbbi a középiskolás korú gyermekek esetében valamivel (átlagosan 6 perccel) több időt vesz igénybe. Az iskolarendszeren kívüli önképzésben (pl. magánórákon, korrepetálásokon, szakkörökön) a gyerekek 12,3, illetve 8,9%-a vesz részt, ez nekik átlagosan 100–120 perc elfoglaltságot jelentett. A 10–14 évesek között azok, akiknek számottevő távolságot kell megtenniük lakóhelyük és az iskola között napi 70 percet töltenek utazással, a 14 évesnél idősebbek ennél fél órával többet. A középiskolás korú gyermekek ötöde már távolsági tömegközlekedést is igénybe vesz napi ingázásához.

A gyerekek fiziológiailag kötött tevékenységekre még a felnőtteknél is jóval többet fordítanak, alvással a 10–14 évesek átlagosan közel 10, a középiskolás korúak valamivel több mint 9 órát töltenek. A felmérésből kiderül, hogy a középiskolások étkezési szokásai nagyon egészségtelenek, a felnőtteknél és tulajdonképpen az összes vizsgált korcsoportnál számottevően kevesebb időt szánnak az étkezésre. Míg a 10–14 éveseknek nagyjából fele ötször étkezik naponta, addig az idősebb gyermekek 10–20%-a kihagyja legalább az egyik főétkezést, tízóráizni és uzsonnázni csak harmaduk szokott.

A szabadon felhasználható idő átlagosan 5,2–5,4 óra a két vizsgált korosztályban, ennek nagyjából 40%-át töltik el tévézéssel és internetezéssel (ez még így is jóval kevesebb idő, mint amennyit a felnőttek töltenek ezzel a tevékenységgel). Sportolásra, kirándulásra, sétára a 10–14 évesek még átlagosan háromnegyed órát fordítottak, a 14 évesnél idősebb gyermekek már csak fél órát.

Közoktatás

A korszerű tudást biztosító köznevelési és közoktatási rendszer irányításának és működtetésének kereteit a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény és a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény határozza meg. A közoktatás tartalmának, szemléletének megalapozását szolgáló stratégiai terv a Nemzeti Alaptanterv, amely a közoktatás országos érvényű általános céljait, a közvetítendő műveltség fő területeit, a közoktatás tartalmi szakaszolását, az egyes szakaszokban megvalósítandó fejlesztési feladatokat foglalja össze. A Nemzeti Alaptanterv irányt mutat a választható kerettantervek és a helyi iskolai tantervek készítéséhez.

A közoktatási rendszer intézményei az óvoda, az általános iskola, a szakiskola, a speciális szakiskola, a gimnázium, a szakközépiskola, az alapfokú művészetoktatási intézmény, a gyógypedagógiai, konduktív pedagógiai nevelési-oktatási intézmény, a diákotthon és a kollégium.

Pedagógusok

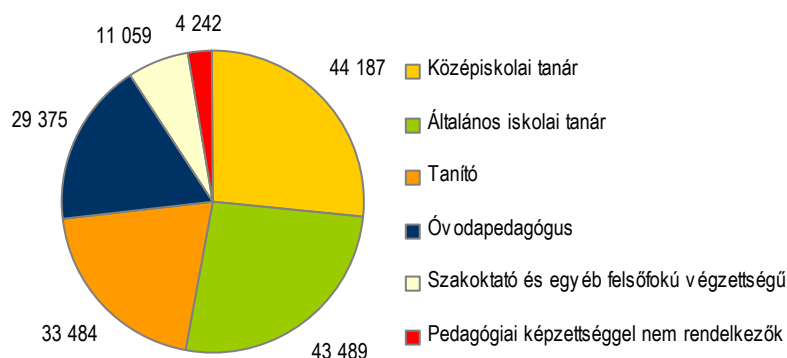
Hazai és nemzetközi kutatások igazolják, hogy – az oktatáspolitikai által is befolyásolható tényezők közül – a tanári munka minősége a legfontosabb meghatározója a diákok iskolai teljesítményének. Az oktatási színvonal javításához jó képességű, felkészült, elhivatott tanárok kellene, akik hosszabb távon a pályán is maradnak.

A pedagógushivatás az utóbbi évtizedekben folyamatosan veszített népszerűségéből. Számos kutatás is alátámasztja, hogy évek, évtizedek óta negatív szelekció érvényesül a tanári pályára jelentkezők között. Több a gyengébb felkészültségű, és a képzés során is gyengébb teljesítményt nyújtók száma, és a pályakövetési vizsgálatok szerint a korábban rosszabbul teljesítők maradnak nagyobb eséllyel a tanári pályán. Ennek hátterében jelentős részben a tanárok kereseti helyzete, más felsőfokú végzettségűekkel szembeni bérhátránya áll. Az intézményi stabilitás is gyengült az utóbbi időben, bár a pedagógus diplomával rendelkezők kisebb eséllyel lesznek munkanélküliek, és nagyobb valószínűséggel jutnak állandó és határozott idejű munkaszerződéshez, mint más fiatal diplomások.

A 2006-ban a felsőoktatásban bevezetett bolognai rendszer jelentős változásokat hozott a pedagógusok képzésében. Megszűnt a hagyományos egyszintű tanárképzés. Ettől kezdve alapképzési szinten óvodapedagógust, tanítót, gyógypedagógust és konduktort képeznek. A szaktanári végzettség a többciklusú rendszer második szakaszában, a mesterfokozatot nyújtó képzésben szerezhethető meg. Az átalakult képzési rendszer pozitív eleme az áttekinthetőség, az átjárhatóság, a gyakorlatorientáltság. A rendszer ellenzői szerint a több ciklusú pedagógusképzés a hallgatók kontraszelekcióját erősíti fel. A szakmai körökben is élénk vitákat kiváltó új képzési struktúra hatása – a jövőben pályára lépő pedagógusok számára, összétételére, szakmai felkészültségére vonatkozóan – jelenleg még nehezen prognosztizálható.

16. ábra

A pedagógusok megoszlása képesítésük szerint, 2011

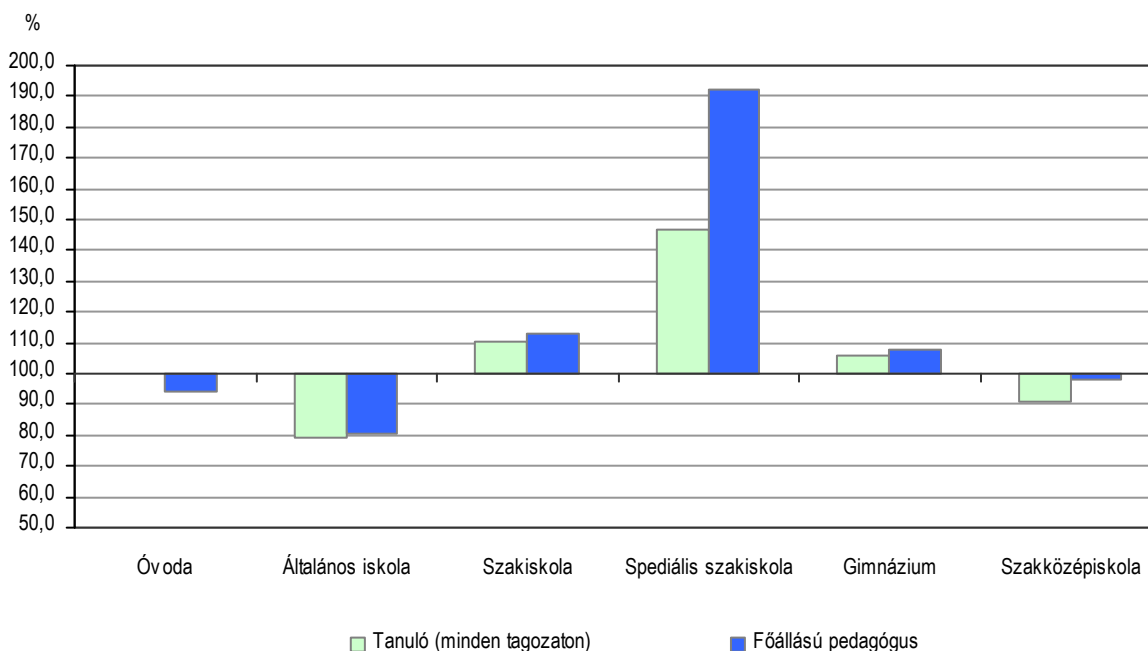

2011-ben a közoktatási intézményekben – az oktatási, nevelési tevékenységet támogató, kiegészítő intézményekben dolgozó pedagógusok adataival együtt – összességében 166 ezer főállású pedagógust alkalmaztak, 7,2%-kal kevesebbet, mint 10 évvel korábban. Képesítésüket tekintve egyötödével növekedett a középiskolai tanári végzettségűek száma, ugyanennyivel csökkent az általános iskolai tanároké. A tanítóképesítésűek száma 16, az óvodapedagógusoké 7,3%-kal mérséklődött. Mintegy ötödével vannak kevesebben a pedagógiai végzettséggel nem rendelkezők. Szakoktató és egyéb felsőfokú végzettséggel ugyanakkor 23%-kal több pedagógus dolgozott. A megoszlásukban történt módosulás tükrözi az egyes oktatási szintek tanulólétszámának változását és az elmozdulást a pedagógustársadalomban a magasabb képzettséggel rendelkezők irányában.

A közoktatási intézmények hat feladatellátási hely típusában dolgozott a pedagógusok 91%-a, 151 ezer fő, 10%-kal kevesebben, mint 2001-ben. Az óvodai nevelésben foglalkoztatott pedagógusok száma a gyermekekénél nagyobb ütemben csökkent, így leterheltségük – az egy pedagógusra jutó gyermekek számával mérve – nőtt. Az oktatás többi szintjén ugyanakkor a létszámváltozások eredményeként 2011-ben kevesebb gyermek jutott egy-egy oktatóra, mint 2001-ben. Legszembetűnőbb ez – az egyébként kis súlyú és sajátos oktatási-nevelési módszereket alkalmazó – speciális szakiskolákban, ahol a tanulók számának másfélszeres növekedése a pedagógusok létszámának 1,9-szeres bővülésével járt együtt.

17. ábra

A közoktatásban tanulók és a pedagógusok számának változása, 2011
(2001 = 100,0)

Az óvodákban és általános iskola alsó és felső tagozatán hazánkban még mindig kevesebb gyerek jut egy pedagógusra, mint az Európai Unió átlagában. A középfokú oktatásban az arány már csaknem azonos.

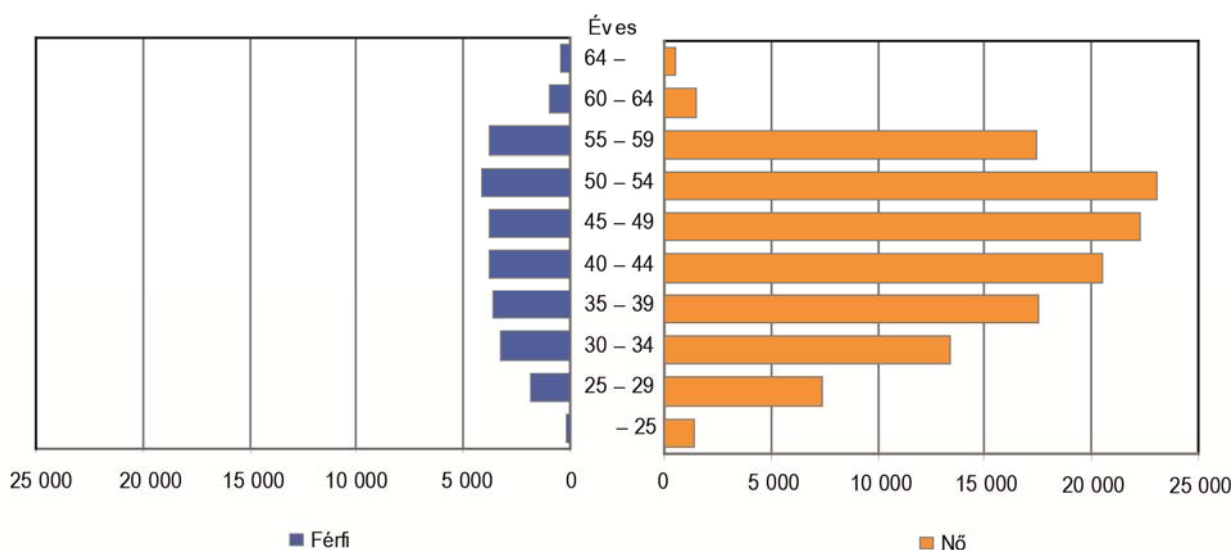
A pedagógusok 86%-át az állam, 8%-át az egyház, fennmaradó 6%-át pedig alapítványok, természetes személyek és egyéb szervezetek által működtetett intézmények foglalkoztatták. A fenntartói szerkezet módosulásával párhuzamosan a nem állami szférában dolgozók száma dinamikus módon növekedett tíz év alatt.

A közoktatásban dolgozó főállású pedagógusok 20%-át óvodákban, 48%-át általános iskolában, 13%-át szakközépiskolában, 12%-át gimnáziumban, 6%-át szakiskolában, 1%-át speciális szakiskolában foglalkoztatták.

Egyre kevesebb fiatal választja a pedagógushivatást, és egyre többen vannak a nyugdíjhoz közel állók. A főállású tanárok több mint harmada (52 ezer fő) 50 éven felüli, és csak 7%-uk (11 ezer fő) fiatalabb 30 évesnél. A **korstruktúra** eltér az egyes oktatási szinteken. A gimnáziumokban és a szakközépiskolákban az átlagosnál viszonylag fiatalosabb a korösszetétel. A szakiskolákban ugyanakkor magasabb a nyugdíjhoz közeli és a 30 éven aluliak aránya is. A pedagógustársadalom legnagyobb hányadát foglalkoztató óvodai és általános iskolai intézményekben a pedagógusok 35–36%-a 50 évesnél idősebb, csupán mintegy 7–7%-uk 30 év alatti. Mindez előrevetíti, hogy a mérséklődő tanulólétszám mellett is néhány éven belül létszámhiány következhet be a közoktatásban.

18. ábra

A főállású pedagógusok kormegoszlása, 2011

A pedagóguspályán egyre kevesebb férfi dolgozik. 2011-ben a pedagógusok 83%-a nő volt. Az óvodákban szinte csak nők dolgoznak, az általános iskolákban tanítóknak 88%-a nő. A szakiskolákban és szakközépiskolákban viszonylag kiegyenlítettebb a nemek szerinti megoszlás: 51, illetve 65% a nők részaránya, a gimnáziumokban és speciális szakiskolákban pedig 71–71%.

A pedagógusok ötöde, 32 ezer fő rendelkezik valamilyen idegennyelv-tudással. Ez, a foglalkoztatott nyelvtanárokkal együtt értendő arány igen alacsony, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a 35 év alatti pedagógusok már csak nyelvvizsga birtokában kaphattak diplomát. Azok köre, akik ezen belül szakmai tájékozódásra alkalmas angol nyelvtudással is rendelkeznek, mindössze 7,6%. A nyelvtudással rendelkező tanári állomány csaknem fele a gimnáziumokban és a szakközépiskolákban dolgozott. Ebben a két intézménytípusban a pedagógusok közel fele, illetve harmada rendelkezett valamilyen nyelvtudással.

A közoktatásban dolgozó pedagógusok között a tudományos fokozattal rendelkezők aránya alacsony (0,4%).

Fő munkaviszony keretében, pedagógus munkakörben alkalmazott pedagógusok számának nyitóállománya pedagógus képesítés és munkakör szerint, 2011/2012

Megnevezés	Feladatellátási hely típusa						összesen
	óvoda	általános iskola	szakiskola	speciális szakiskola	gimnázium	szak-középiskola	
Pedagógus képesítés							
Ebből:							
középiskolai tanár	66	6 492	3 012	96	16 891	14 375	40 932
általános iskolai tanár	40	27 661	1 475	158	1 037	1 165	31 536
tanító	63	13 352	25	40	20	22	13 522
tanító speciális képesítéssel	15	19 428	18	11	11	9	19 492
gyógypedagógus	409	4 341	84	784	33	18	5 669
felsőfokú végzettségű óvodapedagógus	28 470	90	3	11	1	1	28 576
középfokú végzettségű óvodapedagógus	658	3	–	1	1	2	665
szakoktató	–	38	1 526	168	7	522	2 261
pedagógus képesítéssel rendelkező egyéb felsőfokú végzettségű	565	788	1 347	123	96	1 582	4 501
Pedagógus képesítéssel nem rendelkező egyéb felsőfokú végzettségű	25	182	570	49	58	821	1 705
Pedagógus képesítéssel nem rendelkező szakmai tárgyra képesített	9	35	462	26	10	491	1 033
Pedagógus képesítéssel nem rendelkező középfokú végzettségű	76	91	513	71	21	111	883
Összesen	30 396	72 501	9 035	1 538	18 186	19 119	150 775
Ebből:							
nő	30 327	63 492	4 583	1 099	12 955	12 492	124 948
nyugdíjas	130	607	351	48	452	656	2 244
gyógypedagógiai nevelésben - oktatásban (is) foglalkoztatott	1 716	7 457	228	1 281	258	146	11 086
nemzeti, etnikai kisebbségi nevelésben, oktatásban (is) foglalkoztatott	3 528	6 001	28	18	316	21	9 912
felntöktatásban (is) foglalkoztatott	–	191	350	4	1 954	1 714	4 213
idegennyelv-tudással rendelkezik ebből: szakmai tájékozódásra alkalmas angol nyelvtudással rendelkezik	1 374	14 636	1 652	117	8 252	6 154	32 185
PhD-fokozattal rendelkezik	251	4 529	502	34	3 655	2 536	11 507
szakvizsgázott munkakörben foglalkoztatják	1	78	34	1	269	153	536
	1 463	2 761	265	30	941	836	6 296

Óvodai nevelés

Az óvodai nevelés a közoktatási rendszer része, annak első lépcsőfoka, amely a gyermek hároméves korától a tankötelezettség kezdetéig tartó intézményi ellátás. Az óvodai intézményrendszer kettős feladatot lát el. Egyrészt biztosítja az óvodáskorú gyermekek napközbeni ellátását, amely a gyermekek harmadik életévétől tetszőlegesen választható. Másrészt felkészíti a gyermekeket az iskolába lépésre. Ez utóbbi minden gyermek számára ötéves kortól kezdődően kötelező érvényű, napi, legalább 4 órás óvodai foglalkozáson való részvételt jelent. Az óvodai elhelyezés annak a naptári évnek az utolsó napjáig tartható fenn, amelyben a gyermek betölti a hetedik életévét. Hétéves kor felett óvodába járásra – szülői kérésre – akkor van lehetőség, ha az iskolába lépéshez szükséges fejlettséget az óvodás még nem érte el. Az utóbbi években – bizonyos feltételekkel – jogszabályi változás lehetővé tette a 3 éven aluliak részvételét is az óvodai ellátórendszerben.

A közoktatásról szóló törvény határozza meg a helyi önkormányzatok közoktatással kapcsolatos feladatait. E szerint a helyi önkormányzatok feladatellátási kötelezettségei közé tartozik az óvodai nevelésről való gondoskodás. Az említett törvény részletesen meghatározza az állami szervek és a helyi önkormányzatok mellett a nem állami fenntartók körét (egyházi, jogi

személyiséggel rendelkező gazdálkodó szervezet, alapítvány, egyesület, valamint más jogi személy és egyéni vállalkozás), illetve az intézmények működési feltételeit.

Az óvodai intézményhálózat struktúráját az utóbbi évtizedekben a közoktatási törvény adta keretek között a csökkenő gyermek létszám is alakította. Az elmúlt években tapasztalt óvodai intézmény-összevonások és megszűnések következményeként 2011-ben országosan összesen 2441 óvodai intézmény működött, háromtizedével kevesebb, mint tíz évvel korábban. Az intézmények kétharmada kizárólag óvodai nevelést folytatott, egyharmada (829 intézmény) többféle közoktatási feladatot is ellátott. Az intézményekben az óvodai nevelő munka saját – az óvodai nevelés országos alapprogramjára épülő – óvodai nevelési program alapján folyik.

13. tábla

Az óvodai intézmények és a feladatellátási helyek száma fenntartó szerint

Megnevezés	Összesen	Állami				Egyházi, felekezeti	Egyéb		
		települési önkormányzat	megyei, fővárosi önkormányzat	központi költségvetési szerv	összesen		alapítvány, természetes személy	egyéb	összesen
Intézmények									
2001	3 522	3 100	87	63	3 250	86	160	26	186
2011	2 441	1 956	44	14	2 014	179	171	77	248
2011 a 2001. évi százalékában	69,3	63,1	50,6	22,2	62,0	208,1	106,9	296,2	133,3
Megoszlása, %									
2001	100,0	88,0	2,5	1,8	92,3	2,4	4,5	0,7	5,3
2011	100,0	80,1	1,8	0,6	82,5	7,3	7,0	3,2	10,2
Feladatellátási helyek									
2001	4 633	4 151	111	91	4 353	89	162	29	191
2011	4 336	3 804	51	14	3 869	207	181	79	260
2011 a 2001. évi százalékában	93,6	91,6	45,9	15,4	88,9	232,6	111,7	272,4	136,1
Megoszlása, %									
2001	100,0	89,6	2,4	2,0	94,0	1,9	3,5	0,6	4,1
2011	100,0	87,7	1,2	0,3	89,2	4,8	4,2	1,8	6,0

Az óvodai **intézmények fenntartói** körében meghatározó szerepe van az államnak. Állami intézményi fenntartók alatt a megyei és települési önkormányzatokat, továbbá a központi költségvetési szervek által fenntartott intézményeket értjük. Az egységes állami normatíva rendszerének köszönhetően a magyarországi nem állami/önkormányzati intézmények mindegyike államilag támogatott magánintézménynek számít. Az egyházak az általuk fenntartott intézmények után kiegészítő normatívában is részesülhetnek, amit azok az alapítványok, magánszemélyek, egyesületek stb. is megkapnak, amelyek közoktatási megállapodást kötnek egy önkormányzattal, és részt vesznek az önkormányzati feladatellátásban. Ennek hiányában elesnek a kiegészítő támogatástól, amit csak tandíjából, szülői támogatásból pótolhatnak.

Az óvodai **feladatellátási helyek** száma összességében 6,4%-kal lett kevesebb a vizsgált tíz év alatt, így 2011-ben 4336 óvodai feladatellátási helyen biztosították a 3–6 éves korosztály óvodai nevelését. 2011-ben az óvodai feladatellátási helyek kilencetizedét települési önkormányzati fenntartású intézmények működtették, amelyek az óvodába járó gyermekek 92%-ának biztosították a napközbeni felügyeletét és az iskolai felkészítését. Az egyházi felekezeti fenntartású óvodai intézmények és az irányításuk alá tartozó feladatellátási helyek száma az utóbbi tíz évben több mint kétszeresére növekedett. 2011-ben 207 egyházi óvodába közel 16 ezer óvodáskorú gyermek járt. Alapítványi és természetes személy által fenntartott 181 óvodai feladatellátási helyen összesen 6700 óvodáskorú gyermeket helyeztek el. A megyei, fővárosi önkormányzati, a központi költségvetési és az egyéb szervezetek óvodáiba járó gyermekek részaránya külön-külön az 1%-ot sem érte el. Az óvoda feladatellátási helyek fenntartók szerint részletezett fajlagos mutatói lényegesen eltérnek egymástól. 2011-ben a települési önkormányzati és az egyházi fenntartású óvodák az átlagnál zsúfoltabbak voltak, egy-egy csoportteremre és csoportra is 23–24 gyermek jutott.

Az óvodai intézmények fontosabb adatai fenntartó szerint

Megnevezés	Összesen	Állami				Egyházi, felekezeti	Egyéb		
		települési önkormányzat	megyei, fővárosi önkormányzat	központi költségvetési szerv	összesen		alapítvány, természetes személy	egyéb	összesen
2001									
Férőhely	353 801	324 104	6 474	8 062	338 640	6 592	6 564	2 005	8 569
Pedagógus	32 327	29 351	720	840	30 911	597	641	178	819
Óvodás gyermek	342 285	314 837	6 221	7 718	328 776	5 988	5 855	1 666	7 521
Gyermekcsoport	15 502	14 114	346	363	14 823	265	331	83	414
Csoport szoba	15 421	13 973	348	367	14 688	267	370	96	466
Férőhely kihasználtság, %	96,7	97,1	96,1	95,7	97,1	90,8	89,2	83,1	87,8
Egy pedagógusra jutó gyermek	10,6	10,7	8,6	9,2	10,6	10,0	9,1	9,4	9,2
Egy csoportra jutó gyermek	22,1	22,3	18,0	21,3	22,2	22,6	17,7	20,1	18,2
Egy csoportszobára jutó gyermek	22,2	22,5	17,9	21,0	22,4	22,4	15,8	17,4	16,1
2011									
Férőhely	374 870	343 091	1 209	1 836	346 136	17 412	8 199	3 123	11 322
Pedagógus	30 396	27 428	184	193	27 805	1 466	825	300	1 125
Óvodás gyermek	341 190	313 066	997	1 990	316 053	15 903	6 715	2 519	9 234
Gyermekcsoport	14 576	13 215	106	81	13 402	659	376	139	515
Csoport szoba	15 060	13 568	117	90	13 775	682	439	164	603
Férőhely kihasználtság, %	91,0	91,2	82,5	108,4	91,3	91,3	81,9	80,7	81,6
Egy pedagógusra jutó gyermek	11,2	11,4	5,4	10,3	11,4	10,8	8,1	8,4	8,2
Egy csoportra jutó gyermek	23,4	23,7	9,4	24,6	23,6	24,1	17,9	18,1	17,9
Egy csoportszobára jutó gyermek	22,7	23,1	8,5	22,1	22,9	23,3	15,3	15,4	15,3

A születések száma döntően meghatározza a néhány év múlva óvodáskorba lépő gyermekek számát. Az élve születések száma az 1990-es évek végére 100 ezer alá csökkent, és kisebb-nagyobb ingadozás mellett az alatt is maradt. A mélypontot 2000–2009 között 2003 jelentette, 2010-ben és 2011-ben azonban a 2003. évinél is kevesebb gyermek született. A legkevesebb gyermeket 2007-ben írták be óvodába (324 ezer), 2008 óta pedig – amikor a 2004–2006 között született gyermekek óvodáskorúakká váltak és beléptek a közoktatás első szintjére – folyamatosan bővül az óvodába járó gyermekek köre. A 2011. évi 341 ezret kitevő számuk azonban a 2001. évinél is kevesebb volt.

Az óvodai férőhelyek száma a 2000-es évek első felében csökkent, majd 2008-tól évente 1,3-2,5% között bővült, így 2001 és 2011 között országos szinten összességében 6,0%-kal növekedett. 2011-ben 375 ezer óvodai férőhely biztosította az óvodáskorú gyermekek számára a lehetőséget a napközbeni ellátásra, óvodai nevelésre.

Az óvodai férőhelyek bővülése mellett a gyermeklétszám szűkült, így a férőhelyek kihasználtsága a 2001. évi 96,7%-ról, 91,0%-ra változott.

A közoktatási törvény az óvodai csoportok átlaglétszámát 20, maximális létszámát 25 főben határozza meg. Tíz év alatt az óvodai csoportok száma a gyermekek számánál nagyobb mértékben (6,0%-kal, 15 ezerre) fogyott, ezért kissé nőtt (22-ről 23 főre) az átlagos csoportlétszám. Az óvodai csoportok kialakítása a helyi adottságok figyelembe vételével, az óvodák nevelési programja alapján történik. Ez meghatározza, hogy vegyes, vagy közel azonos életkorú gyermekek járnak-e egy csoportba. 2011-ben a csoportok több mint hattizede vegyes életkorú volt, míg 2001-ben ez az arány 47% volt. A gyermekek elhelyezését országosan 15 ezer csoportszoba szolgálta, egy foglalkoztató helyiségre 23 óvodás számítható.

2011-ben országosan összesen 30 ezer **óvodapedagógus** látta el a gyermekek napközbeni felügyeletét és iskolai felkészítését, 6%-kal kevesebb, mint 10 évvel korábban. Mivel számuk nagyobb mértékben csökkent, mint az óvodába járó gyermekeké, az egy pedagógusra jutó gyermeklétszám kissé emelkedett, átlagosan 11 főre.

Az oktatási törvény által előírt **iskolai felkészítési kötelezettség**, valamint a szülői igények alapján 2011-ben a 3–6 éves gyermekek nagy részét, 89%-át beírták óvodába. Az általános iskola rugalmas kezdésének lehetőségével élve az óvodás gyermekek egyötöde hatodik életévének betöltése után is az óvodában maradt.

A **sajátos nevelési igényű** (SNI) gyermekek óvodai nevelése e célra létrehozott intézményben, óvodai csoportban vagy a többi gyermekkel együtt, azonos csoportban történhet. 2011-ben országosan a sajátos nevelési igényű gyermekek nevelését 92 óvodai intézmény 103 feladatellátási helyen biztosította. Az ezredforduló óta másfélszer több, összesen 6324 SNI-gyermek részesült óvodai nevelésben. Egyre inkább elfogadottabbá válik, hogy a sajátos nevelési igényű gyermekek fejlesztése lehetőség szerint a többi gyermekkel közös csoportban történjen. 2001-ben 2888, 2011-ben 1,7-szer több, 4868 SNI-gyermek nevelése, fejlesztése történt a többi gyermekkel együtt, integrált csoportban. Külön csoport létrehozásával 1456 gyermek gyógypedagógiai nevelését segítették az óvodai intézmények.

Kedvező tendencia, hogy csökkent a **tanulási, magatartási, beilleszkedési nehézségekkel** küzdő óvodás gyermekek száma; a 2011. évi 5 ezer fős létszám háromnegyede volt a 2001. évinek.

Az óvodai ellátás segítheti a **hátrányos helyzetű**¹⁰ családok gyermekei számára a szocializációt, így különösen fontos a társadalmilag-gazdaságilag elmaradott településeken élő családok számára. A hátrányos helyzetű óvodás gyermekek száma 2008 és 2011 között negyedével növekedett, 2011-ben gyakorlatilag minden harmadik óvodás – összesen 105 ezer – gyermek tartozott ebbe a körbe, akik közül 38 ezer halmozottan hátrányos helyzetűnek is minősült. A családi körülményei, szociális helyzete miatt hátrányos helyzetbe került óvodás gyermekek negyede Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye óvodáiban járt. Ezekben a megyékben szinte minden második óvodás gyermek nehéz életkörülmények között él.

A közoktatási törvény előírja, hogy a gyermeket elsősorban abba az óvodába kell felvenni, amelynek a körzetében lakik vagy a szülője dolgozik. 2011-ben az ország 3154 **településének** héttizede rendelkezett óvodai feladatellátási hellyel. A településkör 35%-át, a lakónépesség 2,9%-át kitevő, 500 fő alatti lélekszámú falvak mindössze 22%-ában üzemelt óvoda. Ezekben az elöregedő, úgynevezett törpefalvakban 2001–2011 között háromnegyedére csökkent az óvodai feladatellátási helyek, a férőhelyek és az óvodába járó gyermekek száma is.

---

¹⁰ Hátrányos helyzetű gyermek, tanuló, akit családi körülményei, szociális helyzete miatt rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre való jogosultságát a jegyző megállapította; e csoporton belül halmozottan hátrányos helyzetű az a gyermek, tanuló, akinek a törvényes felügyeletét ellátó szülője legfeljebb az általános iskola 8. évfolyamát végezte el, illetve akit tartós nevelésbe vettek.

Az óvodai intézmények fontosabb adatai településnagyság-kategóriák és a település jogállása szerint, 2011

Megnevezés	Települések	Óvodai feladatellátási helyek	Óvodába beírt gyermekek	Száz óvodai férőhelyre jutó óvodás gyermek	Egy csoportra jutó gyermekek	Egy pedagógusra jutó gyermekek	Ezer lakosra jutó óvodás gyermekek	
								száma
Településnagyság szerint								
– 499	1 109	248	5 028	73,7	18,8	10,8	17,4	
500 – 999	667	605	17 204	77,9	21,1	11,6	35,9	
1 000 – 1 999	628	635	33 096	85,3	22,6	11,9	36,6	
2 000 – 4 999	478	549	50 249	89,5	23,5	11,4	35,0	
5 000 – 9 999	127	293	31 034	92,5	24,2	11,6	35,5	
10 000 – 49 999	126	861	86 281	95,4	24,1	11,2	35,8	
50 000 – 99 999	10	202	21 811	95,4	24,2	11,5	32,9	
100 000 –	9	943	96 487	92,6	23,4	10,7	33,2	
Összesen	3 154	4 336	341 190	91,0	23,4	11,2	34,3	
Jogállás szerint								
Főváros	1	575	55 720	91,9	22,8	10,2	32,0	
Megyei jogú város	23	648	69 650	94,2	24,2	11,4	34,1	
Város	304	1 104	113 088	94,4	24,1	11,4	35,8	
Nagyközség	116	177	15 906	89,6	23,2	11,4	35,9	
Község	2 710	1 832	86 826	84,5	22,4	11,6	33,7	
Összesen	3 154	4 336	341 190	91,0	23,4	11,2	34,3	

Az óvodai férőhelyek legnagyobb hányada a több munkalehetőséget kínáló és nagyobb népességű városokba koncentrálódik. 2011-ben a 100 ezer főnél nagyobb városokban, ahol az ország lakónépességének 29,2%-a élt, az ezredfordulót követően bővült az óvodai férőhelyek és az óvodába beírt gyermekek száma is. Előbbi 14, utóbbi 8,5%-kal gyarapodott. E településkörben egy óvodai csoportra 23 gyermek jutott, ez az országos átlaggal megegyezik, egy pedagógusra pedig az átlagosnál kissé kevesebb számítható. A 10–100 ezer fő közötti lakónépességű városok óvodái voltak viszonylag a legszűfoltabbak, 95,4%-os férőhelykihasználtsággal, illetve 24 fős csoport létszám átlaggal.

Az óvodai ellátottságbeli különbségek a települések nagyságától függően, a **megyék** között is meglehetősen eltértek. Az aprófalvas Baranya, Vas és Zala megyékben a települések négytizedében működött óvoda. Ugyanakkor a hasonló településszerkezetű Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék óvodai ellátottsága – a feladatellátási helyek meglétével jellemezve – jóval kedvezőbb. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében az országos átlagot közelítette, Szabolcs-Szatmár-Beregben pedig a települések közel kilenctizedében volt helyben biztosított az óvodáskorú gyermekek napközbeni felügyelete és iskolai felkészítése. Pest megye településeinek 98%-ában működött óvoda, és Pest megye különleges helyzete több vonatkozásban is kiemelésre méltó. A főváros agglomerációs övezete, amelynek lakónépessége – elsősorban a főváros vonzása miatt – különösen az ezredforduló utáni években növekedett dinamikus, összességében tíz év alatt 14%-kal (1 millió 245 ezerre) bővült. A születések száma 2008-ig (2007 kivételével) folyamatosan emelkedett, ezzel párhuzamosan az óvodába kerülő gyermekek száma is bővült. 2011-ben a tíz évvel korábrinál egyötödével több, vagyis 47 ezer gyermek járt a Pest megyei óvodákba. Az óvodák férőhelykihasználtsága Pest, Szabolcs-Szatmár-Bereg, és Csongrád megyében volt a legmagasabb, 100 férőhelyre átlagosan 94–95 gyermek jutott. A legalacsonyabb férőhelykihasználtsággal Tolna és Békés megyék óvodái működtek, ott 100 óvodai férőhelyre 84–85 gyermeket írtak

be. A legzsúfoltabb csoportok Pest, Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye óvodáiban voltak, 24–25 fős gyermeklétszámmal.

Alapfokú nevelés, oktatás

A közoktatás második szakasza az általános iskolai nevelés és oktatás. Az általános iskolában nyolc évfolyamon, országosan egységes követelmények szerint folyik az alapfokú nevelés-oktatás. Ennek keretében készíti fel az iskola a tanulót érdeklődésének, képességének és tehetségének megfelelően a középiskolai, illetve szakiskolai továbbtanulásra, valamint a társadalomban való beilleszkedésre. A nevelő és oktató munkát az általános iskola saját pedagógiai programja alapján végzi, amelynek része a Nemzeti Aaptanterv iránymutatásával készített helyi tanterv.

A közoktatásról szóló törvény szerint a gyermek – ha eléri az iskolába lépéshez szükséges fejlettséget – abban az évben köteles iskolába menni, amelyben legalább a hatodik, legfeljebb a nyolcadik életévét betölti. A tankötelezettség annak a tanévnek a végéig tart, amelyben a tanuló a 18. életévét betölti.

Az alapfokú nevelés-oktatás¹¹ négy részre tagolódik: első-második évfolyama a bevezető, harmadik-negyedik évfolyama a kezdő, ötödik-hatodik évfolyama az alapozó és a hetedik-nyolcadik évfolyama a fejlesztő. Az alapfokú nevelés-oktatás elsőtől negyedik osztályáig tartó szakasza az alsó, ötödik-nyolcadik évfolyama a felső tagozat. A közoktatási törvény az általános iskolai osztályok átlagos nagyságát az elsőtől negyedik évfolyamon 21 főben, maximális létszámát 26 főben határozza meg, az öttől nyolcadik évfolyamon pedig 28 és 35 főt ír elő.

16. tábla

Az általános iskolai intézmények és feladatellátási helyek száma és aránya fenntartók szerint

Megnevezés	Összesen	Állami				Egyházi, felekezeti	Egyéb		
		települési önkormányzat	megyei, fővárosi önkormányzat	központi költségvetési szerv	összesen		alapítvány, természetes személy	egyéb	összesen
Intézmények									
2001	3 423	2 893	197	99	3 189	144	66	24	90
2011	2 227	1 786	82	24	1 892	231	68	36	104
2011 a 2001. évi százalékában	65,1	61,7	41,6	24,2	59,3	160,4	103,0	150,0	115,6
Megoszlás, %									
2001	100,0	84,5	5,8	2,9	93,2	4,2	1,9	0,7	2,6
2011	100,0	80,2	3,7	1,1	85,0	10,4	3,1	1,6	4,7
Feladatellátási helyek									
2001	3 852	3 289	214	108	3 611	150	67	24	91
2011	3 252	2 691	116	24	2 831	281	87	53	140
2011 a 2001. évi százalékában	84,4	81,8	54,2	22,2	78,4	187,3	129,9	220,8	153,8
Megoszlás, %									
2001	100,0	85,4	5,6	2,8	93,7	3,9	1,7	0,6	2,4
2011	100,0	82,7	3,6	0,7	87,1	8,6	2,7	1,6	4,3

Az óvodákhoz hasonlóan az általános iskolák fenntartása is a helyi önkormányzatok kötelezettségei közé tartozik. Az ezredforduló óta az alapfokú nevelés-oktatást ellátó intézményrendszer struktúrája jelentősen átalakult. A tanulói létszám csökkenéséből adódóan az **intézményhálózat** szűkítése részben iskolabezárással, részben iskola-összevonásokkal

¹¹ Alapfokú oktatásnak minősül a 6. illetve 8. osztályos gimnáziumok öttől nyolcadik évfolyama is, így a középfokú nevelés-oktatás a kilencedik évfolyamon kezdődik, és szakiskolában a tizenegyedik, középiskolában a tizenkettedik évfolyam végén fejeződik be.

történt. 2011-ben országosan összesen 2227 általános iskolai intézmény működött, 35%-kal kevesebb, mint 2001-ben. Az intézmények kisebbik része (43%-a) kizárólag általános iskolai oktatást folytatott, nagyobbik része többféle közoktatási feladatot is ellátott.

Az **intézményfenntartók** körében az óvodákhoz hasonlóan a helyi önkormányzatok szerepe meghatározó, az általános iskolai intézmények nyolctizedét önkormányzatok üzemeltették. Az elmúlt tíz év alatt jelentősen bővült az egyházi, alapítványi, természetes személyek és egyéb szervezetek részvétele az alapfokú oktatásban, az általuk működtetett intézmények száma 335-re, részarányuk pedig több mint kétszeresére, 15%-ra emelkedett.

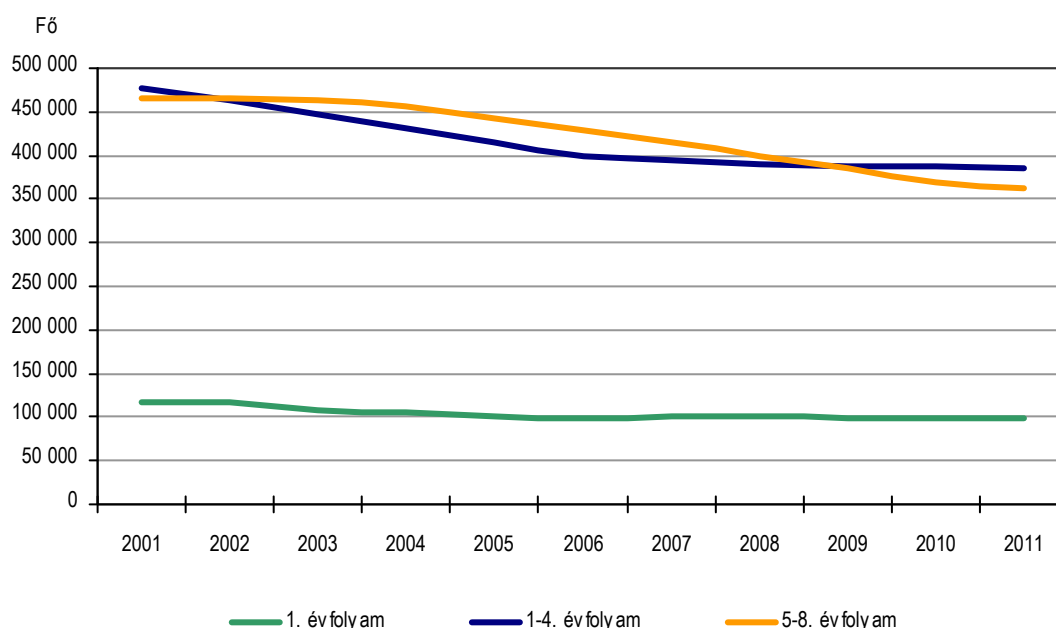
Az ezredforduló óta az általános iskolai **feladatellátási helyek** az intézményekénél kisebb mértékben (16%-kal) csökkentek. 2011-ben országosan összesen 3252 feladatellátási helyen biztosították a tanulók nevelését, oktatását. Az általános iskolai feladatellátási helyek több mint nyolctizedét települési önkormányzatok tartották fenn, ahová az iskolás gyermekek 87%-a járt. Az alapfokú oktatásban is egyre nagyobb részt vállaló egyházak, felekezetek fenntartásában lévő általános iskolákban tanuló gyermekek száma az elmúlt tíz év alatt jelentősen – közel a kétszeresére – növekedett. 2011-ben 281 egyházi fenntartású általános iskolában 63 ezer gyermek tanult. A többségében újszerű pedagógiai módszerek alkalmazásában élen járó, alternatív iskolákat létrehozó és működtető alapítványok és természetes személyek részvételével is szélesedett az alapfokú oktatás palettája. Ily módon 2011-ben 87 alapítvány és természetes személy által fenntartott iskolában 10 ezer gyermek általános iskolai oktatására, tehetségének kibontakoztatására nyílt lehetőség. Megyei, fővárosi önkormányzati és központi költségvetési fenntartású iskolákban egyaránt 11–11 ezer, egyéb szervezetek által működtetettben pedig 4 ezer gyermek járt. Az alapítványok és természetes személyek, valamint egyéb szervezetek által működtetett iskolák jellemzően a fővárosban és Pest megyében koncentrálódtak. 2011-ben az alapítványi iskolák fele, az egyéb szervezetek iskoláinak egyharmada működött Budapesten és Pest megyében. A tanulók koncentrációja az előbbinél is nagyobb szintű: az említett iskola-fenntartók tanulóinak hattizede, illetve fele közép-magyarországi kötődésű volt.

Az állami iskolák és a nem állami fenntartású iskolák nemcsak a képzési struktúra és a tanulói összetétel tekintetében, hanem a tárgyi és személyi feltételek szerint is lényegesen különböznek. Növekvő tanulói létszámuk ellenére a magániskolák általában kisebb létszámúak, mint az állami fenntartásúak. 2011-ben a települési önkormányzati fenntartású általános iskolákba átlagosan 241, a magániskolákba 182 tanuló járt. Ugyancsak kisebb létszámúak voltak az osztályok, valamint egy-egy osztályteremre számítva is kevesebb tanuló jutott a magániskolákban, mint az államiakban. Az oktatás fajlagos mutatói között az egyik legfontosabb a diák-tanár arány. 2011-ben az állami iskolákban egy-egy pedagógusra 10 tanuló jutott, az alapítványi és egyéb szervezetek által működtetett iskolákban ennél 2-vel kevesebb. A nem állami szektoron belül az egyházi, felekezeti iskolák fajlagos mutatói a települési önkormányzati iskolákéhoz hasonlítanak, az alapítványi és természetes személyek, illetve egyéb szervezetek iskoláinak mutatói pedig a legkedvezőbbek.

2001 óta az általános iskolai **osztályok** száma 23%-kal lett kevesebb. 2011-ben 37 ezer osztályban tanultak a gyermekek. A tanulók elhelyezését országosan 36 ezer **osztályterem** biztosította. A **pedagógusok** száma a gyermeklétszám csökkenését követve 10 év alatt egyötödével (17 800-zal) lett kevesebb. 2011-ben 72,5 ezer főállású pedagógus tanított az általános iskolákban.

Az általános iskolai **tanulók száma** 2001 és 2011 között összességében 21%-kal, 197 ezerrel, 748 ezerre fogyott. Évente egyre kevesebb gyermek kezdi el az általános iskolai tanulmányait. 2001-ben még 118 ezer főt írtattak be az első évfolyamra, ez 2006-ra 100 ezer alá csökkent, majd ezt követően (2007 kivételével) alatta is maradt. A beiskolázási korúak fogyásából adódóan az évtized első felében az alsó tagozatos tanulók száma évente 3–4%-kal, azaz 14–17 ezer fővel fogyott. Az erőteljes csökkenés az évtized második felében lassult le, évi 0,3–1,3%-ra, ami 1–5 ezer fős fogyást jelentett. Az alsó tagozatos tanulók létszámváltozása a felső tagozaton az évtized közepétől éreztette hatását. Az ötödik–nyolcadik évfolyamos tanulók száma ekkortól az évtized végéig évente 3–4%-kal, 14–16 ezer fővel csökkent.

Az általános iskolában tanulók száma évfolyamok szerint

A kiemelt figyelmet igénylő tanulók nevelésének, oktatásának intézményeit, körülményeit, feltételeit a közoktatási törvény határozza meg. A különleges bánásmódot igénylő gyermekek közé a sajátos nevelési igényű és a beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő gyermekek tartoznak.

2011-ben 318 általános iskolai intézmény 370 feladatellátási helyen biztosította országosan a **sajátos nevelési igényű** (SNI-) gyermekek nevelését. 2001-ben az általános iskolai tanulók 4,9, 2011-ben 6,9%-a – közel 52 ezer tanuló – részesült gyógypedagógiai nevelésben. Az óvodákhoz hasonlóan az általános iskolai oktatásban is egyre inkább gyakorlattá válik az SNI-gyermekek integrált nevelése, oktatása. Az integrált osztályok száma tíz év távlatában öt és félszeresére (17 ezerre) nőtt, gyakorlatilag majdnem minden második osztályban tanult sajátos nevelési igényű gyermek a többi gyermekkel együtt. 2001-ben az SNI-tanulók 18, 2011-ben 64%-a járt a többi gyermekkel azonos osztályba. Az integrált nevelésben kialakult gyakorlat elterjedését jelzi, hogy az ily módon tanuló SNI-gyermekek száma tíz év alatt négyszeresére bővült.

A sajátos nevelési igényű gyermekek ellátása, fejlesztése, nevelése, oktatása külön erre a célra létrehozott gyógypedagógiai nevelési-oktatási intézményben, iskolai osztályban, csoportban is történhet. 2011-ben 19 ezer általános iskolás tanuló gyógypedagógia ellátását, nevelését segítették külön osztályban, csoportban, ezek száma 1955 volt. A külön csoportban nevelt SNI-tanulók és az osztályok száma tíz év alatt egyaránt a felére esett vissza. 2011-ben országosan összesen 7,5 ezer gyógypedagógiai nevelésben, oktatásban (is) foglalkoztatott pedagógus volt, 9%-kal több, mint 2001-ben.

Kedvezőtlen tendencia, hogy jelentősen növekedett a **tanulási, magatartási, beilleszkedési nehézségekkel** küzdő általános iskolai tanulók száma. Ebben 2011-ben a tíz évvel korábbinál negyedével több, mintegy 56 ezer tanuló volt érintett.

2011-ben a nappali oktatásban részesülő általános iskolai tanulók 36%-a, 265 ezer – vagyis majdnem minden harmadik – tanuló **hátrányos helyzetű** családban élt. Számuk 2008 és 2011 között tizedével növekedett. Közülük halmozottan hátrányos helyzetűnek 104 ezer tanuló minősült. A társadalmilag-gazdaságilag elmaradott megyékben, Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben az általános iskolások 57, illetve 62%-a élt nehéz körülmények között.

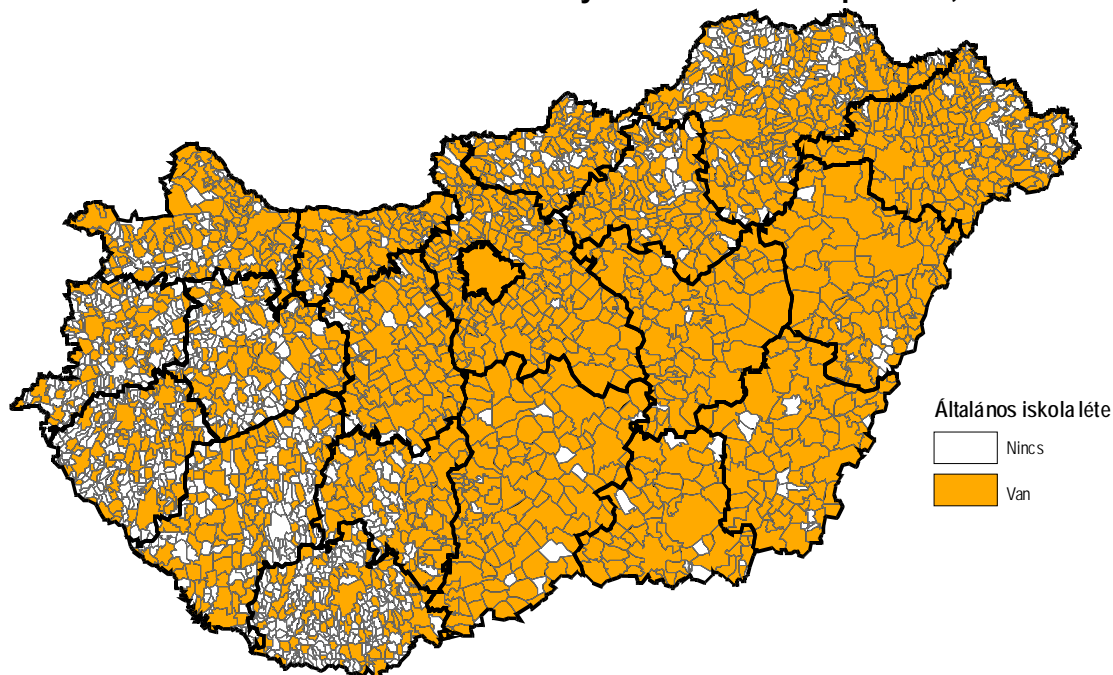
Az általános iskolák fontosabb adatai fenntartó szerint

Megnevezés	Összesen	Állami				Egyházi, felekezet	Egyéb		
		települési önkormányzat	megyei, fővárosi önkormányzat	központi költségvetési szerv	összesen		alapítvány, természetes személy	egyéb	összesen
2001									
Pedagógus	90 294	76 175	5 654	3 661	85 490	3 602	852	350	1 202
Tanuló a nappali oktatásban	944 244	813 730	46 602	38 517	898 849	35 671	6 617	3 107	9 724
Osztály a nappali oktatásban	47 682	40 802	2 791	1 738	45 331	1 683	480	188	668
Osztálytermek száma	43 195	36 754	2 503	1 577	40 834	1 671	494	196	690
Egy pedagógusra jutó tanuló	10,5	10,7	8,2	10,5	10,5	9,9	7,8	8,9	8,1
Egy osztályra jutó tanuló	19,8	19,9	16,7	22,2	19,8	21,2	13,8	16,5	14,6
Egy osztályteremre jutó tanuló	21,9	22,1	18,6	24,4	22,0	21,3	13,4	15,9	14,1
2011									
Pedagógus	72 501	61 503	2 170	963	64 636	6 180	1 147	538	1 685
Tanuló a nappali oktatásban	747 601	649 447	10 787	10 671	670 905	63 041	9 503	4 152	13 655
Osztály a nappali oktatásban	36 810	31 358	1 039	435	32 832	3 024	683	271	954
Osztálytermek száma	36 338	30 882	1 080	368	32 330	3 023	674	311	985
Egy pedagógusra jutó tanuló	10,3	10,6	5,0	11,1	10,4	10,2	8,3	7,7	8,1
Egy osztályra jutó tanuló	20,3	20,7	10,4	24,5	20,4	20,8	13,9	15,3	14,3
Egy osztályteremre jutó tanuló	20,6	21,0	10,0	29,0	20,8	20,9	14,1	13,4	13,9

A közoktatási törvény előírja, hogy az általános iskola köteles felvenni, átvenni azt a tan-köteles tanulót, akinek lakóhelye (tartózkodási helye) a körzetében található. Ha a **településen** több iskola működik, az egyes általános iskolai körzetet úgy kell meghatározni, hogy kialakíthatóvá váljon a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek egyenletes aránya a nevelési-oktatási intézményekben.

2011-ben az ország 3154 településének hattizedében működött általános iskola. Az 500 főnél kevesebb lélekszámú falvak kilencztedében, az 500 és 1000 fő közötti lakossal rendelkező aprófalvak egyharmadában nem üzemelt általános iskola. Összességében 1285 településen nem működött iskola. Az aprófalvas megyékben, Baranyában, Zalában, Somogyban, valamint Veszprém és Vas megyében a települések 57–69%-ában nem volt helyben lehetőség az alapfokú oktatás igénybevételére.

Általános iskolai feladatellátási hellyel rendelkező települések, 2011

A kapacitások szűkülése a tanulók számának csökkenése a település nagyságától függően markánsan különbözik. Az 500 fő alatti településeken a 2011. évi tanulólétszám csupán négytizede volt a 2001. évinek, míg a 100 ezer főnél nagyobb településeken nyolctizede.

A települések nagyságától függően az általános iskolák fajlagos mutatói is lényeges eltérnek. Az ezer fő alatti településeken voltak a legkisebb méretűek az általános iskolák: átlagban 3–5 osztállyal, illetve 40–70 tanulólétszámmal működtek. Egy-egy osztályra 13–14 tanuló, egy-egy pedagógusra 8–9 gyermek jutott. A legnagyobb méretűek és a legsűrűbbek az 50 és 100 ezer fő közötti lakónépességű városok – többségében megyeszékhelyek – általános iskolái bizonyultak, amelyek átlagosan 370 tanuló fogadtak, egy-egy osztályra 23–24, egy-egy pedagógusra általában 11 tanuló volt számítható.

18. tábla

**Az általános iskolák fontosabb adatai a települések
településnagyság-kategóriája és a jogállása szerint, 2011**

Megnevezés	Település	Feladatellátási hely	Tanuló a nappali oktatásban	Ebből: első évfolyamos	Főállású pedagógus	Más településről bejáró tanulók aránya, %
Településnagyság szerint						
– 499	1 109	99	4 069	703	483	50,5
500 – 999	667	438	31 361	4 263	3 558	39,2
1 000 – 1 999	628	611	79 020	10 001	7 918	23,3
2 000 – 4 999	478	517	116 211	14 436	10 893	12,6
5 000 – 9 999	127	214	72 101	9 158	6 314	11,1
10 000 – 49 999	126	609	198 613	25 856	18 193	12,4
50 000 – 99 999	10	135	49 692	6 654	4 656	13,6
100 000 –	9	629	196 534	27 391	20 486	10,1
Összesen	3 154	3 252	747 601	98 462	72 501	14,3
Jogállás szerint						
Főváros	1	360	109 071	15 573	12 059	8,6
Megyei jogú város	23	455	153 508	20 541	14 613	12,8
Város	304	826	267 852	34 133	24 339	13,3
Nagyközség	116	138	36 034	4 610	3 259	11,0
Község	2 710	1 473	181 136	23 605	18 231	21,1
Összesen	3 154	3 252	747 601	98 462	72 501	14,3

Az alapfokú oktatási intézményellátottság fajlagos mutatóit **megyék** szerint összehasonlítva viszonylag egyenletesebb kép rajzolódik ki. A legnagyobb létszámú általános iskolák a fővárosiak és a Pest megyeiek voltak, 300 fős átlagos tanulói létszámukkal, míg ennek kicsivel több mint fele volt jellemző a Nógrád megyei általános iskolákra. Az egy-egy osztályra jutó tanulói létszám szűk határok, 19–22 között mozgott megyénként. Az egy pedagógusra jutó tanulólétszám szélső értékeit a főváros és Pest megye reprezentálja, előbbiben átlagosan 9, utóbbiban 11 tanuló jutott egy-egy nevelőre.

19. tábla

Az általános iskolák fontosabb mutatói a települések településnagyság-kategóriája és a jogállása szerint*

Megnevezés	Egy osztályteremre jutó tanuló		Egy osztályra jutó tanuló		Egy főállású pedagógusra jutó tanuló	
	2001	2011	2001	2011	2001	2011
Településnagyság szerint						
– 499	12,5	12,8	11,9	13,2	8,1	8,4
500 – 999	13,6	12,8	12,8	14,2	8,4	8,8
1 000 – 1 999	18,5	16,7	17,4	16,9	10,2	10,0
2 000 – 4 999	21,5	19,4	18,4	19,5	11,5	10,7
5 000 – 9 999	23,6	21,7	21,3	21,4	12,0	11,4
10 000 – 49 999	24,4	22,7	21,8	22,1	11,0	10,9
50 000 – 99 999	24,6	23,6	22,3	22,9	10,3	10,7
100 000 –	23,4	22,6	21,7	21,6	9,6	9,6
Összesen	21,8	20,6	19,8	20,3	10,4	10,3
Jogállás szerint						
Főváros	21,9	21,6	20,9	20,9	9,1	9,0
Megyei jogú város	25,2	23,8	22,6	22,6	10,4	10,5
Város	23,9	22,1	21,0	21,7	11,3	11,0
Nagyközség	21,9	19,8	20,1	20,1	12,0	11,1
Község	17,6	16,6	16,3	17,0	10,0	9,9

* A 2001. évi adatok a 2011. január 1-jei közigazgatási beosztás szerint kerültek közlésre.

Mivel az általános iskolai oktatás nem minden településen helyben megoldott, valamint a szülők szabadon választhatnak az egyes intézmények között, így a tanulók növekvő része **napi ingázással** jut el az iskolába. Ez részben a nagyobb városok vonzása, részben az intézményellátottság területi különbségeiből adódik. A bejárók számát az oktatási intézmények képzési színvonala mellett azok megközelíthetősége határozza meg, de a több település által fenntartott iskolák működése is befolyásolhatja. A finanszírozási költségek csökkentése érdekében a települések megoszthatják egymás között az alsó, illetve felső tagozatos képzést, vagy közösen tarthatnak fenn iskolát.

2011-ben országosan az általános iskolás gyermekek 14%-a, 107 ezer tanuló utazott lakóhelyéről más településen lévő iskolájába. A kétezer főnél kevesebb lélekszámú községek általános iskoláiba a tanulók ennél jóval nagyobb aránya – fele, negyede – járt be a szomszédos településekről. A bejáró tanulók arányát tekintve a megyék között elég nagy a szóródás. Vas, Zala, Somogy és Baranya megyék általános iskoláiban van a legnagyobb ingadozás (26–28%), és Győr-Moson-Sopron, valamint Veszprém megyében is jelentős a bejárás, ott a diákok 20–23%-a utazik napi jelleggel, szám szerint 5–7 ezer gyermek megyénként. Ebben a tekintetben viszonylag legkedvezőbb a helyzet Hajdú-Bihar és Békés megye általános iskoláiban: a diákok 5–6%-a, 1,6–2,5 ezer fő tartozott a bejárók körébe. Ennél kissé magasabb, 8,6% arányt képviselt a főváros, ahová 9,3 ezer általános iskolás járt be a környező településekről.

A vizsgált időszakban az általános iskolákban a **napközi otthoni** és iskolaotthoni ellátásban részesülő tanulók aránya 39%-ról 47%-ra, az étkezésben részesülőké – még jelentősebben – 57%-ról 73%-ra emelkedett. A napközi otthoni ellátást az alsó tagozatos tanulók 79%-a, a felső tagozatosok tizede vette igénybe. A napközi otthon és tanulószoba lehetőségét igénybevevők aránya a fővárosban volt a legmagasabb: 58%.

Az eredményes és minőségi **idegen nyelv** oktatása az alapfokú oktatási intézmények felé az egyik legfontosabb elvárásként fogalmazódik meg. Az általános iskolákban az idegen nyelvoktatás jelentősen szélesedett. 2011-ben már a diákok közel nyolctizede tanult valamilyen idegen nyelvet. Az általános iskolákban az angol és a német nyelv tanulása a legjellemzőbb. 2011-ben az idegen nyelvet tanulók közel kétharmada, vagyis 373 ezer fő angolt, egyharmada, azaz 201 ezer fő németet tanult. Az idegen nyelv oktatásában lényeges területi különbségek vannak. A dunántúli megyék általános iskoláinak többségében a nyelvtanulás jóval elterjedtebb, mint az alföldi és az észak-magyarországi megyékben. Az ország nyugati peremén az angol mellett a német nyelv kiemelt jelentőségű. Komárom-Esztergom, Baranya és Tolna megyékben a német nemzetiségű kisebbség anyanyelvi oktatása is szerepet játszik a német nyelv elsődlegességében. Ez utóbbi két megye alapfokú oktatási intézményeiben a legerősebb a nemzetiségi oktatás, a tanulók négytizede tanul ily formában.

Az **informatikai** eszközök megismertetése, oktatásban történő használata az alapfokú intézményekben is kiemelt figyelmet kap. 2011-ben az általános iskolai feladatellátási helyek 97%-ában volt számítógép. A számítógéppel felszerelt iskolák 99%-a a világhálóra is tudott kapcsolódni. Az általános iskolákban a számítógépek száma a 2002. évihez viszonyítva közel hattizedével, 86 ezerre bővült. Az informatikai képesítéssel, ismerettel rendelkező tanárok és az internetet oktatási célra használó pedagógusok száma egyaránt jelentősen növekedett. 2011-ben a tanárok fele rendelkezett informatikai képesítéssel, és ugyanennyi arányban használták is az internetet az oktatásban.

A középfokú oktatás

Középfokú oktatáson hazánkban azt a kilencedik évfolyamon kezdődő oktatási-nevelési szakaszt értjük, amely a tizenkettő–tizenharmadik évfolyamon fejeződik be, és nemzetközi összehasonlításban az ISCED 3. szintnek felel meg. Az intézmények típusait illetően a középfokú oktatás szakiskolai, illetve speciális szakiskolai, gimnáziumi és szakközépiskolai képzést jelent.

A középfokú oktatáson belül az érettségit adó gimnáziumokat és a szakközépiskolákat összefoglaló néven **középiskoláknak** nevezzük. Az elsősorban felsőfokú oktatásra előkészítő gimnáziumi képzés általában négy év alatt juttatja el a tanulókat az érettségi megszerzéséig, kivéve a nyelvi felzárkóztató évfolyamot szervező intézményeket, illetve a két tannyelvű oktatást folytatókat. A hat- és nyolcosztályos gimnáziumok speciális intézményi formái a gimnáziumi oktatásnak, tanulóikat évfolyamaik alapján soroljuk a középfokú vagy az alapfokú oktatás résztvevői közé. A szakközépiskolák ugyancsak érettségire előkészítő intézmények, amelyek az érettségi letétele, illetve a középiskolai végzettség megszerzése után – egy vagy két év tanulást követően – szakképesítéshez is juttatják a sikeres vizsgát tett diákokat, ugyanakkor a tehetséges, felkészült tanulók számára a felsőfokú intézményekben történő továbbtanulást is megalapozzák.

A **szakiskolák és speciális szakiskolák** – az általános iskola elvégzése után továbbtanulni szándékozó tanulóknak – érettségit nem igénylő szakképesítés megszerzésének a lehetőségét biztosítják. Közülük a speciális szakiskolák a különösen súlyos tanulási problémákkal küszködő, fogyatékkal élő diákok képzését végzik, speciálisan felkészült oktatógárdával.

A vizsgált időszakra hatályos jogszabály 18 éves korig határozza meg a tankötelezettség felső határát, és a középfokú (szak)képzést két részre tagolja: a képzés első két évét az általános műveltséget megszilárdító ismeretek elsajátítására, a tizenegyedik vagy tizenkettő–tizenharmadik évfolyamon kezdődő oktatást pedig a pályaválasztást segítő, szakmai ismeret-

teket átadó szakaszként határozta meg. 2001 és 2011 között tehát iskolai rendszerű oktatásban minimálisan 4 év alatt volt megszerezhető szakképesítés. A tankötelezettség felső határának kitolása – ami az átmeneti szabályozás miatt csak a vizsgált időszak utolsó éveiben tette kötelezővé a 16 éven felüliek számára az iskolába járást – és az általános alapozó évfolyamok bevezetése a gyakorlati tapasztalatok szerint a szakiskolákat és a speciális szakiskolákat igen nehéz helyzetbe hozta. Az iskolapadba egyébként is nehezen bekényszeríthető diákokat a tőlük távolabb álló elméleti tantárgyak elsajátítására kötelezte, ami törvényszerűen együtt járt a lemorzsolódás fokozódásával. Az oktatáspolitiká számára is nyilvánvalóvá váló probléma orvoslására 2006-tól lehetővé vált a szakiskolák tizedik évfolyamán a tanórák legfeljebb 40%-án a szakmai elméleti alapozó és gyakorlati oktatás, 2009/2010-től pedig új felzárkóztató programok indultak a szakiskolákban, speciális szakiskolákban.

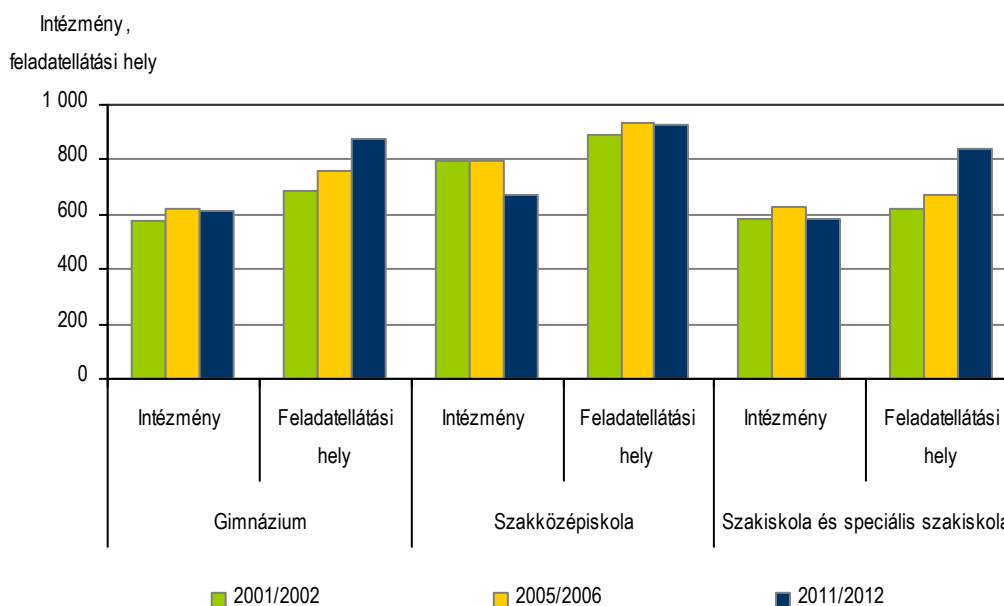
Intézményi háttér, tárgyi feltételek

Az elmúlt évtizedben a középfokú oktatás intézményhálózatában jelentős módosulások történtek, amelyek első sorban az intézmények és a feladatellátási helyek, osztályok számának változásában nyilvánultak meg, és érintették a fenntartói szerkezet is.

2001 és 2011 között a gimnáziumok **intézményeinek** és **feladatellátási helyeinek** száma egyaránt növekedett. Ugyanakkor a szakközépiskolák intézményeie az összevonások hatására jelentősen csökkent, a feladatellátási helyeik számának 4,0%-os növekedése mellett. A szakiskolák és speciális szakiskolák intézményeinek száma is kevesebb lett valamivel az egy évtizeddel korábbinál, feladatellátási helyeik száma viszont folyamatosan nőtt.

21. ábra

A középfokú oktatási intézmények és feladatellátási helyeik száma

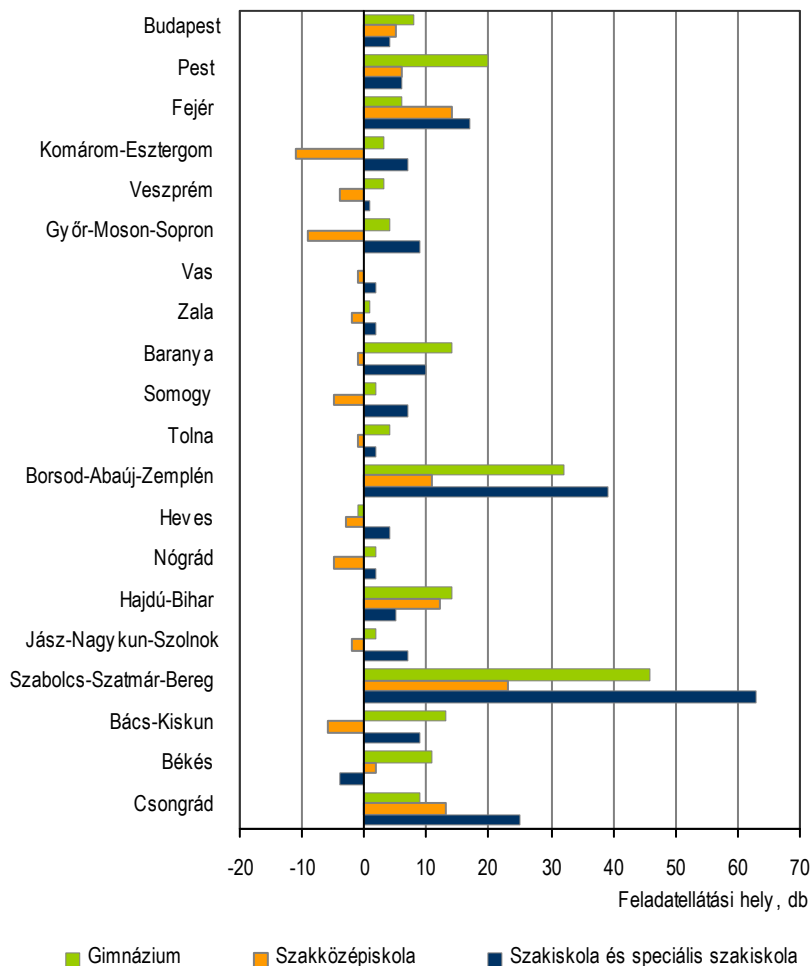
A 2011/2012. tanévben összesen 1870 középfokú közoktatási intézmény, 2645 feladatellátási hellyel működött az országban. Az intézmények száma az egy évtizeddel korábbihoz képest 4,6%-kal (90-nel) csökkent, a feladatellátási helyeké 20%-kal (446-tal) bővült.

Területenként nézve 2001 és 2011 között a gimnáziumi feladatellátási helyek száma Vas és Heves megyét kivéve mindenütt bővült. (Vas megyében nem változott, Heves megyében 1-gyel csökkent). A szakiskolai és speciális szakiskolai feladatellátási helyek bővülése is általános tendencia volt, csupán Békés megyében szűkült a számuk (4-gyel). Előbbiekkel ellentétben a szakközépiskolai feladatellátási helyek számának változása területileg különbözik, a legszámot-

tevőbb növekedés Szabolcs-Szatmár-Bereg, Fejér, Hajdú-Bihar, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád megyékben történt, viszonylag jelentősebb csökkenés pedig Komárom-Esztergom és Győr-Moson-Sopron megyékben.

22. ábra

A középfokú oktatás feladatellátási helyei számának változása megyénként 2001–2011 között

A középfokú intézmények számának alakulását az időszakban a demográfiai tényezők mellett oktatáspolitikai szándékok és gazdasági kényszer alakította.

Az ezredfordulón még jelentősen szétaprózott és képzési programjaik tekintetében sok párhuzamosságot tartalmazó szakképző intézményrendszer koncentrálását az oktatáspolitikai eleinte a pozitív diszkrimináció eszközeivel, a finanszírozáson keresztül ösztönözte, majd 2008-tól szankcionálással.

A szakképző intézmények együttműködésére hivatott első térségi integrált szakképzési központok (TISZK-ek) a Nemzeti Fejlesztési Terv fejlesztési forrásainak finanszírozásával jöttek létre, amelyeket később továbbiak követtek. Az új, 2007 után szerveződő TISZK-eket az Új Magyarország Fejlesztési Terv TÁMOP és TIOP programjai is támogatták. 2010-re országosan 85 TISZK jött létre, ezek az iskolarendszerű szakképzés szinte teljes vertikumát lefedik. Törvényi szabályozás értelmében 2008 óta regionális fejlesztési bizottságok (RFKB) működnek az ország minden régiójában, amelyek az iskolarendszerű szakképzési programok beiskolázási keretszámairól is döntenek, meghatározva a szakképzési fejlesztési források által támogatott, kiemelten támogatott, illetve nem támogatott szakképzések körét. A bizottságok ajánlását figyelembe nem vevő, továbbá a kevesebb mint 1500 diákot oktató intézmények kizárják magukat a szakképzési fejlesztési forrásokhoz való hozzájárásból.

A középfokú oktatás **feladatellátási helyeinek területi eloszlása** jelentősen különbözik az alapfokú oktatás intézményhálózatától. A középiskolák jellemzően nagyobb lélekszámú településeken, városokban működnek, feladatellátási helyeiknek összességében kevesebb mint 7%-a van a községekben.

20. tábla

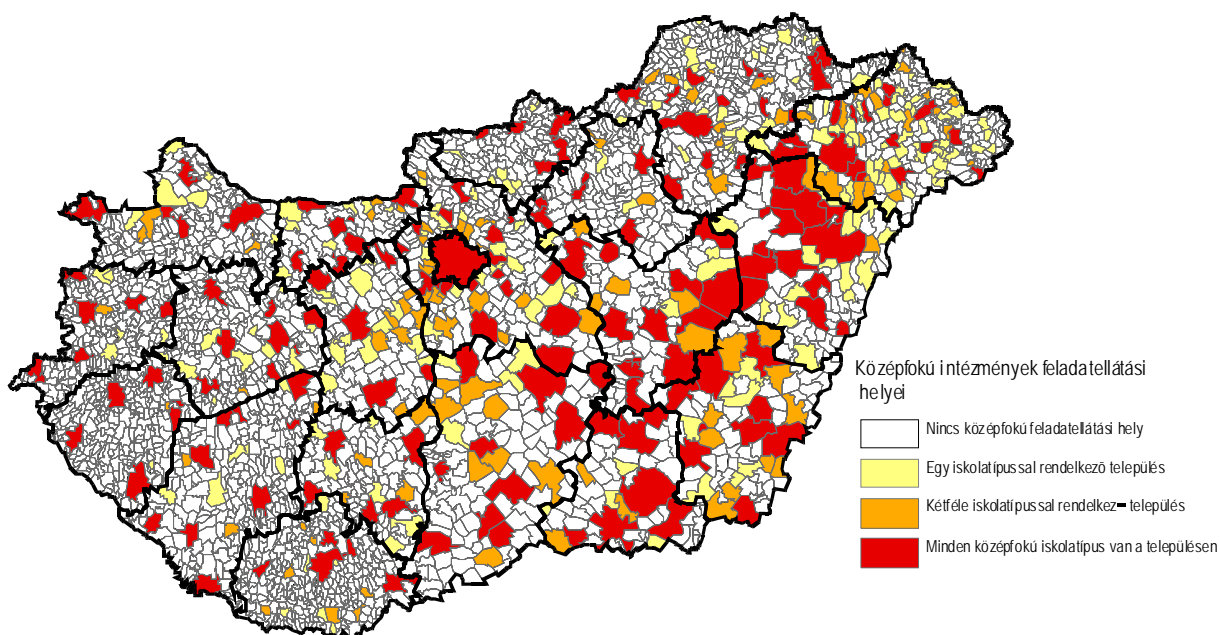
Középfokú közoktatási intézmények feladatellátási helyei településtípusonként, 2011/2012

Településtípus	Gimnáziumok		Szakközépiskolák		Szakiskolák, speciális szakiskolák		Összesen	
	száma	meg- oszlása, %	száma	meg- oszlása, %	száma	meg- oszlása, %	száma	meg- oszlása, %
Megyei jogú város, főváros	407	46,3	542	58,4	370	44,2	1319	49,9
Város	378	43,0	354	38,1	364	43,4	1096	41,4
Nagyközség	29	3,3	8	0,9	19	2,3	56	2,1
Község	65	7,4	24	2,6	85	10,1	174	6,6
Összesen	879	100,0	928	100,0	838	100,0	2645	100,0

A szakközépiskolai feladatellátási helyeknek van a legnagyobb területi koncentrációja, ezek ugyanis a megyék felében kizárólag városokban működnek. A gimnáziumok erős megyeszékhelyi jelenlét mellett egyéb városokban is magas arányban vannak jelen, és az átlagosnál nagyobb arányuk található a községekben is. Három olyan megye van (Zala, Somogy, Tolna), ahol 2011-ben csak városokban működtek gimnáziumok. A szakiskolák és speciális szakiskolák területi eloszlása az előbbieknél kissé egyenletesebb, országosan feladatellátási helyeik 12%-a községekben található. Különösen nagy arányban működnek községekben Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben.

23. ábra

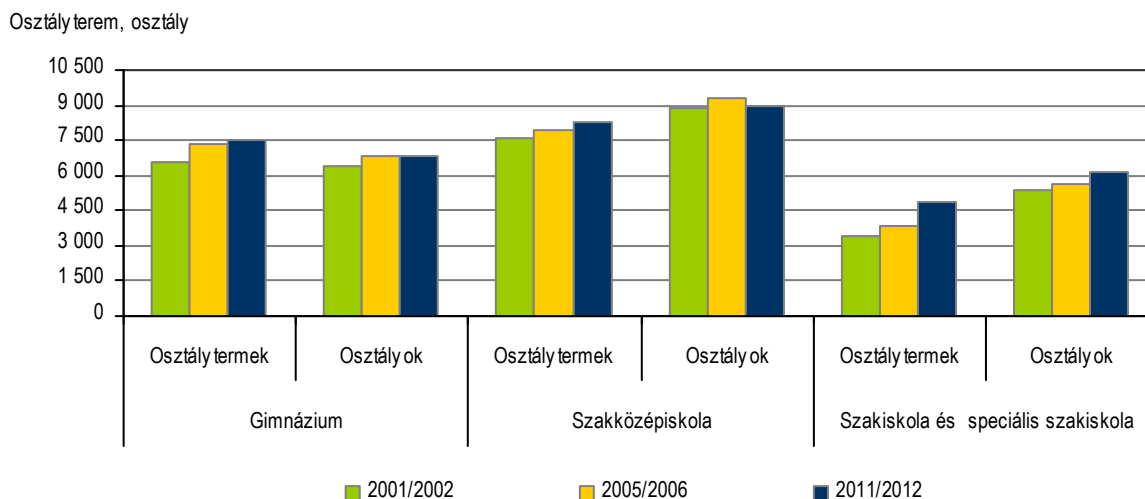
A települések középfokú oktatási feladatellátási helyekkel való ellátottsága, 2011

A középfokú oktatásban az **osztálytermek** számának alakulása az elmúlt évtizedben követte a feladatellátási helyek és az oktatási programok változásának irányát. A tíz évvel korábbihoz képest a szakiskolák és speciális szakiskolák osztálytermi ellátottsága bővült jelentős ütemben, azzal is összefüggésben, hogy a képzés alapozó szakaszának tantermi igénye növekedett. Ebben az intézménytípusban egyébként az oktatás infrastruktúráján belül a többihez képest nagyobb szerepe van a gyakorlati oktatáshoz kapcsolódó tantermeknek, tanműhelyeknek, oktatási kabineteknek.

24. ábra

Osztálytermek, osztályok száma a középfokú oktatásban, intézménytípusonként

A 2011/2012. oktatási évben országosan 20 720 osztályteremben folyt középfokú oktatás, 22 029 nappali tagozatos iskolai osztállyal. E mellett 9068 szaktanterem, 1085 tornaterem és 565 tornaszoba szolgálta az oktatást. Az osztálytermek, szaktanterem, tornaterem, tornaszobák tanulólétszámhoz viszonyított arányát nézve a speciális szakiskolák a legellátottabbak, a szakiskolák pedig a legsúlyfoltabbak. A gimnáziumok és szakközépiskolák helyzete e tekintetben csaknem azonos, előbbieken átlagosan 26, utóbbiakban 28 nappali tagozatos diák jut egy osztályteremre.

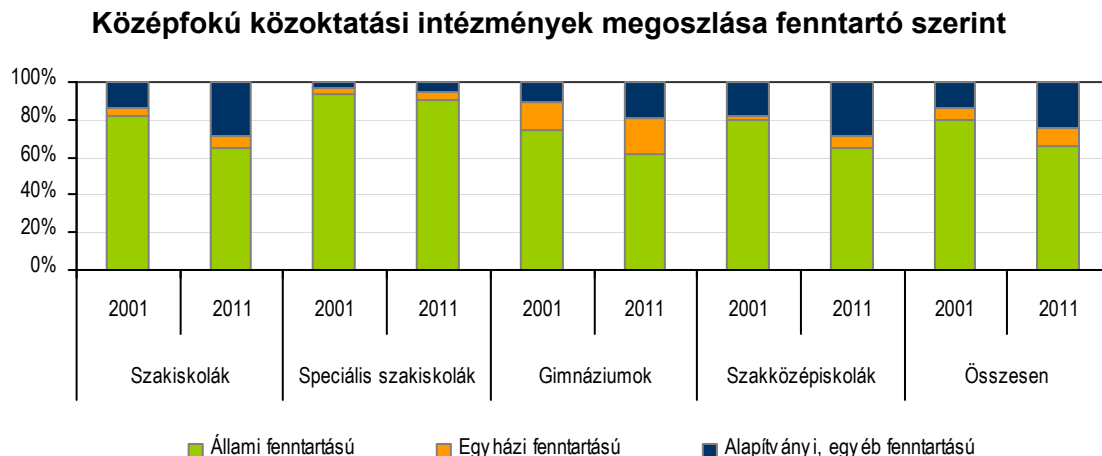
A szakmai képzést folytató középfokú intézményekben a tantermek, szaktanterem mellett fontos szerepet játszanak a gyakorlati oktatáshoz szükséges iskolai, illetve iskolán kívüli **gyakorlati képzési helyek**, tanműhelyek. Országosan a szakmai képzéshez 6575 iskolai gyakorlati képzési helyszín (szakmai gyakorlóterem, laboratórium, tangazdaság, tanbolt, taniroda stb.), ezen belül 32 226 iskolai tanműhelyi képzési férőhely, illetve 1275 iskolán kívüli tanműhelyben 8265 iskolán kívüli képzési férőhely áll rendelkezésre. A megyénkénti ellátottság elég változatos, amiben szerepe van a térségek eltérő képzési struktúrájából adódóan a gyakorlati oktatás szakmánként eltérő infrastruktúraigényének. A szakképzésben részt vevő nappali tagozatos diákok számához viszonyítva az oktatási helyiségek összességében szinte létszámarányosan oszlanak meg a megyékben.

Az iskolák, feladatellátási helyek informatikai eszközökkel való ellátottsága folyamatosan fejlődött az elmúlt évtizedben. Napjainkban a **számítógépek és az internet** használata csaknem alapvető feltétellé vált a középfokú oktatásban. 2011-ben a középfokú oktatásban 100,9 ezer számítógépet használtak, 26%-kal többet, mint 2002-ben. A feladatellátási helyek 86%-a rendelkezett számítógéppel, és közel ugyanilyen arányuk internettel is. Átlagosan 6 nappali tagozatos hallgató jutott egy számítógépre, a gimnáziumokban ennél 1-gyel több, a szakközépiskolákban 1-gyel kevesebb. A számítógépeket használó diákok aránya a szakközépiskolákban a legmagasabb és a szakiskolákban, speciális szakiskolákban a legalacsonyabb.

Az elmúlt évtizedben jelentősen módosult a középfokú intézményhálózat **fenntartói szerkezete**. Az intézményhálózat nagyobbik részét 2011/2012-ben is az önkormányzati és állami fenntartású intézmények tették ki, arányuk azonban az utóbbi évtizedben folyamatosan mérséklődött, a nem állami intézményi fenntartók jelenléte tovább szélesedett.

25. ábra

2011-re az állami és önkormányzati fenntartású **intézmények** együttes aránya a 2001. évi 79%-ról 66%-ra csökkent az egyházak, felekezetek, alapítványok, magánszemélyek fokozódó szerepvállalásának köszönhetően. A nem állami fenntartók aránya valamennyi középfokú intézménytípusban emelkedett. A nem állami fenntartók aránya már egy évtizeddel korábban is a gimnáziumok között volt a legmagasabb: 26%, 2011-ben pedig már 39%.

A feladatellátási helyeket vizsgálva a nem állami fenntartók – egyházak, felekezetek, alapítványok, természetes személyek stb. – expanziójának eredményeként 2011/2012-re a középfokú oktatási paletta magasabb presztízsértékűnek számító gimnáziumi **feladatellátási helyei** többségének, 54%-ának, a szakiskolai és a szakközépiskolai feladatellátási helyek 47, illetve 42%-ának volt nem állami fenntartója. A speciális szakiskolák között ugyanakkor napjainkban is domináns, 90%-ot meghaladó az állami szerepvállalás.

21. tábla

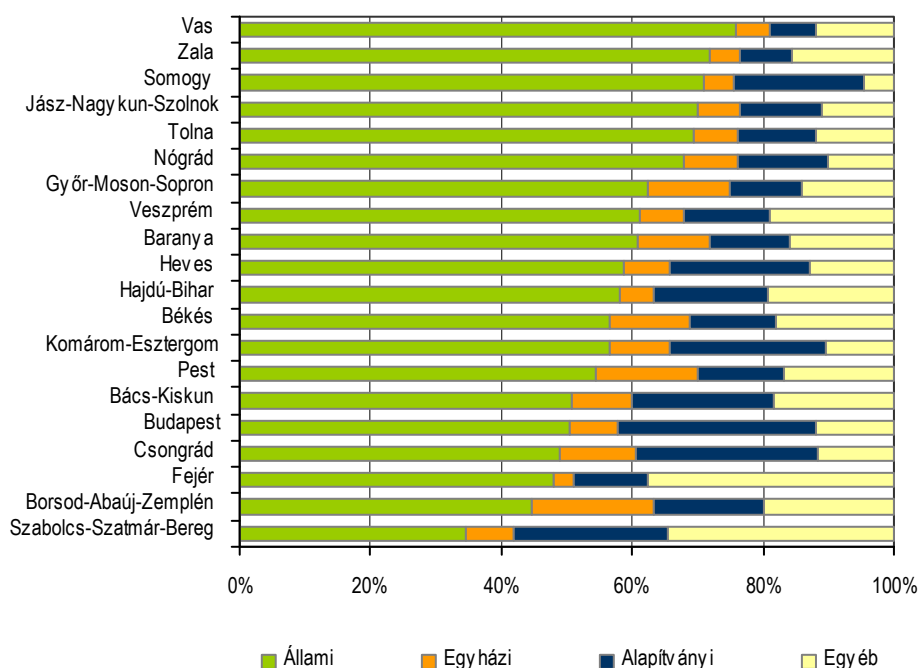
Feladatellátási helyek fenntartó szerint a középfokú oktatásban, 2011/2012

Megnevezés	Összesen	Állami				Egyházi, felekezeti	Egyéb		
		települési önkormányzat	megyei, fővárosi önkormányzat	központi költségvetési szerv	összesen		alapítvány, természetes személy	egyéb	összesen
Száma									
Szakiskolák	687	219	120	22	361	42	173	111	284
Speciális szakiskolák	151	57	79	0	136	8	5	2	7
Gimnáziumok	879	291	95	16	402	132	138	207	345
Szakközépiskolák	928	317	188	33	538	59	189	142	331
Összesen	2645	884	482	71	1437	241	505	462	967
Megoszlása, %									
Szakiskolák	100,0	31,9	17,5	3,2	52,5	6,1	25,2	16,2	41,3
Speciális szakiskolák	100,0	37,7	52,3	0,0	90,1	5,3	3,3	1,3	4,6
Gimnáziumok	100,0	33,1	10,8	1,8	45,7	15,0	15,7	23,5	39,2
Szakközépiskolák	100,0	34,2	20,3	3,6	58,0	6,4	20,4	15,3	35,7
Összesen	100,0	33,4	18,2	2,7	54,3	9,1	19,1	17,5	36,6

A fenntartói szerkezet megoszlása területenként igen változatos. A középfokú iskolahálózat feladatellátási helyeinek megoszlásában Szabolcs-Szatmár-Bereg (35%), Borsod-Abaúj-Zemplén (45%), Fejér (48%) megyékben a legkisebb az állami jelenlét, mellettük még Csongrád, Bács-Kiskun megyékben és a fővárosban is kisebb az átlagosnál az állami fenntartású feladatellátási helyek aránya. Az egyházi intézmények Borsod-Abaúj-Zemplén, Pest és Győr-Moson-Sopron megyékben vannak nagy arányban jelen, az alapítványok pedig a fővárosban, Csongrád, Komárom-Esztergom és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben tartanak fenn nagy arányban iskolákat. Egyéb fenntartók Fejér és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben működtetnek viszonylag sok iskolát.

26. ábra

Középfokú oktatás feladatellátási helyei fenntartók szerint, 2011

Államon kívüli szervezetek, természetes személyek az átlagosnál kisebb létszámú iskolákat tartanak fenn. Ezt tükrözi, hogy az oktatott létszámból a feladatellátási helyekhez képest kisebb hányadot koncentrálnak. A nappali oktatásban 2011-ben a gimnáziumi tanulói létszám 26, a szakközépiskolákban tanulók 21, a szakiskolai és speciális szakiskolai tanulóknak pedig 17, illetve 6,3%-át oktatták nem állami fenntartójú intézmények.

A kollégiumok azok a – főként középfokú oktatásban résztvevő, kistélepüléseken élő – diákok számára biztosítják a tudáshoz jutás esélyét, akiknek lakóhelyükön nincs lehetőség középfokú intézmény választására, vagy olyan távoli, speciális szakképzést nyújtó iskolát, esetleg művészeti képzést szeretnének igénybe venni, ahová lakóhelyükről a napi bejárás nem megoldható, vagy otthoni körülményeik nem megfelelőek a tanuláshoz. A kollégiumi intézményhálózat az elmúlt évtized első felében nem változott jelentősen. A feladatellátási helyek száma 2002–2006-ig kismértékben, a 2006-ot követő néhány évben nagyobb ütemben csökkent. 2011-ben 443 intézmény 518 feladatellátási helyét vehették igénybe a tanulók, ami 81%-a a 2001. évinek.

A kollégiumi feladatellátási helyek száma ezen az időtávon csak Budapesten nőtt két 2-vel, Heves és Fejér megyében nem változott, a többi területen mindenütt csökkent.

A rendelkezésre álló 70,9 ezer férőhely 2011-ben 79%-os kihasználtsággal működött. A feladatellátási helyek háromnegyede állami fenntartású volt, nagyobb részt települési és megyei önkormányzatok működtették, 16%-ukat az egyház, 8,7%-ukat pedig alapítványok, természetes személyek tartották fenn. A kollégiumokban elhelyezett 56 ezer gyerek, tanuló 91%-a középfokú iskolában tanult.

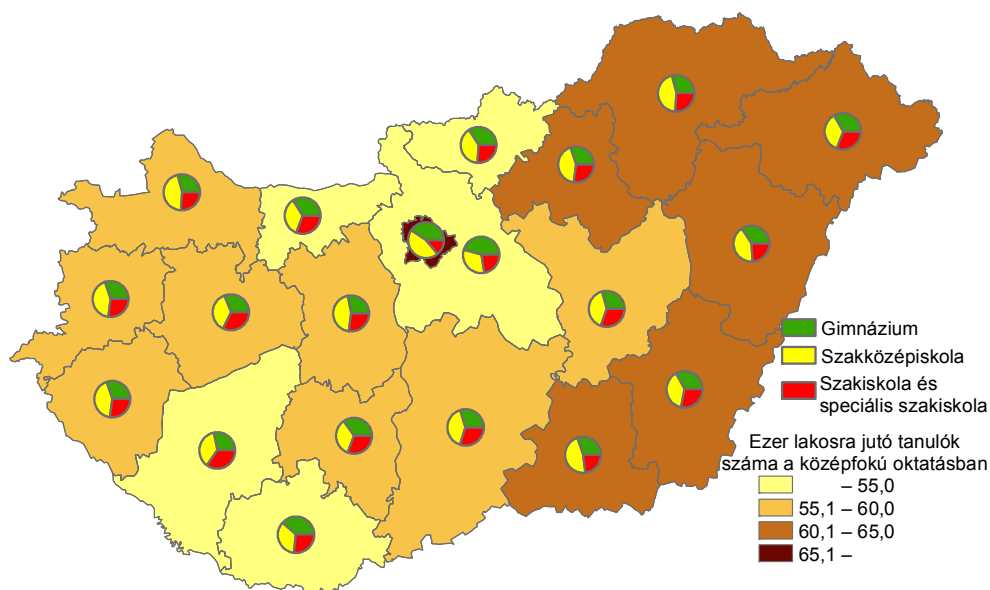
Tanulók és képzésük a nappali oktatás különböző szintjein

Az alapfokú oktatáshoz képest a demográfiai folyamatok tanulói létszámot csökkentő hatása a középfokú oktatásban később – a 2000-es évek második felétől – jelentkezett. A folyamatokat a szakképzést érintő – korábban már említett – változások is befolyásolták, amelyek az időszak alatt bevezetett nyelvi előkészítő évfolyamokkal együtt meghosszabbították a diákok oktatási rendszerben maradását.

A 2006-tól a középfokú nappali képzésbe vonható diákok számában lévő tartalékok egyre inkább kimerültek, a kedvezőtlen demográfiai folyamatok hatására a középiskolákban mind kevesebben kezdték meg tanulmányaikat. A középfokú oktatásban 2011-ben összességében 567,5 ezer nappali tagozatos diák vett részt, 2,8%-kal több, mint 2001-ben. 34%-uk az alapvetően felsőfokú tanulmányokra felkészítő gimnáziumokban, 41%-uk az ugyancsak érettségit adó, de emellett szakmai képzést is nyújtó szakközépiskolában, 25%-uk pedig érettségit nem adó szakiskolában, illetve speciális szakiskolában tanult.

27. ábra

Középfokú oktatásban tanuló nappali tagozatos diákok ezer lakosra jutó száma és megoszlása iskolatípus szerint, 2011

A **gimnáziumokban** nappali tagozaton tanulók száma – beleértve a hat- és nyolcosztályos gimnáziumok 5–8. évfolyamán tanulókat is – 2008-ig lényegében töretlenül növekedett, ezt követően azonban a létszám évről évre szűkült. Az utóbbi évek létszámcsökkenése ellenére 2011-ben összességében 195,2 ezren, 6,8%-kal többen tanultak gimnáziumokban, mint 2001-ben. A területenkénti változásokat vizsgálva Pest megyében kimagasló ütemben, 31%-kal nőtt a gimnazisták létszáma, Győr-Moson-Sopron, Veszprém Csongrád és Békés megyékben ugyanakkor a 2001. évi alá esett vissza. A középfokú oktatásban tanuló nappali tagozatos diákok között a gimnazisták aránya Budapesten (41%), Pest megyében (45%) és Baranya megyében (39%) a legmagasabb.

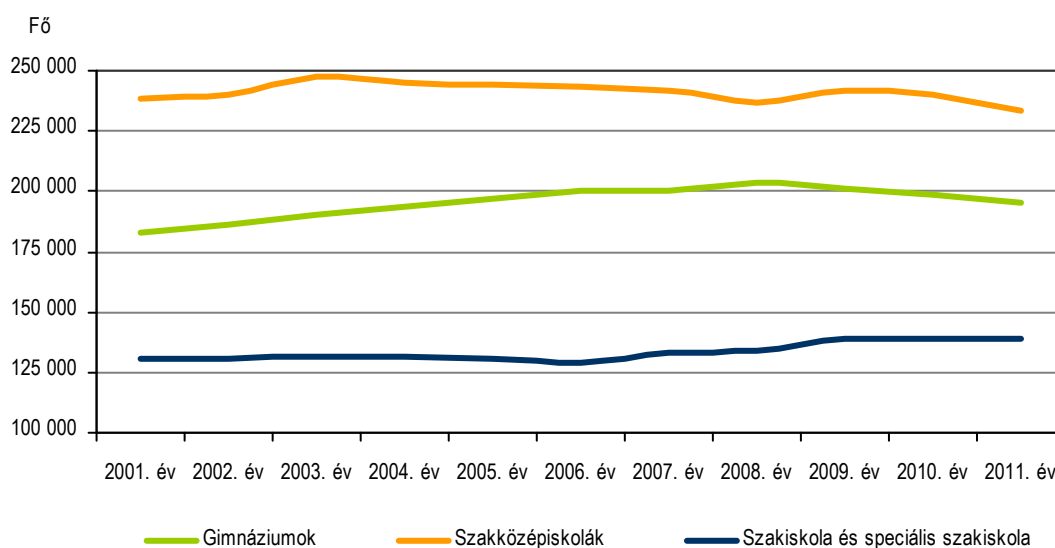
A **szakközépiskolákban** a 2003-ig tartó bővülést követően 2008-ig folyamatosan szűkült a létszám, majd a 2009. évi átmeneti növekedés után ismét visszaesés következett be, és a 2011/2012 évi létszám 2,3%-kal a tíz évvel korábbi alá csökkent. A szakközépiskolák általános képzésén 165 ezer fő, a szakképző évfolyamokon pedig 68 ezer diák tanult. A szakközépiskolák tanulói létszámának változása területileg lényegesen differenciáltabb volt, mint a

gimnáziumoké. Az iparosodott Győr-Moson-Sopron megyében, Pest megyében, továbbá a kevésbé fejlett megyék közül Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Békés és Csongrád megyékben az iskolatípus intézményeiben növekedett a tanulói létszám, a többi térségben 2–25%-kal csökkent.

A 2011/2012. oktatási évben mindkét érettségít nyújtó iskolatípusban kevesebben tanultak, mint a megelőző évben, a gimnáziumok nappali tagozatán 1,8, a szakközépiskolákban pedig 3,0%-kal. A tanulólétszám csökkenése 2011-ben a legtöbb megyében általános volt. A gimnazisták létszáma csak Pest, Nógrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben nőtt, a szakközépiskolai tanulóké pedig Budapesten és Baranya megyében.

28. ábra

Tanulói létszám a középfokú nappali oktatásban

A **szakiskolák, speciális szakiskolák** létszáma a vizsgált időszak második felében, (2006-tól) indult enyhe növekedést követően 2010-től lényegében stagnált. A 2011/2012. tanévben 139 ezer fő tanult e két iskolatípusban, 6,3%-kal több, mint 2001-ben. Csak két megyében, Békésben és Tolnában esett vissza a tanulói létszám, ugyanakkor az átlagost lényegesen meghaladó, 10% fölötti létszámbővülés történt Fejér, Bács-Kiskun, Nógrád, Somogy és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben. A középfokú intézményekben tanulók létszámából a szakiskolások aránya a fővárosban és Pest megyében a legalacsonyabb: 14, illetve 22%. Az átlagosnál nagyobb, 30%-ot meghaladó arányban tanulnak ugyanakkor szakiskolákban a diákok Somogy, Veszprém, Komárom-Esztergom, Tolna, Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben.

Az egyes intézménytípusok népszerűségét, keresettségét számtalan tényező befolyásolja. A konkrét iskola kiválasztásában a tanuló képességein, készségein kívül fontos lehet más egyebek mellett az intézmény helye, oktatási kínálata, felszereltsége, elérhetősége, kollégiumi ellátottsága, a választható idegen nyelvek és nem utolsósorban az, hogy a tanulmányok végeztével a megszerzett tudás, szakképesítés a munkaerőpiacon mennyire hasznosítható. A különböző társadalmi-gazdasági helyzetben lévő diákok, illetve szülők számára az egyes tényezők különböző súllyal esnek latba az iskola kiválasztásakor.

Az egyes intézménytípusokban tanuló **diákok összetételében** lévő különbségek egzakt módon a nemek szerinti összetételben, a hátrányos helyzetű tanulók, bejárók, kollégiumokban lakók arányának összehasonlításával ragadhatók meg.

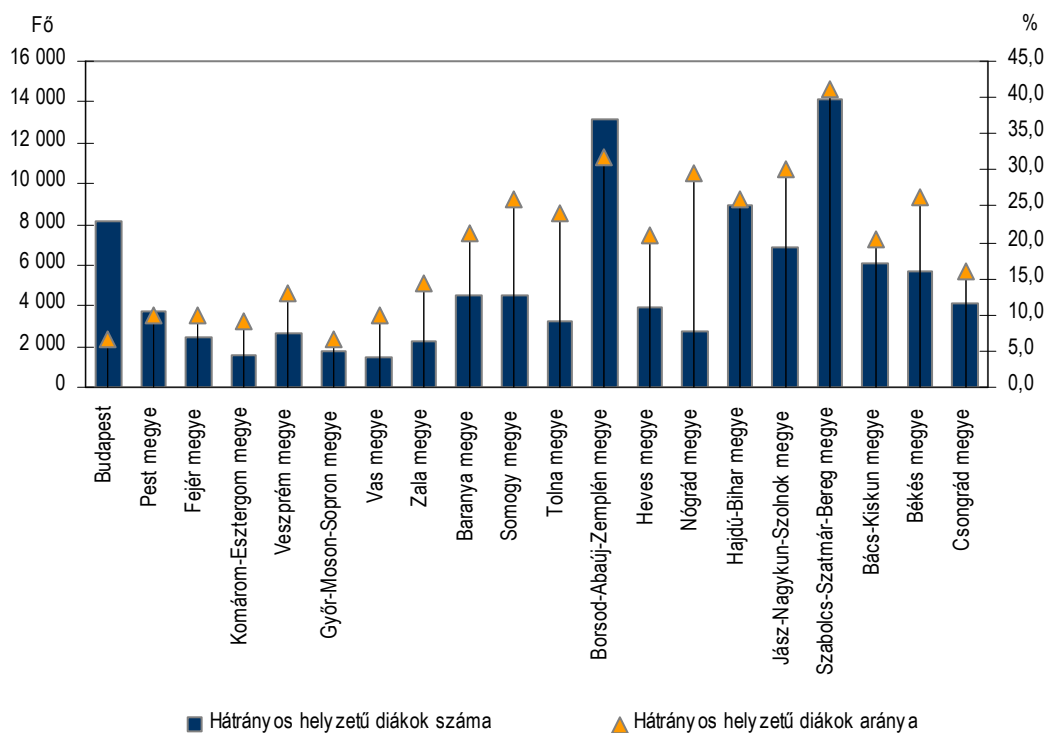
Középfokú oktatás főbb adatai iskolatípus szerint, 2011/2012

Megnevezés	Gimnázium	Szakközép-iskola	Szakiskola	Speciális szakiskola
Tanuló a nappali oktatásban	195 169	233 122	129 440	9 720
Ebből: hátrányos helyzetű tanuló	20 126	38 101	40 399	3 322
ebből:				
halmozottan hátrányos helyzetű tanuló	3 216	6 507	13 289	1 414
9. évfolyamos	40 819	42 255	35 507	2 637
nő, %	57,7	48,3	36,6	40,4
kollégiumban lakó, %	8,7	9,1	6,9	19,5
Osztályterem	7 552	8 274	4 161	733
Pedagógus	18 186	19 119	9 035	1 538
Ebből: nő, %	71,2	65,3	50,7	71,5
Osztály (nappali oktatásban)	6 867	8 997	5 313	852
Egy osztályra jutó tanuló	28,4	25,9	24,4	11,4
Felnőttoktatásban tanuló	41 538	32 666	10 383	13

A diákok **nemek** szerinti összetétele évek óta bizonyos állandóságot mutat, és megynként sem változott jelentősen. Összességében a középfokon tanuló nappali tagozatos diákok között 10 év alatt kismértékben csökkent a nők aránya. A gimnáziumokban hagyományosan a lányok vannak többen, a diákok 58%-át teszik ki. A szakközépiszkolákban a legkiegyenlítettőbb a nemek szerinti arány; itt a diákok 48%-a nő. A szakiskolákban, speciális szakiskolákban a legnagyobb a nemek szerinti aszimmetria, a nők aránya mindössze 37–40%.

A **hátrányos helyzetű** és ezen belül a halmozottan hátrányos helyzetű diákok száma minden középfokú iskolatípusban nőtt. 2011-ben 102 ezer nappali tagozatos diák számított hátrányos helyzetűnek, közülük 24 ezren halmozottan hátrányos helyzetűek voltak. Előbbiek száma 32, utóbbiaké 22%-kal volt több, mint 2008-ban. A hátrányos helyzetű tanulók 40%-a szakiskolában, 37%-a szakközépiszkolában, 20%-a gimnáziumban, 3,3%-a speciális szakiskolában tanult. A tanulólétszámhoz viszonyított arányuk a szakiskolákban, speciális szakiskolákban és a szakközépiszkolákban a legmagasabb, előbbiekben minden harmadik, utóbbiakban minden hatodik diák hátrányos helyzetű. A gimnáziumokban tanulók között kisebb arányban vannak a kedvezőtlen háttérrel rendelkező diákok, minden tizedik gimnazista tartozott 2011-ben ebbe a körbe. Összességében a középfokú oktatásban tanulók 18%-a volt hátrányos helyzetű. Területi metszetben a tanulók helyzetében megjelenő különbségek igen szembeötlőek. A hátrányos helyzetű diákok 13, illetve 14%-a Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye intézményeiben tanul, így e két megyében a diákok 32, illetve 41%-át adták.

Hátrányos helyzetű tanulók a középfokú oktatásban, nappali tagozaton, 2011/2012

A hátrányos helyzetű diákok aránya az állami intézményekben a legmagasabb, mintegy 20%. Az egyházi fenntartóknál a tanulók 14, az alapítványi és egyéb fenntartók intézményei diákjainak pedig 10%-a hátrányos helyzetű.

A középfokú intézmények egyenlőtlen területi elhelyezkedéséből adódóan a középiskolás tanulók jelentős része más településről jár be naponta az iskolába. 2011-ben 178 410-en voltak a **más településről bejárók**, 23%-kal többen, mint 2001-ben. Tíz év alatt Komárom-Esztergom kivételével minden megyében növekedett a számuk. Az intézményhálózat sűrűsége, az oktatási kínálat különbözősége, valamint az eltérő közlekedési lehetőségek miatt a középiskolások számához viszonyított arányuk elég széles intervallumban, 32–57% között mozog, átlagosan a nappali tagozatos diákok 42%-át teszik ki a bejárók. A fővárosban, Csongrád, Hajdú-Bihar, Baranya, Bács-Kiskun, Békés és Jász-Nagykun-Szolnok megyében az átlagnál alacsonyabb az arányuk, ezzel szemben Nógrád, Pest, Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén, Fejér és Komárom-Esztergom megyékben a diákok felét, vagy annál is nagyobb hányadát adják.

A feladatellátási helyektől távol lakó diákok számára legtöbb városban a **kollégiumi** elhelyezés lehetősége is adott, ezzel azonban tendenciájában mind kevesebben élnek, bár a férőhelyek kihasználtsága ezt lehetővé tenné. 2011-ben 38,2 ezer nappali tagozatos középiskolai és 10,8 ezer szakiskolai, speciális szakiskolai tanuló lakott kollégiumban.

A középiskolások 9%-a volt kollégista, a gimnazisták valamivel alacsonyabb (8,7%), a szakközépiskolákban tanulók kissé nagyobb (9,1%) arányban. A kollégiumokat igénybe vevők aránya Heves, Somogy, Békés, és Veszprém megyékben a legmagasabb (13–17%), a legkisebb pedig a fővárosban, Pest, Nógrád, Komárom-Esztergom és Fejér, valamint Zala megyékben. A szakiskolákban, speciális szakiskolákban tanulóknak is átlagosan 8%-a lakott kollégiumban, ennél magasabb hányaduk (10–14%-uk) Békés, Somogy, Bács-Kiskun, Nógrád, Csongrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben.

A különböző oktatási programokban résztvevő diákok eltérő összetétele tükröződik a tanulmányi előmenetelben is. A tanévvégi létszámból a **tovább nem lépő** tanulók aránya a szakiskolákban a legmagasabb, a diákok 17%-át érinti. A speciális szakiskolákban összességében ennél valamivel kedvezőbb a helyzet, a tovább nem lépők aránya 12%, amiben

minden bizonnyal szerepet játszanak az oktatási programban alkalmazott rugalmasabb pedagógiai módszerek, kisebb létszámú tanulócsoporthoz, speciálisan képzett pedagógusok is. A szakközépiskolákban tanulók között 7,7, a gimnazisták között mindössze 2,0% a lemorzsolódás.

23. tábla

A tanulás eredményessége a középfokú nappali oktatásban, 2011

Megnevezés	Feladatellátási hely típusa			
	szakiskola	speciális szakiskola	gimnázium	szakközépiskola
Tanévvégi létszám	117 928	9 436	196 030	223 943
Továbblépők száma	97 922	8 309	192 076	206 770
Tovább nem lépők száma	20 006	1 127	3 954	17 173
aránya	17,0	11,9	2,0	7,7
Eredménytelen javítóvizsgát tett, fő	9 390	222	2 853	12 636
Eredménytelen javítóvizsgát tettek, a tovább nem lépők százalékában	46,9	19,7	72,2	73,6

Megyéenként nagyok a különbségek a tovább nem lépők arányában az egyes középfokú iskolatípusokon belül is. Észak-Alföld és Észak-Magyarország megyéiben lényegében valamennyi középfokú programban a szakközépiskoláit kivéve, az átlagosnál magasabb tovább nem lépő arányokkal találkozunk, Közép- és Dél-Dunántúl megyéiben pedig a szakközépiskolások között magas a követelményeket teljesíteni nem tudó diákok aránya. A gimnáziumokban tanulók közül a fővárosban, Baranya és Békés megyében magas a tovább nem lépők aránya.

A színvonalas **nyelvoktatás**, a diákok használható nyelvtudáshoz segítése egyre fontosabb a középfokú oktatásban. Különösen a továbbtanulásra felkészítő iskoláktól, főként gimnáziumoktól várják el, hogy eljuttassák a diákokat a felvételinél többletpontokat érő nyelvvizsgáig, de egyre több az olyan szakképesítés is, amelynél a szakmai vizsgakövetelmény része a nyelvtudás legalább alapszintű ismerete.

24. tábla

A középfokú nappali és felnőttoktatásban idegen nyelvet tanulók* 2011/2012

Megnevezés	Angol	Német	Francia	Olasz	Orosz	Spanyol	Latin	Egyéb	Összesen
Nyelvet tanulók száma									
Szakiskola	55 626	46 210	483	161	110	–	54	689	103 333
Gimnázium	200 722	118 756	20 282	15 025	2 834	10 207	9 230	2 325	379 381
Szakközépiskola	163 757	70 701	2 502	1 460	834	855	577	518	241 204
Nyelvet tanulók aránya									
Szakiskola	53,8	44,7	0,5	0,2	0,1	–	0,1	0,7	100,0
Gimnázium	52,9	31,3	5,3	4,0	0,7	2,7	2,4	0,6	100,0
Szakközépiskola	67,9	29,3	1,0	0,6	0,3	0,4	0,2	0,2	100,0

* Egy tanuló annyiszor szerepel, ahány nyelvet tanul. Nemzetiségnyelv-oktatással együtt.

A legtöbbször által tanult idegen nyelv minden iskolatípusban az angol. A nyelvet tanulók több mint fele – a szakközépiskolákban csaknem héttizede – tanulja ezt a nyelvet. A német nyelvet választó tanulók száma az utóbbi években mérséklődött, különösen a szakközépiskolások körében, mindemellett a nyelvet tanulók 29–45%-a választja ezt. A gimnáziumokban nyelvet tanulók 4–5%-a az olaszt és a franciát, 2–3%-a a latint és a spanyolt tanulja. Az iskolák területi elhelyezkedése, a térségnek az országhatárhoz való közelsége, a lakosság nemzetiségek szerinti összetétele, a releváns munkaerőpiac külföldi szereplőinek nyelvtudás iránti igénye is

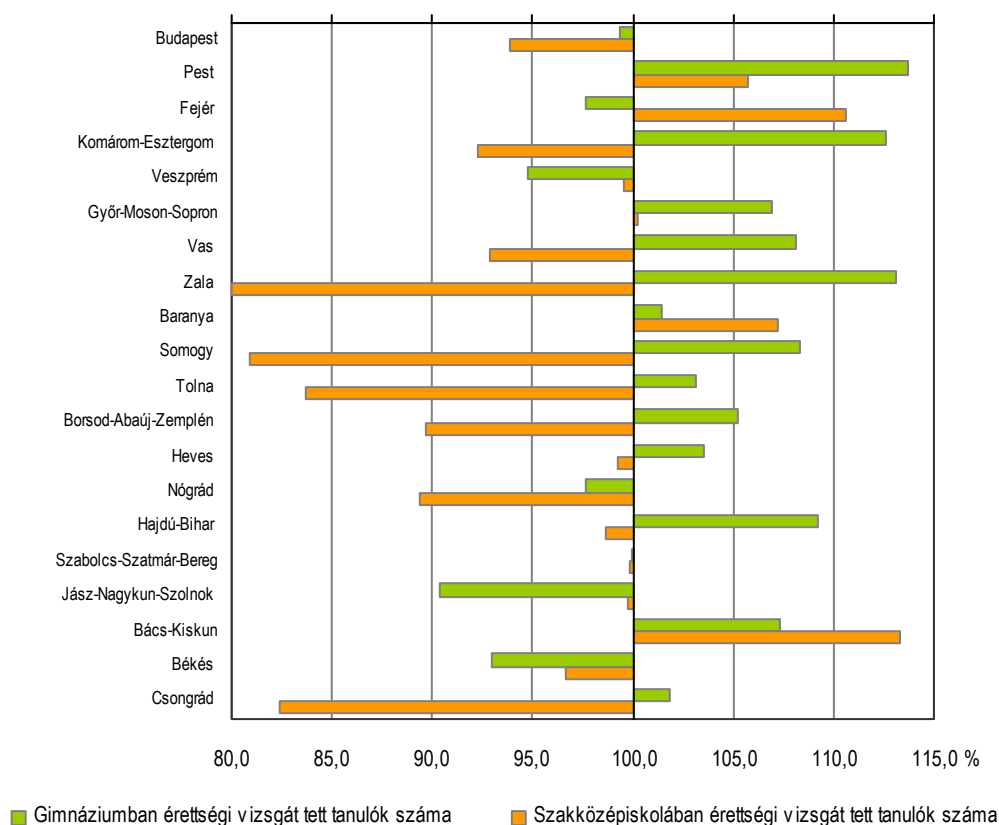
befolyásolja a diákok nyelvtanulását. Az átlagos nyelvtanulási arányoktól eltérően például a Dunántúlon – Fejér megyét kivéve – a szakiskolákban tanulók döntő többsége németet tanul. Győr-Moson-Sopron és Vas megye szakközépiskoláiban is többen tanulnak németet mint angolt, de Baranya, Somogy, Tolna megyében is az átlagosnál lényegesen többen választják ezt a nyelvet. A gimnazisták körében is érezhető e területeken a német nyelv átlagosnál nagyobb presztízse, de ebben az iskolatípusban az angol minden megyében preferáltabb a németnél.

Végzettek

2011-ben a nappali oktatásban a 2001. évinél 8,5%-kal több, 76,4 ezer diák tett sikeres **érettségi** vizsgát. Az érettségizettek 51%-a gimnáziumban végzett. Ebben az oktatási programban az elmúlt évtizedben minden évben több volt a kibocsájtott tanulók száma a 2001. évinél, a másik érettségit adó középfokú iskolatípusban, a szakközépiskolákban ugyanakkor hullámzóan alakult a létszám és néhány évben a 2001. évit sem érte el. 2005-től a kedvezőtlen demográfiai folyamatok hatására a középiskolákban mind kevesebben kezdték meg tanulmányaikat.

30. ábra

Sikeres érettségi vizsgát tett tanulók száma a nappali oktatásban, 2011
(2005=100,0)

A 2005–2011 közötti időtávot tekintve a gimnáziumban sikeres érettségi vizsgát tett tanulók száma a nappali oktatásban 2,6%-kal nőtt, a szakközépiskolákban érettségizetteké 4,1%-kal mérséklődött, ami összességében valamivel kevesebb mint 1%-os csökkenést eredményezett. A megyék többségében – eltérő dinamikával – ugyanez a tendencia érvényesült 2005-től.

Az átlagostól eltérően Pest, Győr-Moson-Sopron, Baranya és Bács-Kiskun megyében mindkét iskolatípusban növekedett az érettségizettek száma, Budapesten, Veszprém, Nógrád, Jász-Nagykun-Szolnok és Békés megyékben pedig mindkét iskolatípusban mérséklődött.

2011-ben a szakiskolákban és szakközépiskolákban a nappali tanulók közül 48,3 ezren szereztek **szakképesítést**, 54%-uk szakközépiskolában. Számuk a 2005. évihez képest összességében 10%-kal csökkent, ezen belül a szakközépiskolásoké 2,8, a szakiskolásoké, speciális szakiskolásoké pedig 17%-kal. A megelőző év kimeneti számaival összevetve azonban megállapíthatjuk, hogy a vizsgát tett szakiskolások száma lényegében stagnált, a szakközépiskolásoké ellenben 12%-kal, mintegy 2800 fővel növekedett.

A tanulók szakmai képzés szerinti összetétele

A 2011/2012. tanévben a közoktatási intézményekben 494 szakmát oktattak. Szakiskolákban 212, speciális szakiskolákban 67, szakközépiskolákban 328 szakmában szerezhettek ismereteket a tanulók.

A középfokú intézmények szakképző évfolyamain 160 ezer diák tanult nappali képzésben. Képzési területük megoszlása szerint legtöbben a műszaki tudományokhoz, a szolgáltatásokhoz illetve a gazdaság és irányításhoz köthető területeken tanultak.

25. tábla

Középfokú szakképzésben tanulók és végzetek száma a nappali oktatásban képzési terület szerint, 2011

Képzési terület	Tanulók		Sikeres szakmai vizsgát tett tanulók	
	száma	aránya, %	száma	aránya, %
Tanárképzés, oktatástudomány	326	0,2	124	0,3
Művészetek	13 284	8,3	2 829	5,9
Társadalomtudományok	411	0,3	90	0,2
Gazdaság és irányítás	28 077	17,5	10 270	21,3
Természettudományok	43	0,0	17	0,0
Informatika	6 491	4,1	2 581	5,3
Műszaki tudományok	57 314	35,8	17 036	35,3
Mezőgazdaság	5 517	3,4	1 770	3,7
Egészségügy, szociális gondoskodás	8 027	5,0	1 988	4,1
Szolgáltatás	40 577	25,4	11 611	24,0
Összesen	160 067	100,0	48 316	100,0

Az OKJ szerint megkülönböztetett 21 szakmacsoport közül legtöbben a vendéglátás, idegenforgalom (27 935 fő), a kereskedelem, marketing, üzleti adminisztráció (18 866 fő), a gépészet (16 736 fő), az építészet (12 521 fő) a művészet, közművelődés, kommunikáció (12 472 fő) területén folytatták tanulmányaikat. A szakmai vizsgát tett diákok szakmacsoportok szerinti aránya a képzésben részt vevőkhöz hasonló.

Középfokú szakképzésben tanulók és végzettek OKJ-szakmacsoportok szerint, 2011

OKJ-szakmacsoport	Tanulók		Sikeres szakmai vizsgát tett tanulók	
	száma	aránya, %	száma	aránya, %
Egészségügy	5 519	3,4	1 325	2,7
Egyéb szolgáltatások	8 478	5,3	2 687	5,6
Elektrotechnika-elektronika	5 453	3,4	1 784	3,7
Élelmiszeripar	4 698	2,9	1 335	2,8
Építészet	12 521	7,8	2 906	6,0
Faipar	5 362	3,3	1 542	3,2
Gépészet	16 736	10,5	4 450	9,2
Informatika (szoftver)	7 431	4,6	2 911	6,0
Kereskedelem, marketing, üzleti adminisztráció	18 866	11,8	7 479	15,5
Könnyűipar	2 839	1,8	755	1,6
Környezetvédelem-vízgazdálkodás	758	0,5	505	1,0
Közgazdaság	5 621	3,5	1 967	4,1
Közlekedés	8 497	5,3	3 818	7,9
Mezőgazdaság	7 326	4,6	2 318	4,8
Művészet, közművelődés, kommunikáció	12 472	7,8	2 431	5,0
Nyomdaipar	331	0,2	114	0,2
Oktatás	1 991	1,2	899	1,9
Szociális szolgáltatások	2 386	1,5	606	1,3
Ügyvitel	4 232	2,6	1 349	2,8
Vegyipar	615	0,4	257	0,5
Vendéglátás-idegenforgalom	27 935	17,5	6 878	14,2
Összesen	160 067	100,0	48 316	100,0

A szakmai képzés regionális szükségleteit, a beiskolázási arányszámokat – más egyéb fontos feladatuk mellett – a regionális fejlesztési bizottságok határozzák meg, amelyekben az iskolafenntartók, az oktatási és a gazdasági szféra képviselői egyaránt helyet kaptak. A cél a munkaerő-piaci igényeket lehetőleg legjobban kielégítő szakképzési szerkezet kialakítása. Mindazonáltal a szakképzés intézményi háttere, infrastruktúrája, a rendelkezésre álló oktatói háttér nem minden esetben képes követni a munkaerő-piaci igények változását.

Az egyes térségek szakképzési struktúrája többé-kevésbé a gazdaság ágazati struktúrájához illeszkedik, illetve a korábbi években kialakult szerkezetet követi. A kereskedelem, marketing és a vendéglátás együttesen valamennyi megyében a legtöbbek által tanult szakterület volt, a vizsgázók legnagyobb hányada is e két szakmából került ki 2011-ben. Különösen nagy arányban iskoláztak be e két területre azokban a megyékben, ahol az idegenforgalom szerepe a foglalkoztatásban meghatározó volt. Az iparhoz köthető szakmákban leginkább a dunántúli megyékben és Észak-Magyarországon volt magas a beiskolázottak és vizsgázók aránya. Az építészet szakmacsoportban Pest, Tolna és a kevésbé fejlett Szabolcs-Szatmár-Bereg, Nógrád, Békés, Csongrád megyében tanultak viszonylag többen. A mezőgazdasági képzések Dél-Dunántúl megyéiben és az alföldi megyékben voltak a legelterjedtebbek.

Felsőoktatás

A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény célja a felsőoktatás színvonalának emeléséhez, a versenyképes tudás átadásához és megszerzéséhez szükséges feltételrendszer megteremtése, a nemzeti felsőoktatási intézményrendszer működésének biztosítása

Az elmúlt két évtizedben a felsőoktatás jelentős változáson esett át. Ennek legfontosabb elemei: a hallgatói létszám 2000-es évek közepéig tartó expanziója, a képzési helyek bővülését követően az elmúlt évtized elején lezajló intézményi integráció, valamint 2006-tól a bolognai (többszintű) képzésre történő átállás.

A bolognai rendszer szerint a felsőoktatás egymásra épülő, felsőfokú végzettségi szintet biztosító képzési ciklusai az alapképzés, a mesterképzés és a doktori képzés. Az alap- és mesterképzést osztott képzésként, lehet megszerezni, kivételt képeznek az olyan nem bontható, osztatlan képzések, mint a jogász, az orvosi, a fogorvosi és a gyógyszerész szakok. A felsőoktatás keretében szakirányú továbbképzés, valamint – felsőfokú végzettséget nem biztosító képzésként – felsőoktatási szakképzés is szervezhető.

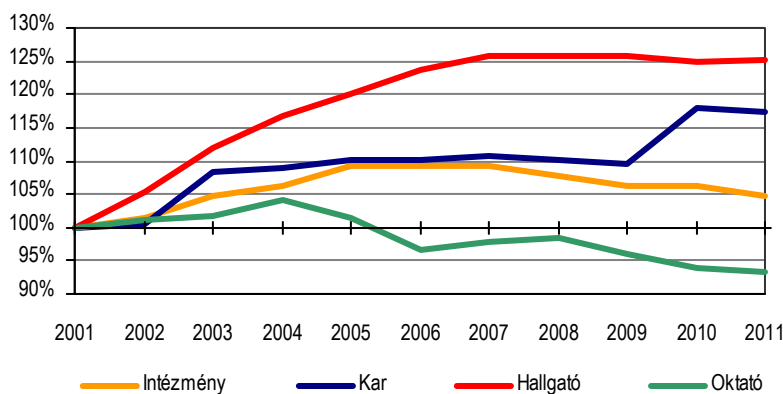
A fejezetben a munkaerőpiacra tanulmányaik befejezése után kilépő nappali tagozatos felsőfokú képzésben résztvevő hallgatókra helyeztük a hangsúlyt.

Intézményi háttér

A rendszerváltást követően a **felsőoktatási intézményrendszer** jelentősen átalakult, a fenntartók köre és az intézmények száma is bővült. Az állami intézmények mellett egyre nagyobb számban jelentek meg egyházi, illetve a magánszemélyek által fenntartottak. Ezzel párhuzamosan az intézményrendszer jelentősen elaprózódott. Ezen változtatott a 2000 januárjától hatályba lépett törvény,¹² amely a felsőoktatási intézményhálózat átalakítását, az egy városban működő intézmények integrálását rendelte el, ezáltal az intézmények száma a 2000/2001. tanévre 89-ről 62-re csökkent. Magyarországon a 2011/2012. tanévben 68 felsőoktatási intézmény működött. Számuk az ezredfordulón bekövetkezett csökkenés után 2005-ig gyarapodott, jelenlegi körük a 2005 és 2007 közötti időszakot jellemző stagnálás, majd kisebb visszaesés nyomán alakult ki. A karok száma hasonlóképpen alakult, ám a növekedés mértéke nagyobb volt: a 2001. évi 156 karról 2011-re 183 karra változott. Különösen jelentős bővülés az utóbbi években történt, az állami egyetemi karok számának nagymértékű emelkedése miatt. A karok csökkenő intézményszám mellett bekövetkezett bővülése jelzi, hogy az intézményrendszer ismét elindult a szétaprózódás felé.

31. ábra

Az intézmények, a karok, a nappali tagozatos hallgatók és az oktatók számának alakulása, 2001=100%

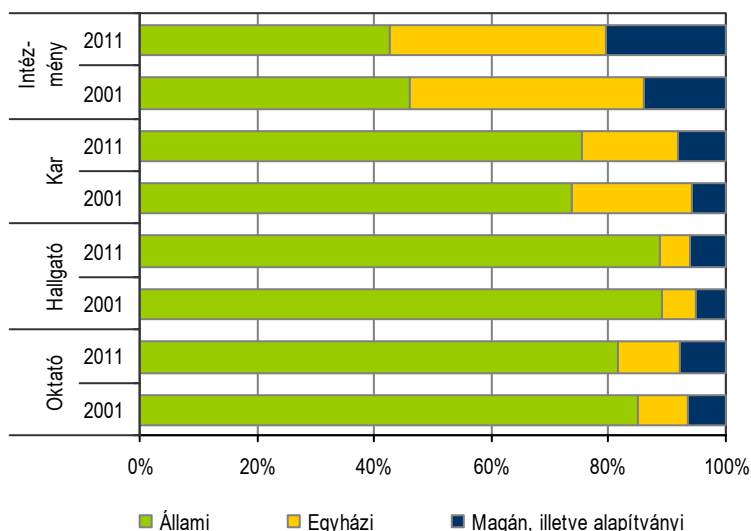

¹² 1999. évi LII. törvény a felsőoktatási intézményhálózat átalakításáról, továbbá a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény módosításáról.

Az intézményi átalakulásokat kevésbé követte a hallgatók és az oktatók számának változása. 2011-ben a nappali tagozaton felsőfokú képzésben résztvevők száma mintegy 242 ezer fő volt, egynegyedével több a 2001. évinél. A hallgatói létszám 2008-ig tartó jelentős és folyamatos emelkedését, a következő években lényegében stagnálás váltotta fel. Az oktatók száma tíz év alatt jelentősen ingadozott, a vizsgált időszakban összességében 7%-kal (megközelítőleg 1500 fővel) csökkent. Az intézmények egyre bővülő hallgatói létszáma növelte a csökkenő oktatói gárda leterheltségét. 2011-ben egy oktatóra 11 nappali tagozatos hallgató jutott, 3-mal több, mint az évtized elején.

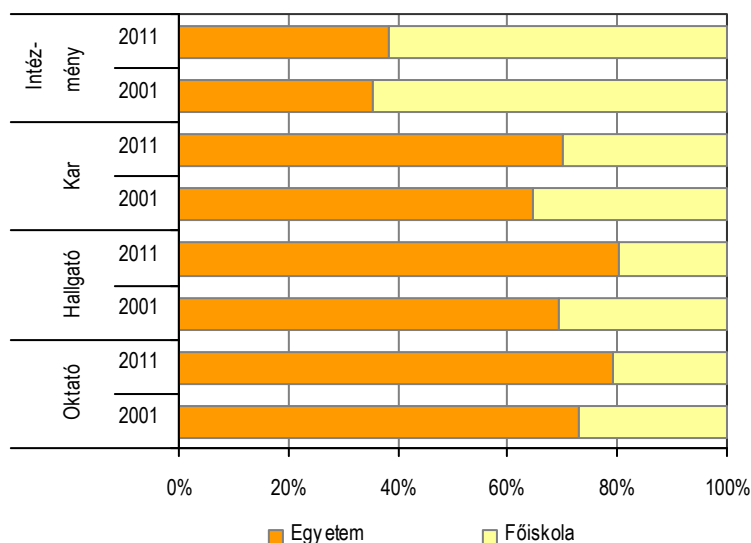
32. ábra

Az intézmények, a karok, a nappali tagozatos hallgatók és az oktatók megoszlása fenntartók szerint

Az intézmények **fenntartó** szerinti megoszlása is módosult az évek során. A vizsgált tíz év alatt az állami és az egyházi intézmények száma alig változott (2011-ben 29 állami és 25 egyházi intézmény volt, míg 2001-ben 30 állami és 26 egyházi), a karok száma viszont az előbbi fenntartónál jelentősen megnőtt, míg az utóbbinál nem változott lényegesen. A magán-, illetve alapítványi intézmények száma 9-ről 14-re, a karok száma 9-ről 15-re emelkedett. Az állami intézmények növekvő súlyát igazán a hallgatói létszám alakulása mutatja. Az állami fenntartású főiskolák és egyetemek nappali tagozatos hallgatóinak száma és aránya a bolognai rendszerre való átállástól kezdve folyamatosan nőtt, 2011-ben már a diákok 89%-át képezték, a többi fenntartó a maradék hallgatón megközelítőleg fele-fele arányban osztozott. Az állami intézményekben a tanulói létszám gyarapodásához az oktatók számának és arányának csökkenése társult, a többi fenntartónál viszont kismértékben bővült az oktatók köre. Egy oktatóra az állami intézményekben 2011-ben 12 hallgató jutott, 3-mal több, mint az évtized elején. Hasonló mértékű növekedésről beszélhetünk a magán-, illetve alapítványi intézmények esetében is, az egyházi intézményeknél viszont kismértékben csökkent az arányszám a két időpont között.

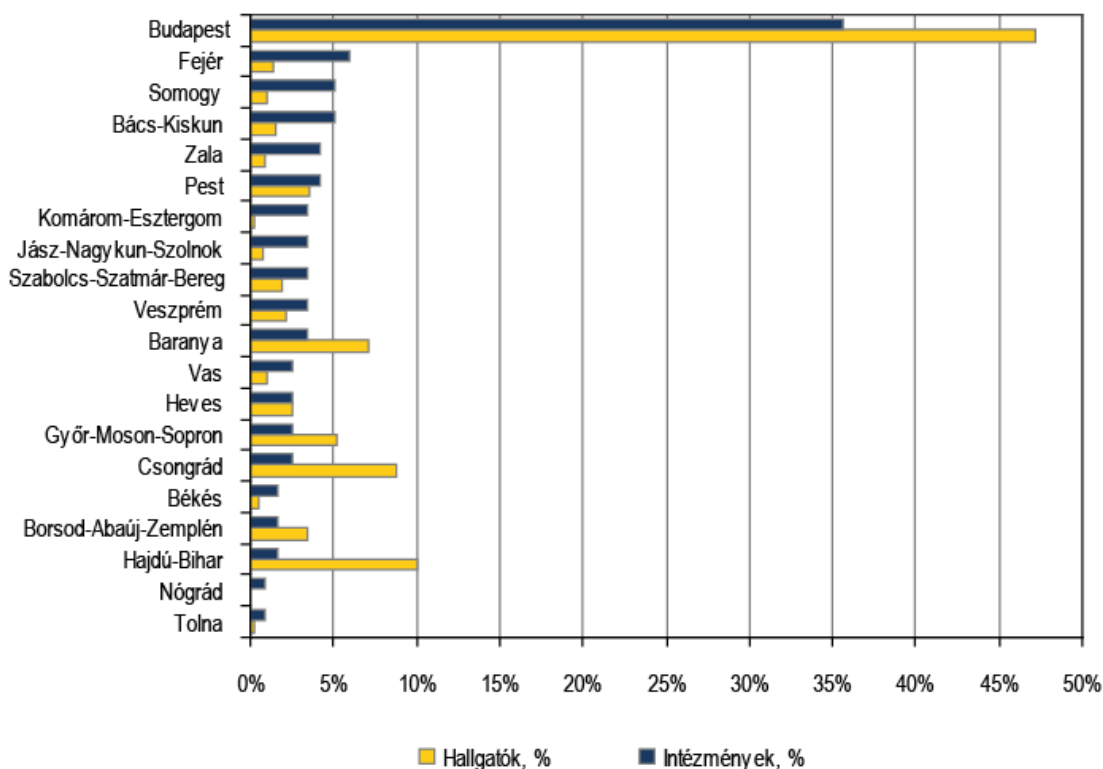
Az intézmények, a karok, a nappali tagozatos hallgatók és az oktatók megoszlása az intézmény jellege szerint

Az intézmények **jellegét** tekintve 2001 óta tovább nőtt az egyetemi képzés szerepe. Az évtized folyamán az egyetemi intézmények és az általuk működtetett karok száma is gyarapodott, miközben a főiskolai intézményrendszer nem változott. Az állami szerepvállalás csökkent az utóbbi években, de az egyetemek esetében még mindig meghatározó (73%), míg a főiskolai képzést főként egyházi és az alapítványi fenntartók működtetik. Bár 2011-ben másfélszer annyi főiskola működött az országban, mint egyetem, a főiskolák által szervezett képzéseken a nappali tagozatos hallgatók alig egyötöde vett részt, az egyetemeken szervezett képzéseket választók aránya több mint 10 százalékponttal emelkedett a vizsgált időszakban. Az egyetemi oktatók száma 2001 óta alig változott, a főiskolán tanítóké több mint 27%-kal csökkent. E folyamatok azt eredményezték, hogy az egy oktatóra jutó tanulók száma az egyetemeken folyamatosan nőtt (2001. évi 8-ról 12-re), és így már több tanuló jutott egy oktatóra, mint a főiskolákban, holott az évtized első felében éppen az ellenkezője volt jellemző.

A megyék versenyképessége szempontjából igen fontos a felsőfokú képzés indítása. E tekintetben jól mutatja a főváros túlsúlyát, hogy 2011-ben az ország 68 felsőfokú képzést biztosító intézményéből 36-nak Budapesten volt a székhelye, miközben Nógrád, Tolna, Vas, Békés és Zala megye nem rendelkezett megyei székhelyű intézménnyel. Az intézmények **képzési hely szerinti elhelyezkedését** tekintve jóval árnyaltabb a kép. A 68 egyetem, illetve főiskola összesen 118 képzési helyen nyújtott tanulási lehetőséget, ebből hét külföldön (Csíkszereda, Székelyudvarhely, Kolozsvár, Nagyvárad, Marosvásárhely, Beregszász) volt. A fővárosi dominancia (a képzési helyek több mint egyharmadával) e szerint is megmutatkozik. Budapestet Fejér, Bács-Kiskun és Somogy megye követi a működő intézmények számát illetően, Nógrád és Tolna megye (egy-egy működő intézménnyel) ugyanakkor gyengén ellátott.

A nappali tagozatos hallgatók és az intézmények megyénkénti megoszlása, 2011
(képzési hely szerint)

A nappali tagozatos hallgatók számában még inkább megnyilvánul a Budapest-központúság, 2011-ben majdnem minden második hallgató itt tanult. A hallgatói koncentráció növekedése a fővárosban volt a legnagyobb, 4,1 százalékpont, ezt követte Hajdú-Bihar megye 2,4 százalékpontos bővüléssel. 2011-ben a nappali tagozatos hallgatók 10%-át Hajdú-Bihar megyében képezték, annak ellenére, hogy a térség a működő intézmények mindössze 2%-ával rendelkezett. E két mutató közötti nagyobb eltérés elmondható más, nagy egyetemi várossal rendelkező megyéről is (Csongrád, Baranya), az említett térségekben csekély számú intézményhez szintén nagyszámú hallgatószám párosul. Ugyanakkor a sok, ám kisebb intézménnyel rendelkező Bács-Kiskun, Somogy és Fejér megyében a hallgatói létszám jóval kisebb része összpontosult.

Jelentkezők és felvettek¹³

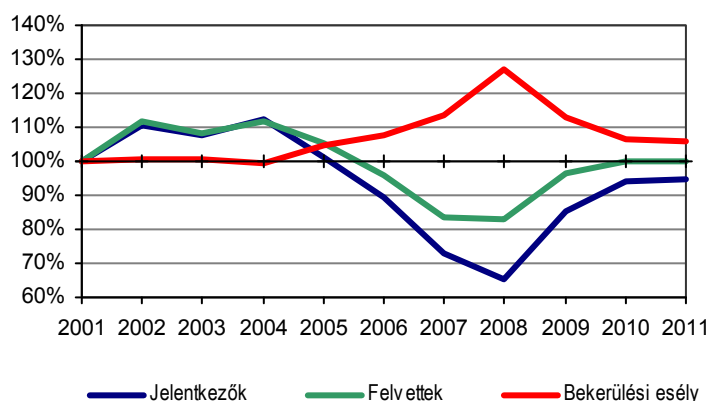
Magyarországon a tavaszi, normál felvételi eljárást¹⁴ alapul véve a vizsgált tíz évben 97 ezer és 167 ezer fő között változott a felsőoktatásba (első helyen) **jelentkezők** száma az összes képzési szintet, munkarendet és finanszírozási formát figyelembe véve. 2001-ben 149 ezren, 2011-ben 141 ezren jelentkeztek felsőoktatási intézményekbe, a két időpont között jelentős volt az ingadozás. A jelentkezők létszáma 2004 után csökkenni kezdett, 2008-ban érte el a legalacsonyabb szintet a vizsgált tíz év alatt, majd ismét nőtt. Ezt a tendenciát a demográfiai okok mellett az oktatási rendszerben bekövetkezett változások magyarázzák.

A **felvettek** számának alakulása jól követte a jelentkezők létszámának módosulását. 2001-ben és 2011-ben is mintegy 98 ezren nyertek felvételt felsőfokú képzésre. 2008-ra azonban a felvettek létszáma nem csökkent olyan mértékben, mint a jelentkezőké, így ekkor lehetett a legkönnyebben bejutni felsőoktatási intézményekbe.

¹³ Adatok forrása: az Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. tulajdonában lévő www.felvi.hu portál.

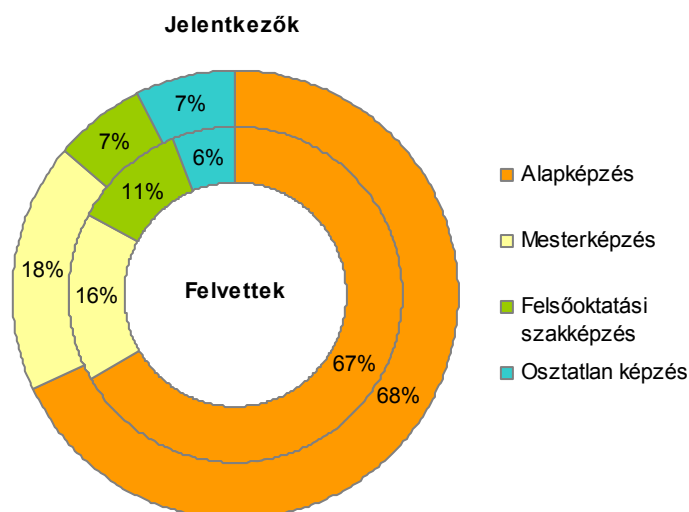
¹⁴ A keresztféléves és pótfelvételis jelentkezőket és felvetteket kihagytuk a számításokból.

A jelentkezők és a felvettak számának valamint a bekerülési esélyének változása, 2001=100%

Jelentősen módosult a jelentkezők és felvettak **képzési szint** szerinti összetétele, bár az összehasonlíthatóság a képzési szerkezetben bekövetkezett változások korlátozottá teszik.

A jelentkezők és felvettak megoszlása képzési szintenként, 2011

A jelentkezők többsége mindvégig valamilyen alapképzésen kívánta megkezdeni felsőfokú tanulmányait, 2011-ben 68%-uk jelentkezett erre képzési szintre. A mesterképzésre jelentkezők aránya a többciklusú képzési rendszer kiteljesedésével 2007 óta folyamatosan növekedett. A felsőoktatási szakképzés is egyre népszerűbbé vált, 2011-ben már a jelentkezők 7%-a valamilyen szakképzésen kívánt részt venni, a felvételt nyert hallgatóknak pedig 11%-a tartozott ebbe a körbe. Ez a többlet egyedül e képzési szintnél keletkezett, vagyis a bekerülési esély mindvégig itt volt a legnagyobb, az osztatlan képzés terén pedig a legkisebb.

A **tagozat** szerinti megoszlás is változott az évek során. A nappali tagozat egyre meghatározóbbá vált, 2011-ben már a jelentkezők 72%-a ilyen képzésen kívánt részt venni, míg 2001-ben csak az 58%-uk. Ezzel párhuzamosan a többi tagozat népszerűsége csökkent; a levelező tagozatra jelentkezők aránya 31%-ról 27%-ra, a távoktatásra jelentkezőké 8%-ról 1%-ra, az esti tagozatra jelentkezőké 3%-ról 1%-ra. Az évtized második felében nappali tagozatos képzésre való bekerülési esély nagyobb volt, mint a 2000-es évek elején, amiben a jelentkezők számának erre az időszakra tehető jelentősen csökkenése valamint a bolognai rendszer bevezetése is közrejátszott.

Államilag támogatott képzésre 2011-ben a tanulni vágyók 87%-a jelentkezett, arányuk 18 százalékponttal nőtt 2001-hez képest. Ezzel párhuzamosan az államilag támogatott képzésre felvételt nyert hallgatók aránya is nőtt, 2011-ben már a felvett hallgatók kétharmada, míg 2001-ben a fele tartozott ebbe a körbe. Mindez úgy tudott megvalósulni, hogy az utóbbi években az államilag támogatott képzésre való bekerülés esélye csökkent.

A 2011 szeptemberében induló képzések közül az összes tagozatot, finanszírozási formát figyelembe véve az alap- és osztatlan képzés tekintetében a legtöbben a gazdálkodási és menedzsment szakot jelölték be első helyen, kevés (20 fő alatti) volt a jelentkezők száma az üvegtervezés, a romológia, a mezőgazdasági szakoktató, és a plasztikai ábrázolás szakokon.

27. tábla

Az első öt szak az első helyen jelentkezők száma, a felvettek száma és a bekerülés esélye szerint, a 2011 szeptemberében induló alap- és osztatlan képzések alapján

	Szak	Jelentkezők száma		Szak	Felvettek száma		Szak	Bekerülési esély, %
1.	Gazdálkodási és menedzsment	5 987	1.	Mérnökinformatikus	2 633	1.	Környezettan	122
2.	Jogász	4 585	2.	Gazdálkodási és menedzsment	2 372	2.	Kémia	106
3.	Turizmus-vendéglátás	4 555	3.	Turizmus-vendéglátás	2 042	3.	Biológia	99
4.	Pénzügy és számvitel	3 629	4.	Gépészmérnöki	1 949	4.	Biomérnöki	97
5.	Gépészmérnöki	3 614	5.	Jogász	1 889	5.	Fizika	94

A természettudományi szakokra jelentkezőknek volt a legnagyobb esélye a bekerülésre, ugyanakkor a mérnök szakokra (könnyűipari mérnöki, biomérnöki, anyagmérnöki) jelentkezők is nagy arányban felvételt nyertek. A különböző művészeti képzésekre való bejutás volt a legnehezebb, ugyanis a lista végén olyan szakokat találhatunk, mint például a filmdramaturg, a mozgókép, vagy a színművész. A legtöbb államilag támogatott felvett hallgató a különböző mérnök szakokhoz (mérnökinformatikus, gépészmérnöki, villamosmérnöki) tartozott.

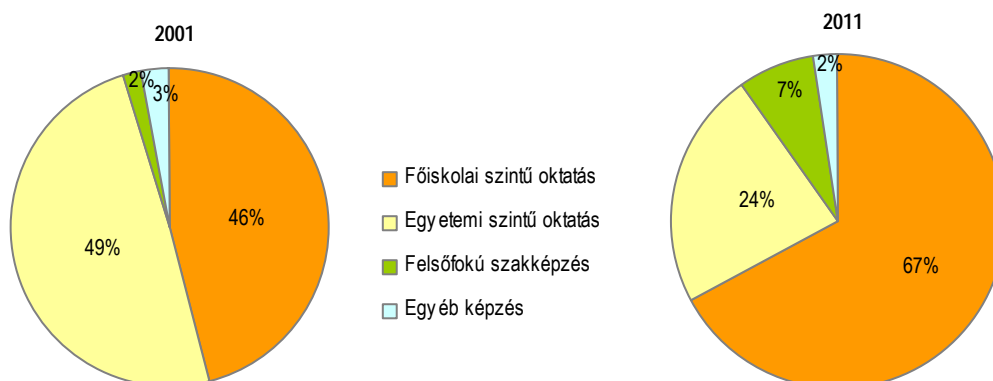
Hallgatók

A bolognai rendszer bevezetésének köszönhetően a **nappali tagozatos hallgatók** aránya jelentősen növekedett, 2011-ben már a diákok kétharmada vett részt ilyen képzésen, míg 2001-ben csak 55%-a.

Az új rendszerre való átállás megváltoztatta a nappali tagozatos hallgatók **képzési szintek** szerinti megoszlását is, bár a létrejött új képzési szintek miatt az időbeli összehasonlíthatóság korlátozott. A klasszikus értelemben vett főiskolai szintű és az egyetemi szintű (kifutó) képzésen résztvevők száma a két időpont között töredékére csökkent. Ezzel párhuzamosan a felsőfokú alapképzésen, a mesterképzésen és az osztatlan képzésen résztvevő hallgatók száma a többciklusú rendszer bevezetésétől kezdve folyamatosan és nagymértékben növekedett. A szakirányú továbbképzéseken és a doktori képzéseken résztvevők aránya nem módosult jelentősen az évek során, a felsőfokú szakképzés népszerűsége viszont egyre nagyobb lett, annak ellenére, hogy ez a képzési forma nem nyújt felsőfokú végzettséget.

A nappali tagozatos hallgatók megoszlása képzési szint szerint*

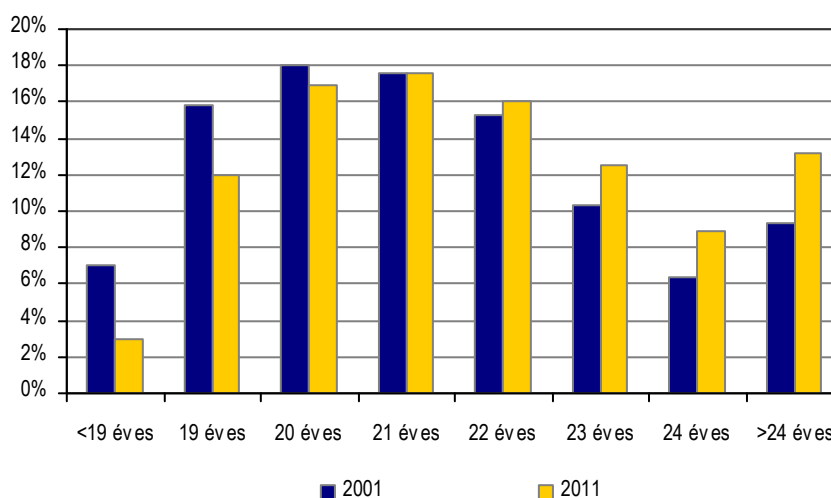

* 2011-ben a főiskolai képzésben szerepelnek a felsőfokú alapképzésben részt vevők, az egyetemi képzésben pedig az osztatlan és a mesterképzésekben részt vevők adatai is.

A nappali tagozatos felsőfokú alap- és mesterképzésen részt vevők¹⁵ száma 2011-ben 218 ezer fő volt, 19%-kal több, mint az évezred elején. Az első évfolyamosok aránya a 2001. évi 31%-ról folyamatosan csökkent, 2008-ban már csak 23%-ot ért el. 2009-től ismét növekedett az első évfolyamosok aránya, ami annak is köszönhető, hogy egyre több alapszakra tudtak jelentkezni a hallgatók, de hozzájárult ehhez a mesterképzések beindulása is.

Magyarországon a 18 és 24 év közötti – a nappali tagozatos felsőoktatásban leginkább érintett – népesség száma 2001 és 2011¹⁶ között jelentősen csökkent, 2011-ben 877 ezer fő tartozott ehhez a korcsoporthoz, míg az évezred elején 1 millió 46 ezer fő. A felsőfokú alap- és mesterképzésben részt vevőket ehhez a korcsoporthoz viszonyítva 2011-ben ezer főre 249 hallgató jutott, 2001-ben pedig csak 176 hallgató, vagyis a felsőoktatásban való részvétel egyre meghatározóbbá vált.

A nappali tagozatos felsőfokú alap- és mesterképzésben részt vevő hallgatók korcsoport szerinti megoszlása 2001, 2011

¹⁵ Az egyetemi, a főiskolai szintű, valamint az osztatlan képzésben részt vevő hallgatókkal együtt a továbbiakban.

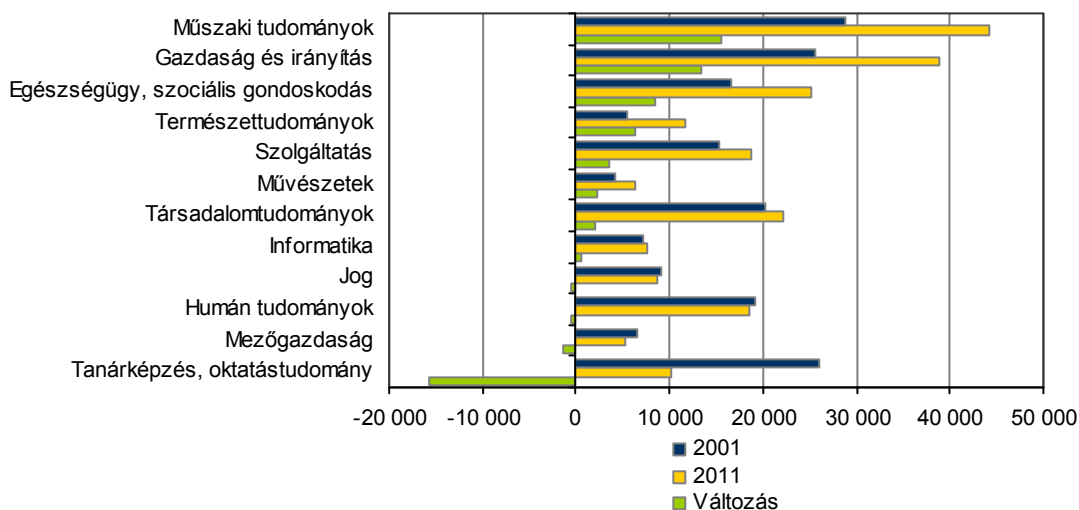
¹⁶ 18-24 év közötti lakónépesség száma 2002. és 2012. január 1-én.

A hallgatók **életkor** szerinti összetétele is módosult. A hallgatóságon belül az idősebb korosztály képviselői egyre nagyobb arányban voltak jelen; 2011-ben a diákok 22%-a volt 23 évesnél idősebb, míg 2001-ben csak a 16%-a. Az ezredforduló után még a fiatalabbak dominanciája volt jellemző, a hallgatók csaknem egynegyede 20 éven aluli volt, ezzel szemben 2011-ben csak a 15%-a.

A felsőfokú alap- és mesterképzésen részt vevő hallgatók ISCED¹⁷ **képzési területek** szerinti megoszlása is jelentősen átalakult. A két időpont között a műszaki tudományok, a gazdaság és irányítás, az egészségügy, szociális gondoskodás terén nőtt a legnagyobb mértékben a hallgatóság, míg a humán tudományok, a mezőgazdaság és főleg a tanárképzés, oktatástudomány részesedése csökkent leginkább. 2011-ben a tanárképzés, oktatástudomány képzési területen a hallgatók 84%-a nő volt, de jelentős nőbővítés jellemezte az egészségügy, szociális gondoskodás képzési területet is. Az informatika, valamint a műszaki tudományok területén viszont a férfiak aránya elérte vagy meghaladta a 80%-ot.

39. ábra

A nappali tagozatos felsőfokú alap- és mesterképzésen részt vevő hallgatók ISCED képzési területek szerint

A nappali tagozatos hallgatóknál az összes képzési szintet figyelembe véve az **államilag támogatott** képzésben részesülők aránya 2011-ben 73% volt, 13 százalékponttal kevesebb, mint az évezred elején, a tanulmányi ösztöndíjban illetve a pénzbeli szociális támogatásban részesülők aránya pedig a felére csökkent. 2011-ben a felsőfokú alap- és mesterképzésen részt vevő hallgatók 72%-a részesült államilag finanszírozott oktatásban, 15 százalékponttal kisebb hányaduk, mint 2001-ben.

Sok diák esetében a lakóhely és a képzési hely nagy távolságra fekszik egymástól, ezért ők albérlésben vagy kollégiumban laknak. Általában igaz, hogy a **kollégiumi** élet kisebb költségekkel jár, mégis a felsőfokú alap- és mesterképzésen részt vevő hallgatók közül a kollégiumban lakók aránya tíz év alatt 7 százalékponttal 19%-ra csökkent. A nagy egyetemmel rendelkező városokban a kollégiumban lakók aránya átlag körüli volt, az alacsony létszámú intézményeknek helyet adó Pápán és Pécelen azonban a hallgatók több mint kétharmada kollégiumban lakott. A nappali tagozatos felsőfokú alap- és mesterképzésen részt vevő hallgatók 48%-a a fővárosban koncentrálódott, mégis a 41 ezer kollégista mindössze egyharmada lakott itt. Ezzel szemben Gödöllő, Veszprém, Nyíregyháza, Kaposvár illetve Sopron esetében a hallgatói létszámnál a kollégiumban lakók nagyobb hányada koncentrálódott.

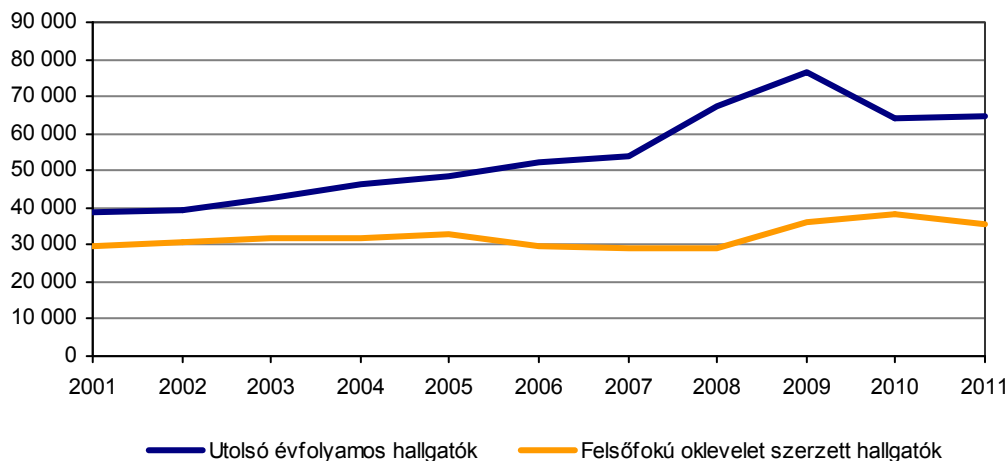
2011-ben mintegy 50 ezren kaptak **felsőfokú oklevelet**, ebből 35 ezren nappali tagozaton. Az utolsó évek egyre kisebb hányada szerez oklevelet. Ennek legfőbb oka a nyelvvizsga hiánya, de a tanulmányok elhúzódsához hozzájárult az is, hogy egyre többen vettek fel

¹⁷ ISCED: International Standard Classification of Education – az oktatás egységes nemzetközi osztályozási rendszere.

képzési idejük alatt más szakot, vagy végeztek el másik szakirányt is. Mindezek miatt az elmúlt években a felsőoktatásban töltött idő megnövekedett.

40. ábra

Felsőfokú alap- és mesterképzésen az utolsó évfolyamos hallgatók és az oklevelet szerzettek száma nappali tagozaton

A hallgatók képzési terület szerinti összetételének változásával párhuzamosan alakult át a **végzettek** képzési terület szerinti megoszlása is. 2011-ben a felsőfokú alap- és mesterképzésen végzettek egyötöde a gazdaság és irányítás képzési területéhez tartozott, ezt követte a műszaki tudományok, a társadalomtudományok és a humán tudományok képzési terület. A szakirányú továbbképzésnél is a gazdaság és irányítás képzési területen végzettek részaránya a legnagyobb (29%), ezt a tanárképzés, oktatástudomány követi. A PhD-, DLA- képzésnél a humán tudományok és a természettudományok vannak túlsúlyban, 21–21%-os részarányal. A felsőfokú szakképzésnél még inkább meghatározó a gazdaság és irányítás, hiszen a végzettek több mint egyharmada ehhez a képzési területéhez tartozott. A szolgáltatás képzési terület ezen a képzési szinten meghatározó, csakúgy, mint az egészségügy, szociális gondoskodás.

28. tábla

A felsőfokú oktatásban végzettek száma az ISCED szerinti képzési területeken, képzési szintenként, 2011

Képzési terület	Felsőfokú szakképzés ^{a)}	Felsőfokú alap- és mesterképzés ^{b)}	Szakirányú továbbképzés	PhD-, DLA-képzés
Tanárképzés, oktatástudomány	1	5 648	1 647	49
Művészetek	139	1 311	66	57
Humán tudományok	–	5 780	454	264
Társadalomtudományok	178	5 845	453	93
Gazdaság és irányítás	1 493	10 763	1 958	66
Jog	142	2 121	726	52
Természettudományok	31	2 163	19	254
Informatika	162	1 443	61	31
Műszaki tudományok	151	5 926	530	72
Mezőgazdaság	64	1 027	49	83
Egészségügy, szociális gondoskodás	762	3 943	473	213
Szolgáltatás	1 171	3 586	244	–
Képzési terület szerint nem besorolható ^{c)}	–	10	–	–
Összesen	4 294	49 566	6 680	1 234

^{a)} Iskolarendszerű felsőfokú szakképzés.

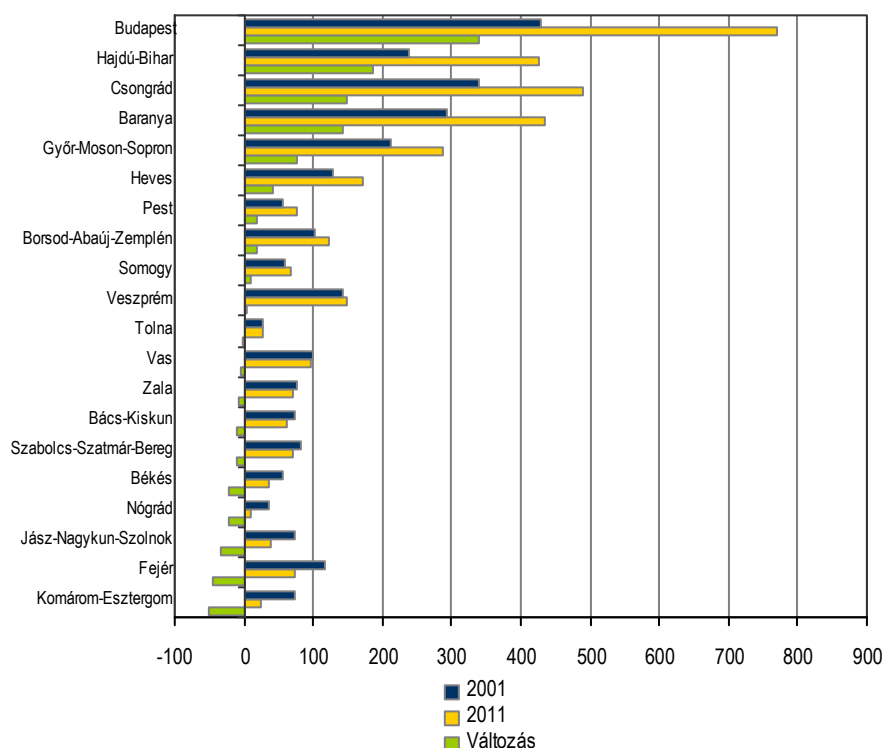
^{b)} A főiskolai, egyetemi és osztatlan képzésben végzettekkel együtt.

^{c)} Részismereti képzésben részt vevő hallgatók.

A hallgatók **területi megoszlásában** jelentős a különbség. A nappali tagozatos felsőfokú alap- és mesterképzésen részt vevő hallgatók megfelelő korú népességhez viszonyított aránya – a felsőoktatás fővárosi koncentrációjának köszönhetően – Budapesten jóval átlag feletti volt 2001-ben és 2011-ben is. Ezen kívül országos átlag (2001-ben 176, 2011-ben 249) fölötti értékkel csak azok a megyék rendelkeztek, amelyekben nagy egyetemi város volt. A két évet összevetve a mutató alapján az első öt megye sorrendje nem változott és éppen e megyékben nőtt az arány leginkább. Ugyanakkor 2011-ben jóval nagyobb szórást tapasztaltunk a megyék között, mint tíz évvel korábban.

41. ábra

A nappali tagozatos felsőfokú alap- és mesterképzésben részt vevő hallgatók ezer 18–24 évesre jutó száma

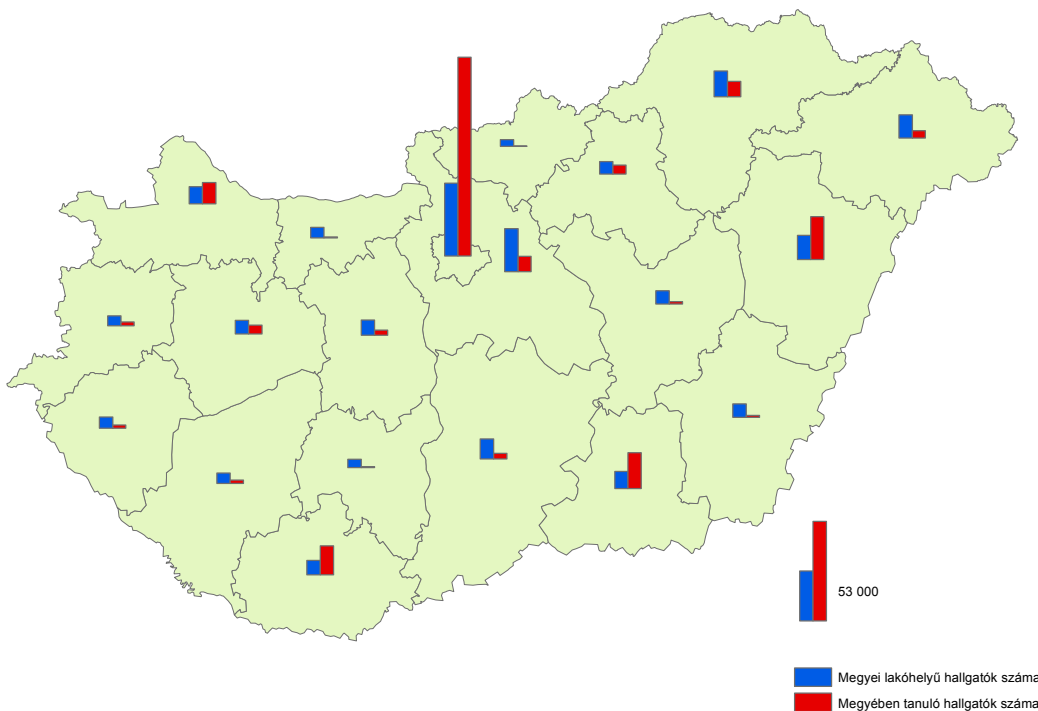
Kizárólag a jelentős egyetemi városokkal rendelkező térségekről (Budapest valamint Csongrád, Baranya, Hajdú-Bihar, Győr-Moson-Sopron megye) mondható el, hogy az ott tanulók száma meghaladta az ott állandó lakóhellyel rendelkező hallgatók számát, Budapest esetében 67 ezer fő volt az eltérés az ott tanulók javára. Ezzel szemben Pest megyében csaknem 15 ezer fővel több volt a megyében lakó hallgató, mint az ott tanuló, de Szabolcs-Szatmár-Bereg, Bács-Kiskun, Békés megyében is az ott lakók voltak jelentős többségben.

A felsőoktatást tekintve kiemelkedő jelentőséggel bíró Budapest, Csongrád, Baranya, Hajdú-Bihar és Győr-Moson-Sopron megye olyan intézményeket működtetnek, amelyek sokféle karral, ezáltal sokféle képzési lehetőséggel rendelkeznek, így nagy távolságról is vonzanak hallgatókat. Budapesten az ELTE és a Budapesti Corvinus Egyetem 9–9, Csongrád megyeszékhelyén a Szegedi Tudományegyetem 11, Pécsen a tudományegyetem 9, a Debreceni Egyetem székhelytelepülésén 13, a Széchenyi István Egyetem Győrben 3 karral rendelkezett 2011-ben. A fővárosban 2011-ben 105 ezer nappali tagozatos felsőfokú alap- és mesterképzésen részt vevő hallgató tanult, csaknem a diákok fele. 2001-hez képest Debrecen a második helyre lépett előre 10%-os részesedéssel, a harmadik helyre szorult vissza Szeged 9%-kal, majd Pécs és Győr következett. Ebben az öt városban a hallgatók 78%-át képezték, 10 százalékponttal nagyobb részüket, mint tíz évvel korábban. Miskolcon – annak ellenére, hogy hazánk negyedik legnépesebb települése – a hallgatóság kevesebb mint 4%-a tanult mindkét évben.

2011-ben 47 település rendelkezett képzési hellyel, de csak 43 településen lehetett nappali tagozatos felsőfokú alap- és mesterképzésen részt venni, míg az évezred elején 42 településen. 2001-hez képest négy településen szűnt meg a felsőfokú képzés (Mezőtúr, Szentendre, Zirc és Zsámbék), kilenc településen (Bácsalmás, Kalocsa, Kiskunfélegyháza, Komárom, Nagykanizsa, Orosháza, Siófok, Szentgotthárd, Vajta) hoztak létre új képzési helyeket. A területi lefedettséget vizsgálva elmondható, hogy a meghatározó intézmények egymástól nagy távolságra helyezkednek el, térben nem koncentrálnak.

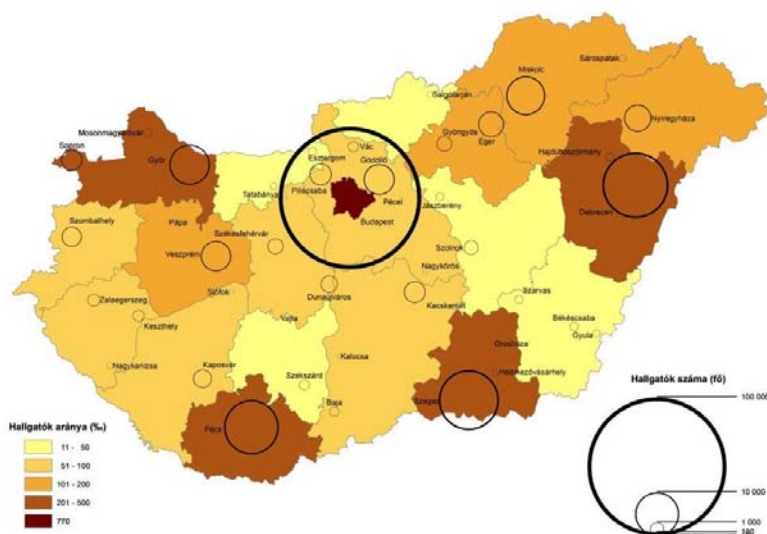
42. ábra

Nappali tagozatos felsőfokú alap- és mesterképzésben részt vevő hallgatók megoszlása képzési hely illetve lakóhely szerint, 2011

43. ábra

A nappali tagozatos felsőfokú alap- és mesterképzésben részt vevő hallgatók száma településenként és a 18-24 éves korcsoporthoz viszonyított aránya megyénként, 2011

Oktatók

2011-ben több mint 21 ezer oktató dolgozott a felsőoktatási intézményekben, 1500 fővel kevesebb, mint az évezred elején. A csökkenő létszámú oktatógárdán belül a teljes munkaidősök aránya 4 százalékponttal, 74%-ra nőtt. Az oktatói kört férfi dominancia jellemzi, 2011-ben a teljes munkaidőben foglalkoztatottak 61%-a férfi volt. A két időpont között csökkent a fiatal (30 évesnél fiatalabb) oktatók aránya, az idősebbeké (több mint 60 éves) pedig növekedett.

Az oktatók 27%-a docens, egyötöde pedig adjunktus, a tanárok és a tanársegédek aránya közel azonos. A megbízással foglalkoztatott oktatóknál a négy kiemelt besorolásba nem tartozó oktatók alkotják a jelentős többséget, míg a teljes és a részmunkaidősöknél az egyéb oktatók részesedése kicsi.

29. tábla

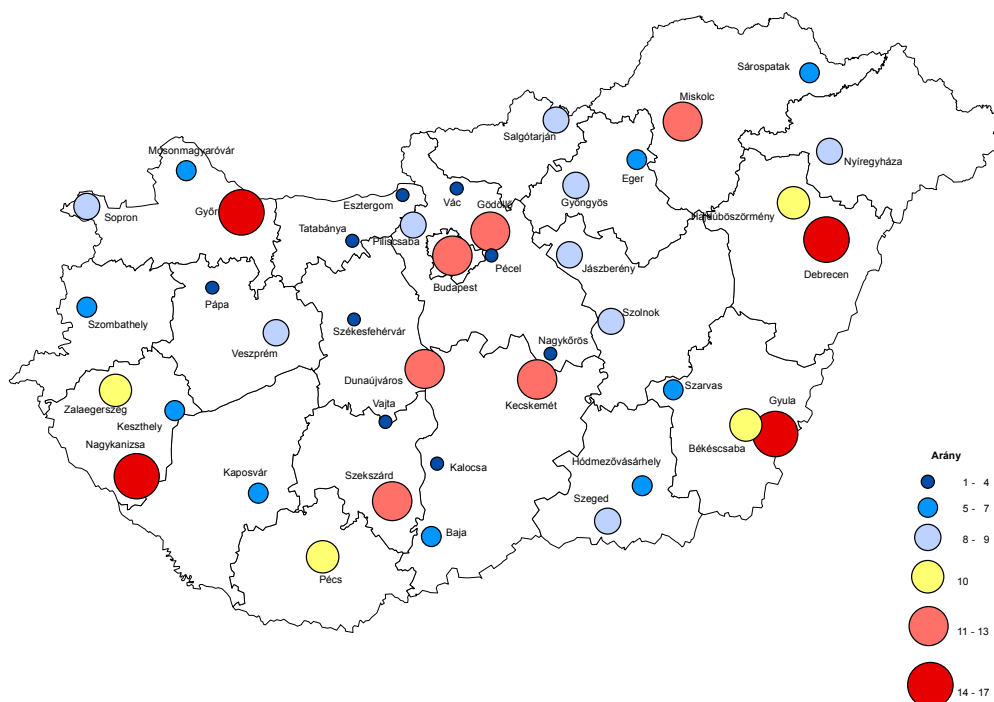
Az oktatók besorolása 2011-ben

Megnevezés	Tanár	Docens	Adjunktus	Tanársegéd	Egyéb oktató	Összesen
Teljes munkaidős	2 528	5 037	3 906	2 787	1 612	15 870
Részmunkaidős	288	462	343	278	238	1 609
Megbízással foglalkoztatott	148	235	329	181	2 985	3 878
Összesen	2 964	5 734	4 578	3 246	4 835	21 357

2011-ben országosan 10 nappali tagozatos felsőfokú alap- és mesterképzésen részt vevő hallgató jutott egy oktatóra. Az oktatók leterheltsége tíz településen volt átlag feletti, a legnagyobb Győrben, ahol 17 hallgató jutott egy oktatóra. A nagy egyetemi városok közül Debrecen és Budapest átlag feletti, Pécs átlagos, míg Szeged átlag alatti arányszámmal rendelkezett.

44. ábra

Egy oktatóra jutó nappali tagozatos felsőfokú alap- és mesterképzésben részt vevő hallgató száma, 2011

Munkaerőpiac

A fiatalok beilleszkedése a munkaerőpiacra

Magyarországon a gazdasági válság hatására emelkedő, de európai szinten átlagosnak mondható munkanélküliség mellett igen alacsony gazdasági aktivitás jellemző: 2011-ben a 15–64 éves népesség aktivitási rátája 62,7% volt. A fiataloknak relatív magas munkanélküliség és alacsony foglalkoztatás jellemezte, strukturális problémákkal terhelt munkaerőpiacon kell érvényesülniük, munkát találniuk iskoláik elvégzését követően. Lehetőségeik nem egyenlők, helyzetüket, esélyeiket nagyban befolyásolja az iskolarendszerű oktatásban megszerzett végzettségük, lakóhelyük, családi környezetük, otthoni körülményeik.

Gazdasági aktivitás és az azt befolyásoló tényezők

A 25 év alattiak aktivitása jóval alacsonyabb, mint más korosztályoké. 90%-ukat az iskolai tanulmányaik tartják távol a munkapiactól. A fennmaradók távolmaradásának oka az összes inaktív 2,9%-a esetében gyermekről vagy magatehetetlen felnőttől való gondoskodás, 2,5%-uknál a munkapiaci elhelyezkedés reménytelensége és további 1,1%-uknál saját betegségük. A 25–29 éves korosztály gazdasági aktivitása azonban már relatív magas, különösen a középfokú vagy annál alacsonyabb végzettségűek esetében haladja meg a teljes 15–64 éves népességre számított értéket.

30. tábla

Aktivitási ráta az elvégzett legmagasabb iskolai végzettség szerint, 2011

Iskolai végzettség	15–24 éves	25–29 éves	15–64 éves
Alapfokú oktatás és alsó középfokú	9,0	55,1	34,2
Középfokú oktatás (felső szintje és posztsekunder oktatás)	37,7	78,0	68,4
Felsőoktatás	71,7	85,3	82,1
Összesen	24,7	77,1	62,7

A növekvő munkaerő-piaci versenyben – bármely korosztályt vizsgálva – a magasabb végzettség pozitívan befolyásolja az elhelyezkedési esélyeket. A fiatalok elhelyezkedési esélyei nagyban függenek az iskolai végzettségtől. A 25–29 éves korosztályban (amikor a fiatalok már többségében túl vannak tanulmányaikon) az alapfokú, vagy annál alacsonyabb végzettségűeknek csak közel négytizede, míg a felsőfokú végzettségűeknek mintegy nyolctizede dolgozott.

31. tábla

Foglalkoztatási ráta az elvégzett legmagasabb iskolai végzettség szerint, 2011

Iskolai végzettség	15–24 éves	25–29 éves	15–64 éves
Alapfokú oktatás és alsó középfokú	5,2	38,4	25,7
Középfokú oktatás (felső szintje és posztsekunder oktatás)	29,1	67,9	61,1
Felsőoktatás	57,5	79,3	78,4
Összesen	18,3	67,4	55,8

A fenti kedvezőnek tűnő képet árnyalják a Tárki¹⁸ által a fiatal diplomások között végzett és azonos mintán ismételt felmérések eredményei. 2009-ben az adatok azt mutatták, hogy a

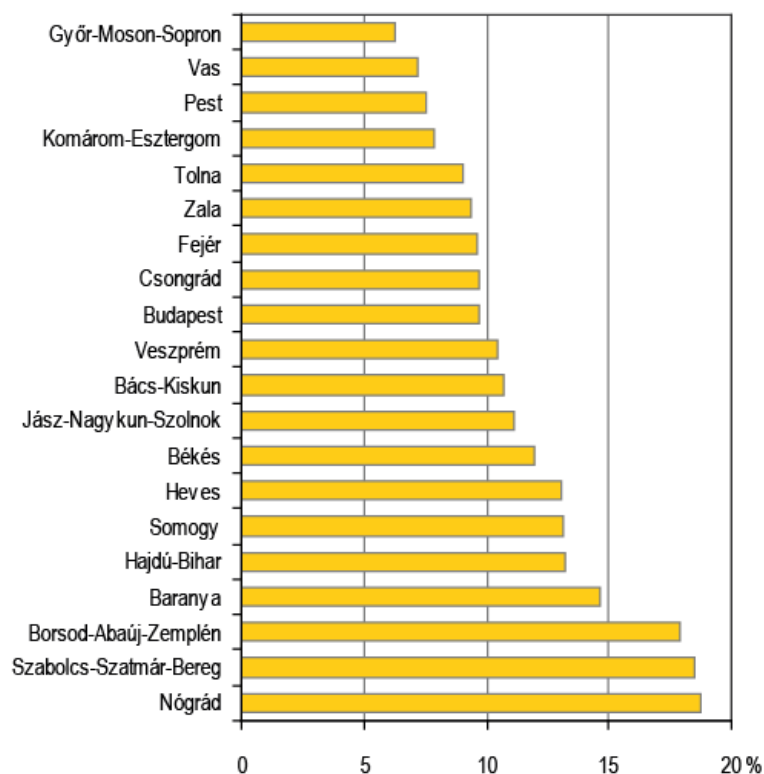
¹⁸ Róbert P. 2010. Öt évvel végzés után: diplomás pályakezdés nemzetközi összehasonlításban. In: Kolosi T.-Tóth István Gy. (szerk.): Társadalmi riport 2010. Tárki, Budapest, p. 472-490.

diplomás fiatalok el tudnak helyezkedni, de egy részük nem olyan pozícióban, amely végzettségüknek vagy tudásuknak megfelelne. Az első megkereséskor a megkerdezett fiatalok szubjektív értékítélete alapján 30% olyan állásban dolgozott, amely nem kívánt diplomát (ezek fele a későbbi megkerdezéskor sem rendelkezett végzettségének megfelelő munkával). Arról sem vélekedtek jobban, hogy az egyetemen megszerzett szakismereteiknek, tanulmányterületüknek megfelelt-e munkájuk. A mintában szereplő diplomásoknak csak negyede dolgozott olyan állásban, amely iskolai szakjának, tudásterületének megfelelt volna. Mindez azt is jelenti, hogy a felsőoktatásban végzetek esetében a végzettség és a foglalkozásszerkezet illeszkedése még mindig nem kielégítő (Róbert P., 2010).

A munkanélküliségi ráta értéke 2010-ben tetőzött, de most is 11%-hoz közelít. Az ország nyugati megyéi jobb munkapiaci feltételeket kínálnak (a dél-dunántúli megyék kivételével), mint a Dunától keletre eső megyék. Különösen az északkeleti országrész van kedvezőtlen helyzetben, Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben munkaerőpiac felvevő képességét jól jellemzi, hogy a rendkívül alacsony 5 % körüli gazdasági aktivitás mellett 18% körüli a munkanélküliség. Többek között ennek köszönhető, hogy az elvándorlás (amely a mobilabb fiatalokat és középkorúakat érinti leginkább) éppen ezen megyékben a legmagasabb.

45. ábra

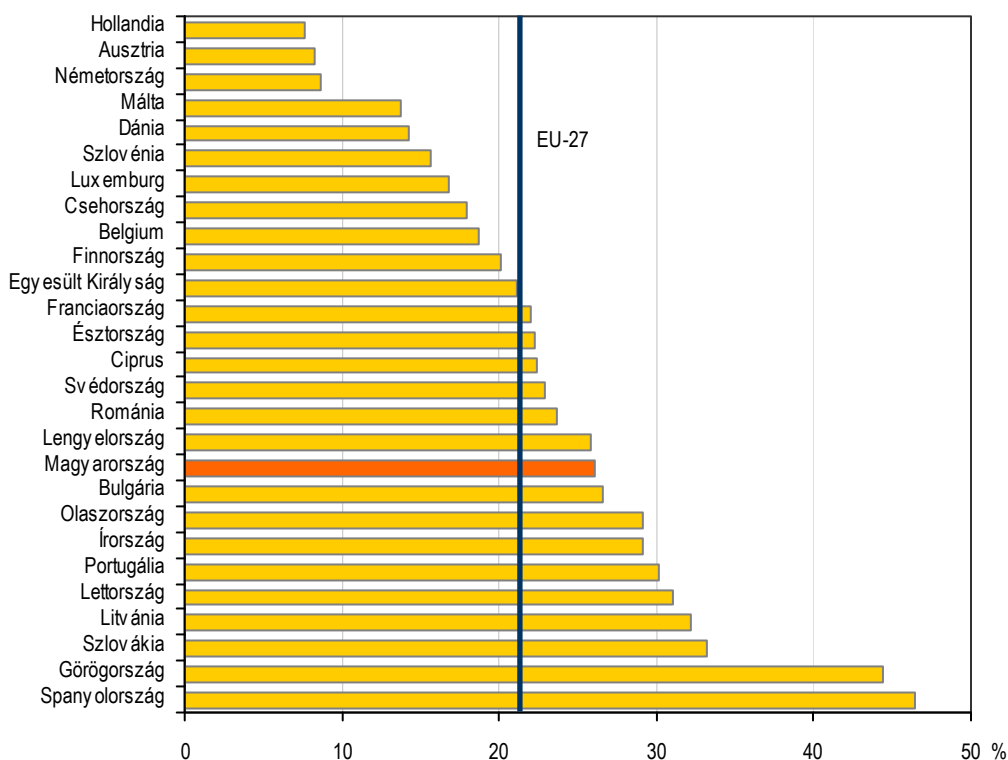
A 15–64 éves népesség munkanélküliségi rátája, 2011

A munkanélküliség a fiatalok (25 év alattiak) körében Európában mindenütt nagyobb, mint a többi korcsoportban, ez alól a magyar munkaerőpiac sem jelent kivételt. Magyarországon az EU-27 átlagánál 4,7 százalékponttal magasabb, 26% a fiatalok munkanélküliségi rátája, ami az unió középmezőnyének végére sorolja hazánkat.

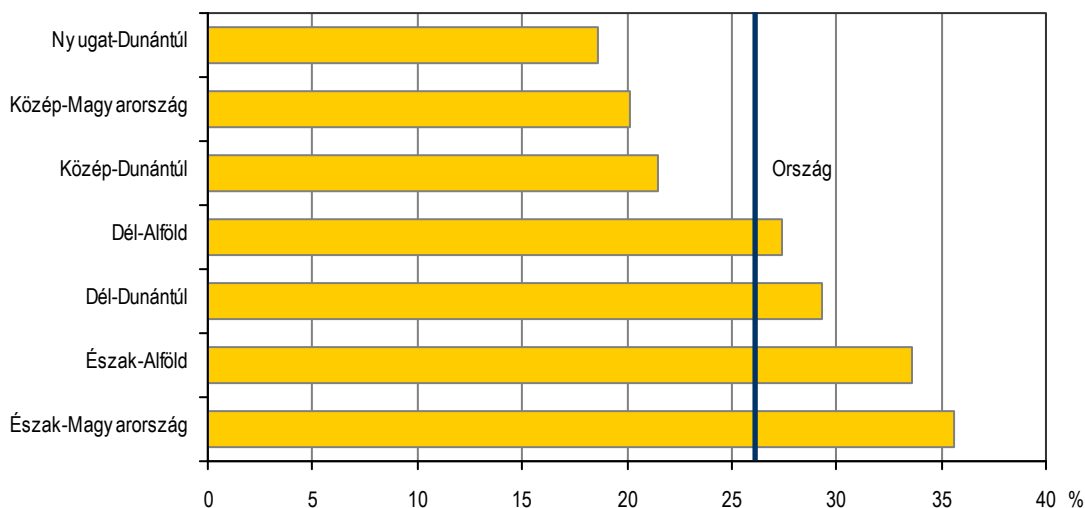
A 15–24 évesek munkanélküliségi rátája az unió országaiban, 2011

Forrás: Eurostat.

A helyi gazdaság erejében a helyi munkaerőpiacok felvevő képességében megjelenő különbségek a fiatalok munkanélküliségében is hasonló területi szabályosságokat alakítanak ki, mint a teljes munkaképes korú népesség esetében. Észak-Magyarországon csaknem kétszer akkora arányban vannak munka nélkül a fiatalok, mint a nyugat-magyarországi megyékben, vagy a központi régió területén.

A 15–24 évesek munkanélküliségi rátája régióként, 2011

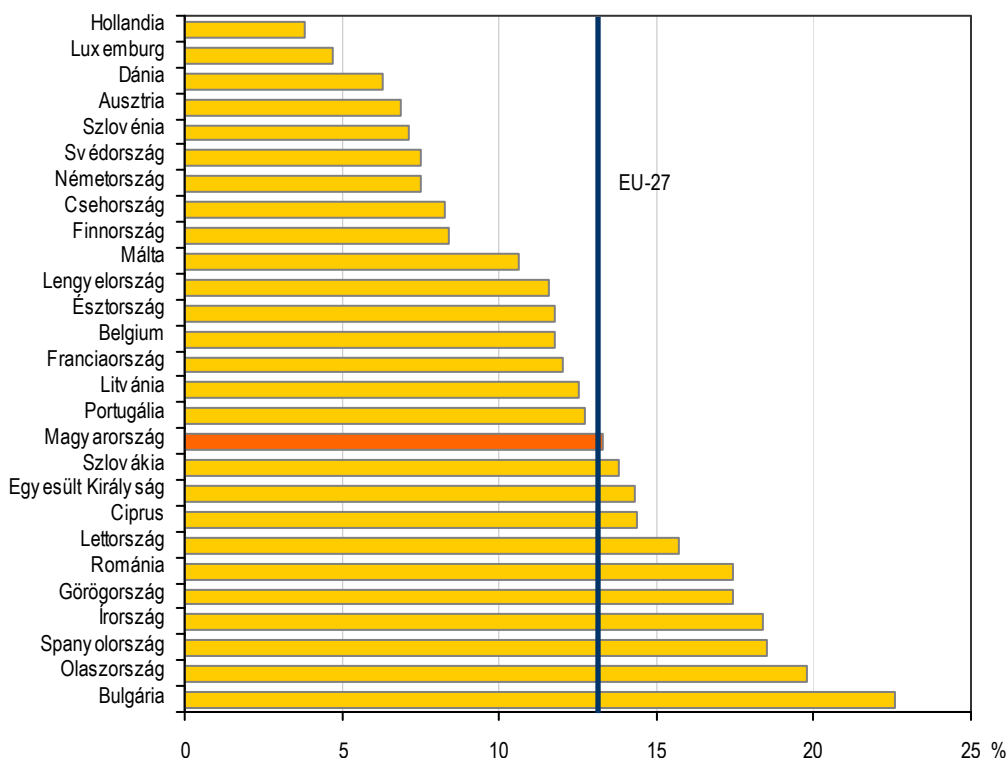

A magas munkanélküliségi ráta ellenére a fiatalok munkakeresésének időtartama általában nem nyúlik olyan hosszúra, mint az idősebb korosztályokba tartozóké. A 25 év alatti munkanélkülieknek 36%-a volt tartósan munkanélküli (legalább egy éve vagy annál hosszabb ideje keresett munkát), míg a teljes munkaképes korú népességre (15–64 évesek) számított mutató értéke 12 százalékponttal volt magasabb.

A fiatalok helyzetét legpontosabban a NEET¹⁹-mutató írja le, amely megmutatja, hogy a fiataloknak mekkora hányadát adják azok, akik nem az iskolai elfoglaltságuk miatt (munkanélküliek, vagy gyermeket nevelnek, beteg felnőtteket gondoznak, reménytelennek vélik munkapiaci helyzetüket stb.) nem dolgoznak. Magyarországon a 15–24 éves fiataloknak 13,3%-a esik ebbe a kategóriába, ami az európai átlaghoz közelít. Ahogyan a fiatalok az iskoláikat befejezik, úgy növekszik a NEET-ráta értéke. A 20–24 éves korosztályra szűkítve a megfigyelést: a fiatalok 21, a 25–29 éveseknek már 26 százaléka nem dolgozott. Ám míg a fiatalabb 25 év alatti korosztálynál a pályakezdés nehézségei tükröződnek a ráta magas értékében, addig a 25–29 éves korosztályban a ráta kiugró értékét a nőkre – első gyermekük születése miatt – jellemző kimagasló inaktivitás okozza.

48. ábra

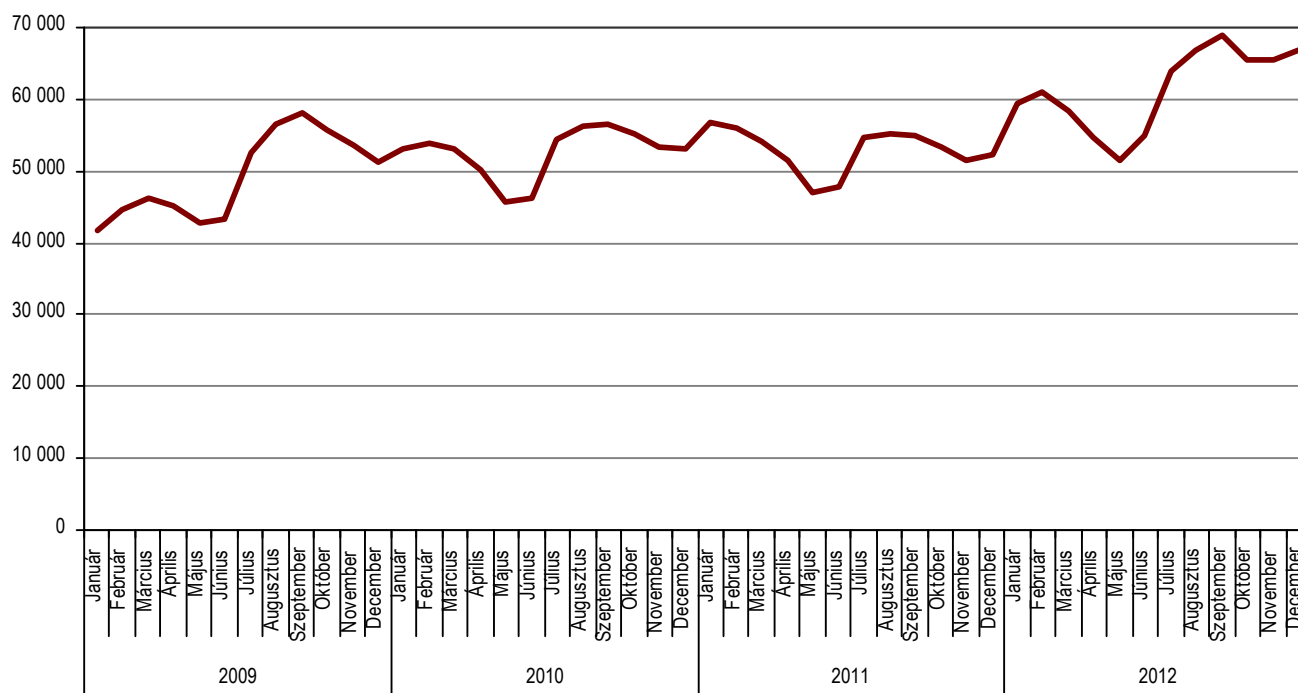
A 15–24 évesek NEET-rátájának alakulása az Európai Unióban, 2011

A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat adatai alapján a regisztrált pályakezdő munkanélküliek száma 2009 óta folyamatosan emelkedik. Jelenleg közel 70 ezer állástalan fiatal tartanak nyilván a munkaügyi hivatalokban. A pályakezdők számának változására jól felismerhető éven belüli periodicitás jellemző. Ez a szezonális jelleg az iskolai tanulmányok elvégzésével köthető össze. A pályakezdők száma június–szeptember, majd valamikor év vége felé indul ismét növekedésnek, előbbi az iskolaév végével, míg ez utóbbi az őszi szemeszter végével és az év közötti lemorzsolódással magyarázható.

¹⁹ NEET (not in education, employment, or training) ráta megmutatja egy adott korosztályon belül azok együttes arányát, akik nem foglalkoztatottak és nem vesznek részt iskolarendszerű oktatásban vagy szakmai képzésben.

Regisztrált pályakezdő munkanélküliek száma havi bontásban, 2009–2012

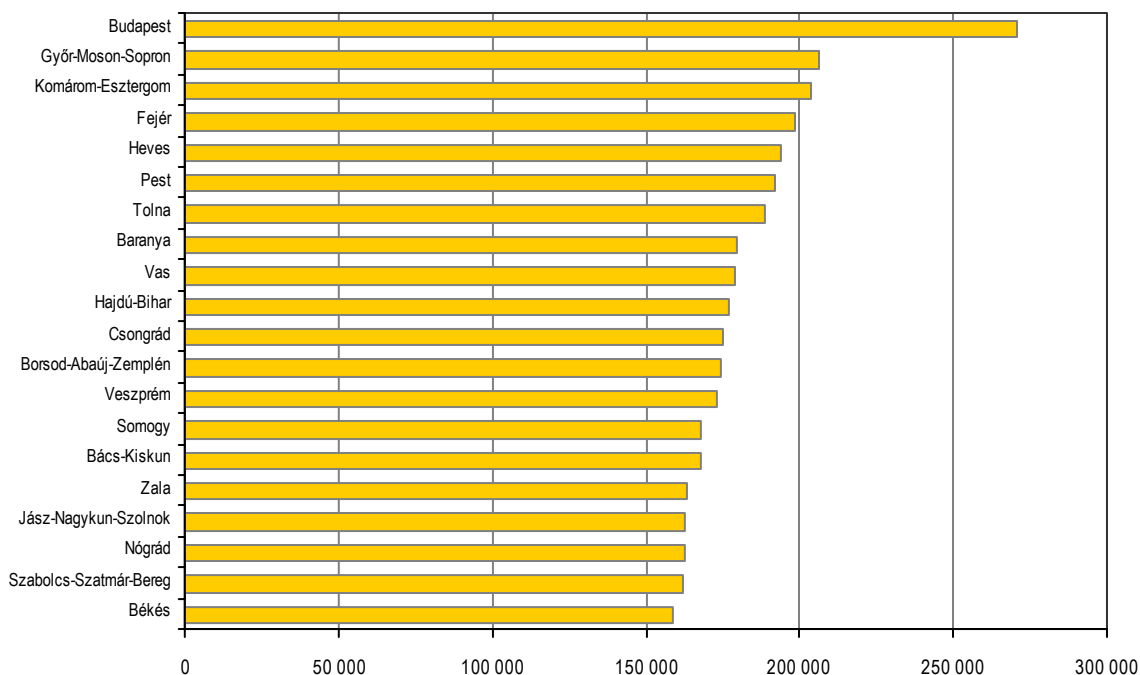

Forrás: NFSZ.

A keresetek alakulása

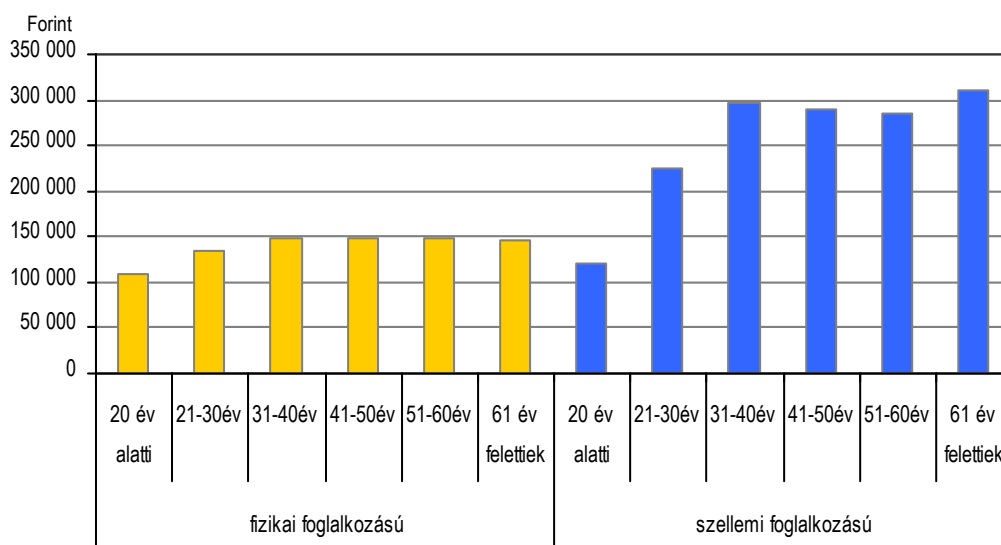
A munkaerő-piaci kereslet és kínálat alakítja az átlagkeresetek nagyságát is, azonban a különbségek e téren jóval kisebbek, mint a foglalkoztatás és munkanélküliség jellemzőit tekintve. Ennek egyik oka az, hogy a közszférában foglalkoztatottak bérei között (különösen a szellemi foglalkozásúaknál) területi szinten nincs olyan jelentős eltérés a főváros és az ország többi területe között, mint a versenyszférában foglalkoztatottak esetében. A helyi munkaerőpiac jellegzetességei a havi keresetekben is megmutatkoznak. Budapesten a havi bruttó átlagkereset országos összehasonlításban kiugróan magas, a 270 ezer forintot is meghaladja, Nyugat-Magyarországon 200 ezer forint körüli, míg a legkedvezőtlenebb piaci jellemzőkkel bíró alföldi, észak-magyarországi és dél-dunántúli megyékben inkább 150 ezer forinthez közelít. Ennek megfelelően a fiatalok számára semmiképp sem vonzó alternatíva helyben maradni olyan piacokon, ahol a bérek ilyen mértékben maradnak el az országos átlagtól.

Havi bruttó átlagkereset megyénként, 2011

A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat adatai szerint a fiatalok havi bruttó keresetei jelentősen elmaradnak a 30 év feletti munkavállalókéétól. A szellemi foglalkozásúak esetében nagyobb a különbség a pályakezdésnél és az azt követően elérhető jövedelmek között. A fizikai és szellemi foglalkozásúak keresete között a 20 év alattiak esetében alig van különbség. A 21–30 év közöttiek a keresetei már jobban elszakadnak egymástól és a különbség a későbbi korosztályokban tovább növekszik.

Havi bruttó átlagkereset korcsoport és foglalkozás szerint, 2011

Forrás: NFSZ

Elérhetőségek:

Felelős szerkesztő: KSH Debreceni főosztály: Malakucziné Póka Mária
KSH Tájékoztatási főosztály: Szabó István

További információ: KSH Debreceni főosztály: Novák Géza
Telefon: (+36-52/529-809) geza.novak@ksh.hu
KSH Tájékoztatási főosztály: Vida Judit
Telefon: (+36-1/345-1293) judit.vida@ksh.hu

Információs szolgálat Debrecen

Információs szolgálat Budapest

telefon: (+36-1) 345-6789